

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
UNIVERSITY
OF MACEDONIA

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ – ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ
ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ – ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ
ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΙΣ ΔΙ-
ΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Παγκοσμιοποίηση και ανισότητες μεταξύ και εντός χωρών. Υπάρχει αιτιώδης
σχέση;»**

**«Globalization and inequalities between and within countries. Is there a causal
relationship?»**

Θεσσαλονίκη, 2020

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΥΡΚΙΛΗΣ

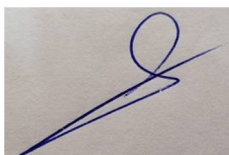
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΣ ΦΟΙΤΗΤΗΣ: ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

Υπεύθυνη Δήλωση

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου» (ακολουθούν όνομα, επίθετο, υπογραφή).

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ, (υπογραφή)

Ευχαριστώ μέσα από την καρδιά μου,

τον επιβλέπων καθηγητή Κο Δημήτριο Κυρκιλή για την αμέριστη βοήθεια και καθοδήγηση που μου παρείχε, κατά την εκπόνηση της παρούσας εργασίας,

τη σύζυγο μου Λαμπρίνα για την στήριξη, συμπαράσταση και υπομονή που επέδειξε καθ' όλη τη διάρκεια αυτής,

τους γονείς μου και πεθερικά μου για την δική τους πολύτιμη βοήθεια,

και τους καθηγητές του συγκεκριμένου μεταπτυχιακού προγράμματος για τις πολύτιμες γνώσεις που μου προσέφεραν.

Τέλος, θα ήθελα να αφιερώσω τη συγκεκριμένη εργασία στη σύζυγό μου και στα δυο όμορφα αγγελουδάκια που μου έχει χαρίσει ο Θεός.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παγκοσμιοποίηση συνδέεται όλο και περισσότερο όχι μόνο με την εισοδηματική ανισότητα, αλλά και με την παγκόσμια ανισότητα γενικότερα, με συχνά αποκλίνοσες και πολωμένες απόψεις. Μερικοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι η παγκοσμιοποίηση παρόλο που βελτίωσε τόσο το σχετικό όσο και το απόλυτο εισόδημα ατόμων σε όλο τον κόσμο, προκάλεσε διεύρυνση της εισοδηματικής ανισότητας με αποτέλεσμα να υπάρχουν σαφείς νικητές και ηττημένοι. Άλλοι διατείνονται ότι αυτοί οι ισχυρισμοί είναι λανθασμένοι, δίνοντας έμφαση στο αφήγημα ότι η παγκοσμιοποίηση διέλυσε τα εθνικά σύνορα και οδήγησε στην οικονομική ολοκλήρωση, με αποτέλεσμα την άρση εκατομμυρίων ανθρώπων από τη φτώχεια και το κλείσιμο του χάσματος της εισοδηματικής ανισότητας. Παρόλα αυτά εξετάζοντας τη χρονική περίοδο από το 1988 έως το 2008 που συμπίπτει, σχεδόν με την 20ετία που μεσολάβησε από την πτώση του τείχους του Βερολίνου (1989), μέχρι την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση (2008) και ονομάζεται περίοδος της «υψηλής παγκοσμιοποίησης», προκύπτει το εξής παράδοξο: ενώ η εισοδηματική ανισότητα εντός των περισσότερων χωρών και κυρίως των ανεπτυγμένων (χώρες του ΟΟΣΑ) να έχει διευρυνθεί σε μεγάλο βαθμό, η ανισότητα μεταξύ των χωρών να έχει μειωθεί. Αυτή η εργασία έχει σαν αντικείμενο να εξετάσει εάν υπάρχει αιτιώδης σχέση μεταξύ της παγκοσμιοποίησης και της εισοδηματικής ανισότητας εντός, αλλά και μεταξύ των χωρών και καλύπτει τη χρονική περίοδο από τις προβιομηχανικές κοινωνίες, μέχρι και την περίοδο της δεύτερης τεχνολογικής επανάστασης που συνιστά την εποχή που διανύουμε. Τα στοιχεία συλλέχθηκαν από βιβλιογραφικές πηγές διαθέσιμες σε έντυπη, αλλά και ηλεκτρονική μορφή. Η εργασία ολοκληρώνεται με την υποβολή συμπερασμάτων, αλλά και προτάσεων για την αντιμετώπιση του φαινομένου της παγκόσμιας εισοδηματικής ανισότητας.

Λέξεις-κλειδιά: Παγκοσμιοποίηση, παγκόσμια ανισότητα, εισοδηματική ανισότητα, κύματα Kuznets, καμπύλη του «ελέφαντα», βιομηχανική επανάσταση, αναδυόμενες οικονομίες, ανεπτυγμένες χώρες, μεσαία τάξη, παγκόσμια πλουτοκρατία.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

SYNOPSIS

Globalization is increasingly linked not only to income inequality, but also to global inequality in general, with often divergent and polarized views. Some researchers argue that globalization, while improving both the relative and absolute incomes of individuals around the world, has widened income inequality resulting in clear winners and losers. Others argue that these claims are wrong, emphasizing the narrative that globalization has broken down national borders and led to economic integration, lifting millions out of poverty and closing the income inequality gap. However, looking at the period from 1988 to 2008 which coincides, almost with the 20 years between the fall of the Berlin Wall (1989) and the global financial crisis (2008) and is called the period of "high globalization", shows the following paradox: while income inequality within most countries and especially in developed (OECD countries) has greatly widened, inequality between countries has decreased. This paper examines whether there is a causal link between globalization and income inequality within and between countries and covers the period from pre-industrial societies to the period of the second technological revolution that constitutes the era we are going through. The data were collected from bibliographic sources available in printed as well as electronic form. The work is completed with the submission of conclusions, but also proposals for tackling the phenomenon of global income inequality.

Keywords: Globalization, global inequality, income inequality, Kuznets waves, elephant curve, industrial revolution, emerging economies, developed countries, middle class, global plutocracy.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εισαγωγή.....	3
Κεφάλαιο 1: Παγκοσμιοποίηση: Αναζητώντας Έναν Ορισμό - Χαρακτηριστικά - Συνέπειες της Παγκοσμιοποίησης.....	6
1.1 Παγκοσμιοποίηση : Αναζητώντας Έναν Ορισμό	6
1.2 Χαρακτηριστικά.....	9
1.3 Συνέπειες της Παγκοσμιοποίησης.....	11
1.3.1 Οικονομικές Συνέπειες.....	11
1.3.2 Κοινωνικές Συνέπειες.....	14
1.3.3 Πολιτικές Συνέπειες.....	15
Κεφάλαιο 2: Ιστορική Αναδρομή - Η σύγχρονη Παγκοσμιοποίηση - Το νέο κύμα της Παγκοσμιοποίησης.....	17
2.1 Ιστορική Αναδρομή.....	17
2.1.1 Η παγκοσμιοποίηση κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα.....	20
2.1.2 Παγκοσμιοποίηση και μετανάστευση κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα...23	
2.1.3 Η παγκοσμιοποίηση κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου (1918–1939)..25	
2.1.4 Η παγκοσμιοποίηση την περίοδο του διπολικού συστήματος (1945–1989).....	28
2.2 Η σύγχρονη Παγκοσμιοποίηση.....	30
2.3 Το νέο κύμα της Παγκοσμιοποίησης.....	34
Κεφάλαιο 3: Η άνοδος της παγκόσμιας μεσαίας τάξης και της παγκόσμιας πλουτοκρατίας.....	41
3.1 Οι κερδισμένοι και οι χαμένοι της Παγκοσμιοποίησης.....	41
3.2 Η ερμηνεία του διαγράμματος της καμπύλης του Ελέφαντα (Elephant Graph).....	43
3.3 Σύγκριση των Ομάδων Α, Β και C.....	46
3.4 Απόλυτες αυξήσεις που συνδέονται με την παγκόσμια κατανομή εισοδήματος....	48
3.5 Η παγκόσμια πλουτοκρατία – Οι κερδισμένοι της Παγκοσμιοποίησης.....	50
Κεφάλαιο 4: Η ανισότητα στο εσωτερικό των χωρών.....	54

4.1	Ποιά η σχέση μεταξύ της ανισότητας και της παγκοσμιοποίησης.....	54
4.2	Μέτρηση της ανισότητας.....	56
4.3	Ιστορική αναδρομή της εισοδηματικής ανισότητας εντός των χωρών.....	59
4.4	Κύματα Kuznets: Επεξήγηση των μεταβολών της εισοδηματικής ανισότητας....	61
4.5	Η άνοδος της εισοδηματικής ανισότητας στην σύγχρονη εποχή της παγκοσμιοποίησης.....	67
Κεφάλαιο 5: Η ανισότητα μεταξύ των χωρών.....		72
5.1	Διαχωρισμός «τοπικής» και «ταξικής» παγκόσμιας ανισότητας.....	72
5.2	Η παγκόσμια ανισότητα από το 1820 έως το 2010.....	74
5.3	Η άνοδος των «ασήμαντων παικτών» της παγκόσμιας οικονομίας τα τελευταία 30 χρόνια (1980 – 2010) και οι ανισότητες.....	76
5.4	Η δυσaráσκεια των χωρών του αναπτυσσόμενου κόσμου.....	82
5.5	Η ανισότητα μεταξύ των χωρών στο διάστημα από 2008 - 2014 - Νέες εξελίξεις.....	83
Κεφάλαιο 6: Δυνάμεις που επιδρούν πτωτικά στην Παγκόσμια Ανισότητα.....		86
6.1	Καλοήθειες δυνάμεις μείωσης της ανισότητας.....	86
6.2	Κακοήθειες δυνάμεις μείωσης της ανισότητας.....	89
6.3	Η πανδημία COVID -19 και η εισοδηματική ανισότητα.....	93
6.4	Η πανδημία COVID -19 και η παγκοσμιοποίηση.....	97
Κεφάλαιο 7: Συμπεράσματα και προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.....		100
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....		108
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Α» Παγκοσμιοποίηση και Στρατηγικές Άσκησης Διεθνών Επιχειρηματικών Δραστηριοτήτων κατά τον 19ο αιώνα.....		A-1
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Β» Η θεωρία της αλληλεξάρτησης.....		B-1

Εισαγωγή

Είναι γενικά αποδεκτό ότι οι εργαζόμενοι των αναπτυσσόμενων χωρών είναι πιο κερδισμένοι από τους αντίστοιχους συναδέλφους τους στις πλούσιες χώρες. Η οικονομική και εισοδηματική ανισότητα ανάμεσα στους πολίτες σε όλη την υφήλιο, μέχρι και το τέλος του ψυχρού πολέμου δεν αποτελούσε αντικείμενο μελέτης από τους οικονομολόγους των περισσότερων χωρών και το θέμα βρισκόνταν στα «αζήτητα της παγκόσμιας ιστορίας». Το παραπάνω συνέβαινε αφενός γιατί οι οικονομολόγοι, αλλά και ο πολιτικός κόσμος δεν είχαν στραμμένη την προσοχή τους στην οικονομική ανισότητα πέραν των εθνικών συνόρων, των κύριων δρώντων του διεθνούς συστήματος, αφετέρου δεν υπήρχαν διαθέσιμα τα αντίστοιχα δεδομένα (big data), προκειμένου να διενεργηθούν υπολογισμοί, αναλύσεις και στατιστικές μελέτες.

Εντούτοις η παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008, ανέδειξε σε πολύ μεγάλο βαθμό το πρόβλημα της εισοδηματικής ανισότητας, τόσο στις αναπτυσσόμενες όσο και στις ανεπτυγμένες χώρες. Το φαινόμενο αυτό σε συνδυασμό με το γεγονός ότι ζούμε στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και της αλληλεξάρτησης, οδήγησε τους μελετητές να υπολογίζουν όλο και περισσότερο, τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των ανθρώπων όλων των χωρών του κόσμου, σε διάφορους τομείς, αλλά κυρίως στη σύγκριση των εισοδημάτων τους.

Η παγκοσμιοποίηση, ωστόσο, αποτελεί μια ανερχόμενη δύναμη, η οποία κινείται με ιλιγγιώδη ταχύτητα και «σαρώνει» τα πάντα στο πέρασμά της, από το επίπεδο του εισοδήματος, την ανεργία, το γνωσιολογικό μας πεδίο και την καθημερινή μας πληροφόρηση, μέχρι τις διακυμάνσεις στο κόστος των αγαθών πρώτης ανάγκης, αλλά και στη διαθεσιμότητά τους. Η ανάγκη να εμφανιστούν στη διεθνή σκηνή μη κρατικοί δρώντες, όπως ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (ΠΟΕ), το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) και η Παγκόσμια Τράπεζα, προέκυψε από μια κυρίαρχη τάση του διεθνούς οικονομικού περιβάλλοντος, δηλαδή την παγκοσμιοποίηση και της αυξανόμενη αλληλεξάρτηση των εθνικών οικονομιών.

Εξετάζοντας την έννοια της ανισότητας εντός και εκτός των χωρών θα λέγαμε ότι αυτή συνιστά μια πολυδιάστατη πρόκληση. Παρότι οι ανισότητες μπορούν να εξεταστούν ως προς πολλές διαφορετικές διαστάσεις, δύο βασικές έννοιες είναι

η ανισότητα των αποτελεσμάτων (εισόδημα και πλούτος) και η ανισότητα των ευκαιριών. Έτσι έχουμε την εισοδηματική ανισότητα, η οποία «αφορά τον τρόπο με τον οποίο κατανέμεται στον πληθυσμό το εισόδημα που κερδίζεται σε μια οικονομία» (European Commission 2017). Την ανισότητα του πλούτου, όπου κάποιες Ευρωπαϊκές χώρες (Αυστρία, οι Κάτω Χώρες, Γερμανία), παρόλο που η εισοδηματική ανισότητα δεν είναι ιδιαίτερα υψηλή, η ανισότητα του πλούτου σημειώνει ανοδικές τιμές τα τελευταία χρόνια. Τέλος, την ανισότητα των ευκαιριών¹, η οποία σε αντίθεση με την εισοδηματική ανισότητα που μετρά αποτελέσματα, αποτελεί ένα συνδυασμό τριών δεδομένων: (1) των ευκαιριών που δόθηκαν στο άτομο κατά τη γέννησή του, (2) των επιλογών που έχει κάνει στη ζωή του, και (3) της τύχης.

Παρόλα αυτά, το φαινόμενο που παρατηρείται και χρειάζεται περαιτέρω διερεύνηση, είναι ότι ενώ στο εσωτερικό των περισσότερων χωρών η εισοδηματική ανισότητα έχει αυξηθεί με γεωμετρική πρόοδο, η ανισότητα μεταξύ των χωρών έχει συρρικνωθεί. Το γεγονός αυτό αποτελεί και το μεγάλο παράδοξο της παγκόσμιας ανισότητας. Με άλλα λόγια, παρατηρούμε ότι ενώ η θέση των εργαζομένων της μεσαίας τάξης στις αναδυόμενες οικονομίες έχει βελτιωθεί, δεν συμβαίνει το ίδιο για τους εργαζόμενους στις ανεπτυγμένες οικονομίες, όπου η οικονομική τους κατάσταση έχει επιδεινωθεί. Δηλαδή, πολλοί εργαζόμενοι² στις αναπτυσσόμενες οικονομίες επωφελήθηκαν από την παγκοσμιοποίηση, σε αντίθεση με τους συναδέλφους τους που ζουν και εργάζονται στις πλούσιες χώρες.

¹ Η ανισότητα ευκαιριών μπορεί να συμβάλει στην εισοδηματική ανισότητα και αντίστροφα. Η απουσία ίσων ευκαιριών οδηγεί σε μεγαλύτερη εισοδηματική ανισότητα, διότι το δυναμικό της επόμενης γενιάς ως προς τις δεξιότητες και τις αποδοχές περιορίζεται ακόμη περισσότερο λόγω των διαφορετικών σημείων εκκίνησης. Αντίστροφα, η υπερβολικά άνιση κατανομή εισοδημάτων μπορεί να έχει ως συνέπεια πιο περιορισμένη ισότητα ευκαιριών για την επόμενη γενιά, αφού τα οικογενειακά πλεονεκτήματα που απορρέουν από το υψηλότερο εισόδημα και πλούτο μεταβιβάζονται ευκολότερα στην επόμενη γενιά. Αυτή η αμοιβαία ενισχυτική επίδραση καταδεικνύει τον σημαντικό ρόλο που καλείται να διαδραματίσει η πολιτική στη διάρρηξη του κύκλου της μειονεξίας (European Commission 2017).

² Για παράδειγμα την εποχή που δισεκατομμύρια εργαζομένων στην Κίνα, την Ινδία, τη Ρωσία, σε πρώην κομμουνιστικές χώρες και σε άλλες αναδυόμενες οικονομίες δεν αποτελούσαν μέρος της παγκόσμιας καπιταλιστικής οικονομίας, υπήρχε η δυνατότητα να διατηρηθούν εντελώς διαφορετικοί μισθοί για την ίδια εργασία (Αλέξανδρος Μανωλάτος 2019). Με άλλα λόγια ένας Γάλλος εργαζόμενος δεν βρισκόταν σε άμεσο ανταγωνισμό με έναν εργαζόμενο στην Κίνα, σε αντίθεση με την εποχή της παγκοσμιοποίησης όπου στην περίπτωση που και οι δύο παράγουν το ίδιο προϊόν, εισέρχονται σε μια κατάσταση άκρατου ανταγωνισμού. Βασική συνέπεια της παραπάνω καταστάσεως είναι οι καπιταλιστές να προσλαμβάνουν τον εργαζόμενο που θα αμείβεται με τα λιγότερα χρήματα.

«Το εργαλείο της σύγχρονης παγκοσμιοποίησης είναι οι άμεσες ξένες επενδύσεις, δηλαδή οι παραγωγικές επενδύσεις πέρα από τα εθνικά σύνορα, οι οποίες πραγματοποιούνται από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις, με όχημα μια διαρκή και κατά περιόδους έντονη τεχνολογική αλλαγή, η οποία μικραίνει τον γεωγραφικό, αλλά και οικονομικό χώρο, διευκολύνοντας την επικοινωνία, τη δημιουργία, τη διάχυση της πληροφορίας και τι συναλλαγές» (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 12). Η «κατάσταση», της παγκοσμιοποίησης πρωτοεμφανίστηκε κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα, κυριάρχησε στη διεθνή οικονομία μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και παρουσίασε πιο έντονα χαρακτηριστικά τις δυο τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα. Σε αυτό συνέβαλλε η πρώτη τεχνολογική επανάσταση που ξεκίνησε το 1870, με σημαντικές ανακαλύψεις και επιστημονικά επιτεύγματα όπως: ηλεκτρισμός, μηχανή εσωτερικής καύσης, σιδηρόδρομος, ατμόπλοιο, τηλεγράφος, όπου συντελέστηκε επανάσταση στην παραγωγική διαδικασία, στις μεταφορές και στην επικοινωνία. Σταδιακά τα πρώτα βήματα είχαν γίνει. Ο τρόπος οργάνωσης των επιχειρήσεων και των αγορών, μετασχηματίστηκε, ενώ δόθηκε ώθηση στην περαιτέρω διεθνοποίηση της παραγωγής και των οικονομικών σχέσεων (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 13) .

Το πιο αξιόπιστο μέσο υπολογισμού της παγκόσμιας ανισότητας, είναι η υπόθεση Kuznets³, την οποία ο εν λόγω οικονομολόγος διατύπωσε τη δεκαετία του 1950. Δηλαδή, «καθώς οι χώρες εκβιομηχανίζονται και τα μέσα εισοδήματα αυξάνονται, η ανισότητα αρχικά αυξάνεται και κατόπιν μειώνεται, με αποτέλεσμα στη γραφική αναπαράσταση το επίπεδο ανισότητας ως προς το εισόδημα να αποδίδει μια καμπύλη αντεστραμμένου U» (Branco Milanovic 2019, 3). Όπως θα δούμε παρακάτω, για να εξηγηθεί η πρόσφατη ανοδική τάση της εισοδηματικής ανισότητας μπορούμε να ανατρέξουμε στην έννοια των «κυμάτων Kuznets» ή «κύκλων Kuznets», διότι όχι μόνο μπορούν να εξηγήσουν ικανοποιητικά το παραπάνω φαινόμενο, αλλά και να προβλέψουν «τη μελλοντική πορεία της εισοδηματικής ανισότητας σε πλούσιες χώρες, όπως οι ΗΠΑ, ή χώρες μεσαίου εισοδήματος, όπως η Κίνα και η Βραζιλία» (Branco Milanovic 2019, 4).

³ Simon Smith Kuznets (30 Απριλίου 1901 - 8 Ιουλίου, 1985): Αμερικανός οικονομολόγος και στατιστικός που έλαβε το 1971 «Nobel» Αναμνηστικό βραβείο στις Οικονομικές Επιστήμες για την εμπειρικά θεμελιωμένη ερμηνεία της οικονομικής ανάπτυξης που οδήγησε σε νέα και βαθύτερη εικόνα της οικονομικής και κοινωνικής δομής και της διαδικασίας ανάπτυξης. Ο Kuznets συνέβαλε αποφασιστικά στη μετατροπή των οικονομικών σε μια εμπειρική επιστήμη και στη διαμόρφωση της ποσοτικής οικονομικής ιστορίας (en.wikipedia.org 2020).

Παρά τα οφέλη της παγκοσμιοποίησης στο σύγχρονο άνθρωπο, όπως είναι η παγκόσμια αλληλοσυνδεσιμότητα αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίου, ανθρώπων, δεδομένων και ιδεών, δεν λείπουν και οι αρνητικές της επιπτώσεις στον τομέα του εισοδήματος και του βιοτικού επιπέδου. Οι εργαζόμενοι στις πλούσιες χώρες συνθλίβονται ανάμεσα στους συμπατριώτες τους με τις υψηλές απολαβές, που θα συνεχίσουν να βγάζουν λεφτά από την παγκοσμιοποίηση, και στους εργαζομένους των αναδυόμενων χωρών, που η σχετικά φθηνή εργατική τους δύναμη καθιστά ακόμα πιο ελκυστική την πρόσληψή τους. *«Για παράδειγμα παραγωγικά στάδια εντάσεως εργασίας εγκαθίστανται σε χώρες με άφθονη και σχετικά φθηνή εργασία, ενώ παραγωγικές φάσεις έντασης κεφαλαίου ή τεχνολογίας κατευθύνονται σε χώρες με άφθονη εξειδικευμένη εργασία, κατάλληλες υποδομές και εξωτερικές οικονομίες»* (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 13).

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εξεταστεί με πλήρη και αιτιολογημένο τρόπο, η σχέση του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης με την εισοδηματική ανισότητα στο εσωτερικό, αλλά και μεταξύ των χωρών, καθώς επίσης να παρουσιαστούν και τα αίτια που την επιδεινώνουν ή την αμβλύνουν. Η παραπάνω μελέτη θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε όχι μόνο την λειτουργία του τρόπου οικονομικής διακυβέρνησης ενός κράτους από τους ηγέτες του, αλλά και πιο πρακτικούς σκοπούς, όπως να μπορούμε να αξιολογήσουμε τι θα αγοράσουμε ή θα πουλήσουμε και που, να αποφασίσουμε που θα μεταναστεύσουμε ή ακόμη και να χρησιμοποιήσουμε τη γνώση που αποκτήσαμε για το πώς γίνονται ορισμένα πράγματα σε άλλες χώρες και να επαναδιαπραγματευθούμε το μισθό μας με τον εργοδότη μας.

Η απάντηση στα προαναφερόμενα ζητήματα θα επιτευχθεί μέσα από την αναζήτηση βιβλιογραφικών πηγών, ερευνών και δημοσιευμένων επιστημονικών άρθρων που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με το θέμα. Ουσιαστικά πραγματοποιείται μια παρουσίαση στοιχείων/δεδομένων που ελήφθησαν από τις ανωτέρω έγκυρες πηγές, ενώ παράλληλα γίνεται και μια κριτική προσέγγιση αυτών, προς επισήμανση των αμφισβητούμενων σημείων και εντοπισμό εκείνων που χρήζουν περαιτέρω ή μελλοντικής έρευνας.

Τα κυριότερα σημεία, στα οποία θα αναφερθούμε είναι:

- ερμηνεία της παγκοσμιοποίησης, τα χαρακτηριστικά και οι διαστάσεις της.
- ποιοι ωφελήθηκαν από την παγκοσμιοποίηση.
- πως διαμορφώνεται η εισοδηματική ανισότητα εντός, αλλά και μεταξύ των χωρών στην πρώτη και στη δεύτερη τεχνολογική επανάσταση.
- διάκριση των δυνάμεων που επιδρούν πτωτικά στο φαινόμενο της παγκόσμιας εισοδηματικής ανισότητας.
- η επίδραση της πανδημίας SARS CoV - 2 στην παγκόσμια ανισότητα, καθώς ξέσπασε σε μια εποχή ενίσχυσης των τάσεων εθνικισμού και προστατευτισμού.
- Τέλος προτάσεις μείωσης της εγχώριας και της παγκόσμιας εισοδηματικής ανισότητας, στο παρόν και στο μέλλον.

Κεφάλαιο 1: Παγκοσμιοποίηση: Αναζητώντας Έναν Ορισμό - Χαρακτηριστικά - Συνέπειες της Παγκοσμιοποίησης.

1.1 Παγκοσμιοποίηση : Αναζητώντας Έναν Ορισμό.

«Οι αμοιβαίες συναλλαγές μεταξύ εθνών εκτείνονται απ' άκρου εις άκρον της υφηλίου, σε βαθμό που να μπορεί κανείς σχεδόν να πει ότι ο κόσμος είναι μια ενιαία πόλη, στην οποία διεξάγεται μια μόνιμη εμποροπανήγυρη που περιλαμβάνει όλα τα εμπορεύματα, έτσι ώστε, μέσω του χρήματος, κάθε άνθρωπος να μπορεί να αποκτή και να απολαμβάνει εντός της οικίας του καθετί που παράγεται από τη γη, τα ζώα και την ανθρώπινη εργατικότητα - *Geminiano Montanari – 1683*» (Branco Milanovic 2019, 9). Χωρίς αμφιβολία ο σύγχρονος κόσμος χρειάζεται ένα νέο πλαίσιο για παγκόσμια συνεργασία, με απώτερο σκοπό να διατηρηθεί η ειρήνη και να επιταχυνθεί η πρόοδος σε όλους τους τομείς. Μετά την καταιγίδα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι ηγέτες των ισχυρότερων οικονομιών, σχεδίασαν ένα σύνολο θεσμικών δομών για να επιτρέψουν στον μεταπολεμικό κόσμο να εμπορεύεται, να συνεργάζεται, να αλληλεπιδρά στα πλαίσια της αλληλεξάρτησης και το βασικότερο, να αποφεύγει τον Πόλεμο (Klaus Schwab 2019).

Η παγκοσμιοποίηση αποτελεί έναν όρο στην διεθνή βιβλιογραφία που χρησιμοποιείται με σκοπό να περιγράψει μια κατάσταση της παγκόσμιας οικονομίας, αλλά και μια αέναη διαδικασία αλληλεξάρτησης των εθνικών οικονομιών μέσω της περιφερειακής ενοποίησης της παραγωγής (με τη διασπορά της παραγωγικής διαδικασίας), των εμπορικών και χρηματοπιστωτικών ροών, της διασυνοριακής επιχειρηματικής κινητικότητας, καθώς και του κυρίαρχου ρόλου των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Εντούτοις παρατηρείται ότι υπάρχουν διαφορετικές ερμηνείες για τον παραπάνω όρο, με δυο επικρατέστερες τάσεις. Η μια τάση υποστηρίζει ότι η παγκοσμιοποίηση προσδιορίζει έναν κόσμο χωρίς σύνορα, όπου κυριαρχεί η αδυναμία των εθνικών κρατών να χαράξουν αυτόνομες οικονομικές πολιτικές, η αδυναμία εποπτικού ελέγχου του χρηματοπιστωτικού συστήματος και η εξάρτηση των εθνικών οικονομιών από χρηματοοικονομικούς κολοσσούς. Συνεπώς έχουμε την εξασθένηση της κλασικής έννοιας του κράτους.

Η άλλη τάση προσανατολίζεται προς την άποψη ότι η παγκοσμιοποίηση είναι μια διαδικασία που διαρκώς εξελίσσεται και αφορά την ανάπτυξη του παγκόσμιου

οικονομικού συστήματος, το οποίο μετασχηματίζεται δυναμικά μέσω της διεθνοποίησης των οικονομικών σχέσεων, με κύρια χαρακτηριστικά τη διάτρηση των εθνικών οικονομικών συνόρων, την κατάργηση των φορολογικών καταφυγίων και την ανάγκη διεθνούς συνεργασίας.

Με δεδομένα τα παραπάνω, ως *«παγκοσμιοποίηση μπορεί να οριστεί και η διαδικασία επέκτασης της διασύνδεσης, ανόδου του βαθμού διασύνδεσης και διεύρυνσης της επίδρασης της διασύνδεσης των τοπικών ενοτήτων, όπου με αυτό τον ορισμό τα χαρακτηριστικά της παγκοσμιοποίησης περιλαμβάνουν όλες τις μορφές επικοινωνίας, ανταλλαγής και μετανάστευσης, καθώς άλλους παράγοντες που τίθενται σε δράση σε κάθε ιστορική περίοδο»* (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 26). Συνεπώς η παγκοσμιοποίηση δεν αποτελεί σύγχρονο φαινόμενο, αλλά εκδηλώνονταν με διάφορες μορφές, σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα κάθε ιστορικής περιόδου.

Ένα άλλος ορισμός θεωρεί ότι η παγκοσμιοποίηση είναι η κοινωνική διαδικασία που οδηγεί τους λαούς της γης, με γρήγορους ρυθμούς σε μια ολοκληρωτική ομογενοποίηση. Πιο συχνά όμως, η έννοια της παγκοσμιοποίησης χρησιμοποιείται με ιδεολογική σκοπιμότητα, προβάλλοντας το «αναπόφευκτο» και την «παντοδυναμία» της αγοράς χωρίς σύνορα. Πρόκειται για ένα σύνολο φαινομένων που έχουν σαν σημείο αναφοράς τους τον κόσμο και όχι την τοπική ή εθνική κοινωνία. Επίσης, η παγκοσμιοποίηση δεν είναι ένα αμιγώς οικονομικό φαινόμενο και κατά συνέπεια δεν περιορίζεται μόνο στις αγορές. *«Φαινόμενα παγκοσμιοποίησης μπορούν να καταγραφούν σε όλες τις πλευρές της κοινωνικής ζωής, όπως στη σφαίρα δράσης του πολιτισμού, καθώς και στη πολιτική»* (phestos.blogspot.com 2011).

«Η σημασία της ύπαρξης των εθνικών συνόρων και των αποστάσεων, ως παραγόντων περιορισμού και επηρεασμού των διεθνών οικονομικών συναλλαγών έχει σχεδόν εκμηδενιστεί και έτσι εξηγείται ο χαρακτηρισμός της παγκόσμιας οικονομίας, ως Παγκόσμιο Χωριό» (Ιωάννης Αθ. Χατζηδημητρίου 2003, 25). Με αυτό το δεδομένο εισάγεται η έννοια της παγκοσμιοποίησης των αγορών (globalization of markets), όπου η οικονομική επιστήμη εννοεί τη συνεχή διαδικασία ενδυνάμωσης του βαθμού αλληλεξάρτησης και αλληλεπίδρασης των αγορών για όλες τις χώρες της Υφηλίου. *«Όμως, επειδή η οικονομία μιας χώρας αποτελείται από τις*

αγορές της χώρας αυτής, η παγκοσμιοποίηση των αγορών οδήγησε αναπόφευκτα και στην παγκοσμιοποίηση της οικονομίας⁴» (Ιωάννης Αθ. Χατζηδημητρίου 2003, 25).

Τέλος εστιάζοντας σε ένα τελευταίο ορισμό για την παγκοσμιοποίηση θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι το οικονομικό φαινόμενο της απελευθέρωσης των αγορών, διεθνώς και της δημιουργίας ενιαίων κανόνων στο εμπόριο και στην οικονομική ζωή ευρύτερα (φορολογία, κανόνες ανταγωνισμού, μοντέλα λειτουργίας των επιχειρήσεων και του δημοσίου τομέα). Κεφάλαια, εργαζόμενοι και εμπορεύματα κινούνται παντού, με τον ίδιο τρόπο. «*Δηλαδή μέχρι τώρα περισσότερο κινούνται τα κεφάλαια (με τη βοήθεια της τεχνολογίας στα διεθνή χρηματιστήρια) και τα εμπορεύματα (με την Παγκόσμια Οργάνωση Εμπορίου να αίρει συνεχώς τους σχετικούς περιορισμούς)*» (vlioras.gr 2020). Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι δημιουργείται μια σχετικά ομοιογενής παγκόσμια αγορά προϊόντων και υπηρεσιών. Έτσι οι επιχειρήσεις μεγαλώνουν για να ανταποκριθούν στο μέγεθος της αγοράς και για να περιορίσουν το κόστος.

Μπορούμε να δούμε σχηματικά το παραπάνω, πως υλοποιείται στην πράξη με το παρακάτω παράδειγμα. Μια βιομηχανία παιχνιδιών στις ΗΠΑ και μια άλλη στη Μαλαισία πρέπει να προσφέρουν το ίδιο προϊόν στην ίδια τιμή, όταν οι μισθοί στη Μαλαισία είναι δεκάδες φορές χαμηλότεροι (9,5 \$ το μεροκάματο στη Μαλαισία, 2 \$ στην Κίνα και 80 \$ στις ΗΠΑ). Εάν η αμερικανική βιομηχανία δεν μπορέσει να προσφέρει ανταγωνιστικές τιμές ή θα μεταφέρει την παραγωγή της στη Μαλαισία ή θα πληρώσει «Μαλαισιανούς» μισθούς ή θα κλείσει. Το καλό είναι ότι παντού θα κυκλοφορούν φθηνά παιχνίδια για τους καταναλωτές, αλλά το κακό είναι ότι τα οφέλη ενός κράτους πρόνοιας (υγειονομική περίθαλψη, συντάξεις, παροχές κ.λπ.) που αυξάνουν το εργασιακό κόστος, κινδυνεύουν και ήδη συρρικνώνονται. Το «κλειδί», στην πραγματικότητα είναι το υψηλό τεχνολογικό επίπεδο, το οποίο εξασφαλίζει υψηλή παραγωγικότητα και για αυτό τα προϊόντα υψηλής τεχνολογίας

⁴ Η παγκοσμιοποίηση των αγορών έχει μεταβάλλει ριζικά τις συνθήκες κάτω από τις οποίες λειτουργούν οι επιχειρήσεις, άσχετα από το μέγεθός τους και τον τομέα της οικονομίας, στον οποίο δραστηριοποιούνται και άσχετα από τον τοπικό ή διεθνή χαρακτήρα των δραστηριοτήτων τους. Επιπλέον η παγκοσμιοποίηση τείνει να λάβει τέτοιες διαστάσεις, ώστε να θεωρείται πλέον ως μη αναστρέψιμη κατάσταση, δηλαδή ως μία κατάσταση που δεν είναι πλέον δυνατό να επιστρέψει εκεί που ήταν πριν από μερικά χρόνια. Η παραδοχή αυτή οφείλεται στο ότι, για να συμβεί κάτι τέτοιο, θα πρέπει να αναστραφούν όλα όσα συνέβησαν τα τελευταία χρόνια και οδήγησαν στη διαμόρφωση της σημερινής διεθνούς οικονομικής δραστηριότητας (Ιωάννης Αθ. Χατζηδημητρίου 2003, 25).

έχουν μεγαλύτερη προστιθέμενη αξία και πιο υψηλά περιθώρια κέρδους. Χαρακτηριστικό είναι ότι σε χώρες όπως η Ταϊβάν, κατασκευάζονται τα περισσότερα «κουτιά» για ηλεκτρονικούς υπολογιστές (με πολύ μικρό περιθώριο κέρδους), αλλά 9 στους 10 υπολογιστές χρησιμοποιούν επεξεργαστές (τσιπάκια) της αμερικανικής εταιρείας Intel, τα οποία έχουν προστιθέμενη αξία πάνω από 65%. Για αυτό και «οι πολυεθνικές επιχειρήσεις τοποθετούν το κέντρο διοίκησης στη Δύση και τις παραγωγικές μονάδες τους στην περιφέρεια ή προμηθεύονται τα προϊόντα τους από τοπικούς «υπερ – εργολάβους» τους εκεί» (vlitoras.gr 2020).

1.2 Χαρακτηριστικά

Η παγκοσμιοποίηση περιλαμβάνει ορισμένα σημαντικά χαρακτηριστικά, όπως:

- Η ταυτόχρονη αύξηση της διασύνδεσης της επικοινωνίας σε ολόκληρο τον πλανήτη, με την ανάπτυξη μιας παγκόσμιας υποδομής τηλεπικοινωνιών⁵.
- Η πληθώρα υπερεθνικών οργανώσεων με διακρατικό χαρακτήρα (Ε.Ε., ΝΑΤΟ, ΟΟΣΑ, Παγκόσμια Τράπεζα, ΔΝΤ, Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου κ.λπ.), χαρακτηριστικό γνώρισμα της περιφερειακής οικονομικής ολοκλήρωσης.
- Η ταυτόχρονη διαχείριση χρήματος και κεφαλαίων οπουδήποτε στον κόσμο.
- Η παγκόσμια διάσταση των οικολογικών επιπτώσεων στο περιβάλλον.
- Η δημιουργία συνείδησης παγκοσμιότητας που επεκτείνεται συνεχώς στους τομείς της οικονομίας, της πληροφορίας, των ηλεκτρονικών μέσων μαζικής ενημέρωσης και επικοινωνίας, της παιδείας κ.λπ.
- Η δημιουργία Διεθνών Δικαστηρίων (Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης – Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο).
- Περισσότερες διεθνείς πολιτισμικές ανταλλαγές και ενίσχυση της πολυπολιτισμικότητας μέσω της εξαγωγής κουλτούρας (π.χ. δυτικοποίηση).
- Αύξηση των διασυνοριακών ταξιδιών και ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας.

⁵ Η διασυνοριακή ροή δεδομένων πραγματοποιείται μέσω χρήσης διαδικτύου, δορυφόρων επικοινωνίας, υποβρύχιων καλωδίων με οπτικές ίνες και ασύρματου δικτύου κινητής τηλεφωνίας.

- Εξαγωγές τοπικών καταναλωτικών αγαθών και υπηρεσιών (π.χ. τρόφιμα, καύσιμα, τεχνολογικά είδη, δυνατότητα απόκτησης περιουσιακών στοιχείων, τηλεπικοινωνίες, μεταφορές, τουρισμός, κατασκευές κ.λπ.), στους καταναλωτές άλλων χωρών.
- Ευρεία χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (twitter, facebook, Instagram κ.λπ.)
- Αυξημένη μετανάστευση συμπεριλαμβανομένης και της παράνομης μετανάστευσης.
- Εξασθένιση της κλασικής έννοιας του κράτους, λόγω αδυναμίας των εθνικών κρατών να χαράξουν αυτόνομες οικονομικές πολιτικές και να ασκήσουν ικανοποιητικό εποπτικό έλεγχο στο χρηματοπιστωτικό σύστημα.
- Κλοπή (παραβίαση των δικαιωμάτων) πνευματικής ιδιοκτησίας και έξαρση της εμπορικής πειρατείας.
- Συνεργασίες μεταξύ των επιχειρήσεων σε διασυνοριακό επίπεδο με συγχωνεύσεις, (επιθετικές) εξαγορές, απορροφήσεις, διασπάσεις με διασυνοριακά αποτελέσματα.
- Έλλειμμα κοινωνικής δικαιοσύνης με μη ισόρροπη κατανομή πλούτου στο εσωτερικό των χωρών, αλλά και διεθνώς, καθώς και υπέρμετρη συγκέντρωση πλούτου σε λίγα (φυσικά και νομικά) πρόσωπα (παγκόσμια πλούσια ελίτ).
- Εμφάνιση εμπορικών πολέμων με μέτρα - αντίμετρα, ποινές (κυρώσεις) -αντίποινα.
- Εμφάνιση παγκόσμιων οικονομικών κρίσεων με την ταχύτατη διάδοσή τους, προκαλώντας γεωπολιτικές συνέπειες (αλλαγή στρατηγικών σχεδιασμών-αναπροσανατολισμός της εξωτερικής πολιτικής κρατών (π.χ. Αργεντινή, Ελλάς).
- Οικονομική και εισοδηματική ανισότητα (διεύρυνση του χάσματος πλουσίων φτωχών, όχι μόνο μεταξύ των χωρών, αλλά και μεταξύ των ανθρώπων που ζουν σε μια χώρα).

Όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά της Παγκοσμιοποίησης έκαναν την εμφάνισή τους ή ενισχύθηκαν σημαντικά, μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέ-

μου και ορισμένα από αυτά αποτελούν και τις σύγχρονες τάσεις του διεθνούς οικονομικού περιβάλλοντος.

1.3 Συνέπειες της Παγκοσμιοποίησης

Αναμφίβολα η παγκοσμιοποίηση είναι μια δύναμη που προξενεί καλό και κακό. Μιας μορφή δίκαιης παγκοσμιοποίησης μπορεί να συμβάλλει στην ευημερία των λαών και όχι μόνο να λειτουργεί υπέρ των συμφερόντων των επιχειρήσεων. Ωστόσο, σχετικά με τις αλλαγές που επέφερε η παγκοσμιοποίηση στην ανθρωπότητα, δεν γίνεται να ειπωθεί με βεβαιότητα ότι είχε απολύτως θετικές ή αρνητικές επιπτώσεις. Για παράδειγμα *«τα πολύ μεγαλύτερα σχετικά οφέλη στο επίπεδο του εισοδήματος των μεσαίων τάξεων στις αναδυόμενες οικονομίες της αγοράς, δεν μεταφράζονται πάντα σε αυξημένα οικονομικά οφέλη»* (Branco Milanovic 2019, 25). Οι συνέπειές της κατηγοριοποιούνται σε οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο.

1.3.1 Οικονομικές Συνέπειες

Από πλευράς οικονομικής απόψεως η παγκοσμιοποίηση, όπως τη βιώνουμε σήμερα, περιλαμβάνει αρχικά την έννοια της παγκοσμιοποίησης των αγορών, δηλαδή την ύπαρξη μιας παγκόσμιας αγοράς. Η παγκοσμιοποίηση των αγορών (globalization of markets), δηλαδή η συνεχής διαδικασία ενδυνάμωσης του βαθμού αλληλεξάρτησης και αλληλεπίδρασης των αγορών των χωρών όλου του κόσμου, οδήγησε στην παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, αφού η οικονομία μιας χώρας αποτελείται από τις από τις αγορές της χώρας αυτής. Έτσι οι εθνικές κυβερνήσεις προκειμένου να μειώσουν τις εκροές κεφαλαίων από το εσωτερικό τους κατά τη διεξαγωγή του διεθνούς εμπορίου, λαμβάνουν μέτρα προστατευτικής φύσεως. Με αυτά τα μέτρα ωφελούνται, όλες (στην καλύτερη περίπτωση) ή κάποιες από τις εγχώριες επιχειρήσεις ή κάποιοι συγκεκριμένοι παραγωγικοί κλάδοι και γενικότερα η εθνική οικονομία. Τέτοιου είδους νομοθετικά μέτρα συνιστούν *«οι ποιοτικοί και οι ποσοτικοί περιορισμοί στις εισαγωγές, οι δασμοί⁶, οι εξαγωγικές επιδοτήσεις, οι*

⁶ Τα απροσπέλαστα εμπόδια που θέτουν οι εθνικές κυβερνήσεις, για να προστατέψουν την επιχειρηματική δραστηριότητα των εγχώριων επιχειρήσεων και να τις προστατέψουν από τις αρνητικές συνέπειες της διεθνοποίησης του εμπορίου, προκαλούν δυσμενείς επιπτώσεις στις διεθνείς επιχειρηματικές δραστηριότητες των επιχειρήσεων άλλων χωρών και συχνά μπορούμε να τα ακούμε ως μέτρα προστατευτικής φύσεως. Συνεπώς, οι επιχειρήσεις των άλλων χωρών καταφεύγουν στην

ποσοτικοί περιορισμοί στην εξαγωγή ξένου συναλλάγματος, η καθιέρωση πολύπλοκων γραφειοκρατικών διαδικασιών για απόκτηση άδειας εισαγωγής προϊόντων και εξαγωγής συναλλάγματος και άλλα μέτρα» (Ιωάννης Αθ. Χατζηδημητρίου 2003, 269).

Μια ακόμη οικονομική συνέπεια της παγκοσμιοποίησης είναι ο νέος τρόπος της παραγωγικής διαδικασίας που στηρίζεται στις τεχνολογικές αλλαγές και γενικότερα στη διακίνηση γνώσης. Έτσι ο νέος τρόπος παραγωγής στηρίζεται σε ευέλικτες μορφές εργασιακών σχέσεων, στην τάση μετακίνησης του τόπου εργασίας από το εργοστάσιο στο σπίτι ή σε άλλους χώρους ατομικής απομόνωσης του ατόμου από τους υπόλοιπους εργαζόμενους. *«Αυτός ο νέος τεχνολογικός τρόπος παραγωγής γίνεται δυνατός και στηρίζεται στις νέες τεχνολογίες και στο ιδιοκτησιακό καθεστώς που τις χαρακτηρίζει. Ταυτόχρονα, δυναμώνει τη θέση των υψηλά ειδικευμένων εργατών, ενώ γενικότερα αναβαθμίζει το ρόλο της πνευματικής εργασίας έναντι της χειρονακτικής. Ιδιαίτερα σημαντική, επίσης, είναι και η επίδραση των νέων τεχνολογιών επικοινωνίας και πληροφορικής» (phestos.blogspot.com 2011).*

Τέλος, εμφανίστηκαν δικτυώσεις και συμμαχίες που άλλαξαν πλέον τα κλασικά σύνορα των επιχειρήσεων και διαμόρφωσαν ένα ενδογενές ρεύμα που οδήγησε σε παραπέρα ενίσχυση της παγκοσμιοποίησης. Η τάσεις εξωστρέφειας των επιχειρήσεων, συνοψίζονται στο εξαγωγικό εμπόριο, με κύρια χαρακτηριστικά τις επενδύσεις στο εξωτερικό (ΑΞΕ – Άμεσες Ξένες Επενδύσεις), την υπεργολαβία, τη δημιουργία κοινών επιχειρήσεων και τη συνεργασία σε διάφορα επίπεδα. Οι επιχειρήσεις που ενεργοποιούνται πλέον, στον διεθνή επιχειρηματικό χώρο, διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: (1) σε εκείνες τις επιχειρήσεις που οι διεθνής τους δραστηριότητες περιορίζονται στις εισαγωγές και εξαγωγές προϊόντων και υπηρεσιών, (2) σε εκείνες που, εκτός από την ενασχόλησή τους με εξαγωγές και εισαγωγές, επεκτείνουν και τις παραγωγικές τους δραστηριότητες εκτός των εθνικών συνόρων τους, τις *«γνωστές σε όλους πολυεθνικές επιχειρήσεις»⁷ (Multinational Enterprises –*

κυβέρνηση της χώρας τους και ζητούν την υποστήριξή της για να επιτύχουν την άμβλυνση ή ακόμα και την κατάργηση αυτών των εμποδίων (Ιωάννης Αθ. Χατζηδημητρίου 2003, 269).

⁷ Πολυεθνική είναι μια επιχείρηση που έχει επεκτείνει τις παραγωγικές δραστηριότητες της σε δύο ή περισσότερες χώρες, συμπεριλαμβανομένης και της μητρικής χώρας. Αυτός ο ορισμός απολαμβάνει τον υψηλότερο βαθμό αποδοχής στη διεθνή βιβλιογραφία, αλλά και στους επιχειρηματικούς κύκλους. Επίσης, πολυεθνική είναι και η επιχείρηση που απασχολεί ανθρώπινο δυναμικό σε πε-

MNEs ή Corporations – MNCs ή Transnational Corporations – TNCs» (Ιωάννης Αθ. Χατζηδημητρίου 2003, 38).

Μερικά από τα πλεονεκτήματα των εν λόγω επιχειρήσεων είναι η εκμετάλλευση των οικονομιών κλίμακας⁸, πρόσβαση στην πλέον προηγμένη τεχνολογία και τεχνογνωσία, πρόσβαση σε μεγάλο όγκο πληροφοριών για νέα προϊόντα, δυνατότητα απόκτησης παραγωγικών συντελεστών και τέλος δυνατότητα χρηματοδότησης όλων των δραστηριοτήτων τους με σχετικά χαμηλό κόστος, λόγω της πιο εύκολης πρόσβασης που έχουν στις διεθνείς χρηματαγορές, αλλά και της φερεγγυότητας και της υψηλής δανειοληπτικής τους ικανότητας (σε αντίθεση με τις μη διεθνοποιημένες επιχειρήσεις). Στα μειονεκτήματα των παραπάνω επιχειρήσεων περιλαμβάνονται το διαφορετικό κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον, οι διαφορετικές επιχειρηματικές πρακτικές⁹ που διέπουν τις σχέσεις των συναλλασσομένων στις αγορές, οι επιχειρηματικοί κίνδυνοι, οι διαφορετικές διαδικασίες και κανονισμοί του διεθνούς εμπορίου και το διαφορετικό νομικό πλαίσιο που επικρατεί σε κάθε χώρα.

Η πιο σημαντική, όμως, δυσμενής συνέπεια της παγκοσμιοποίησης είναι η αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας, μεταξύ των κοινωνικών στρωμάτων του πληθυσμού, όπου η κατώτερη μεσαία τάξη και τα πιο φτωχά τμήματα του πληθυσμού των πλούσιων χωρών, αποκόμισε μηδενικά οφέλη από την παγκοσμιοποίηση, σε αντίθεση με τις πλουσιότερες τάξεις των ίδιων χωρών που ήταν πιο κερδοσμένες (Branco Milanovic 2019, 19). Οι εισοδηματικές διαφορές ανάμεσα στην κορυφή και στο χαμηλότερο σημείο, έχουν διευρυνθεί στον πλούσιο κόσμο, η δε πα-

ρισσότερες από μια χώρες για την παραγωγή των προϊόντων της ή/και την προσφορά των υπηρεσιών της (Ιωάννης Αθ. Χατζηδημητρίου 2003, 38).

⁸ Οι οικονομίες κλίμακας αναφέρονται στο φαινόμενο της μείωσης του κόστους παραγωγής ανά μονάδα παραγόμενου προϊόντος, δηλαδή του μοναδιαίου ή μέσου κόστους παραγωγής (unit cost) που παρατηρείται όταν η επιχείρηση αυξάνει την παραγωγή της. Έτσι, το σπουδαιότερο όφελος για την επιχείρηση είναι ότι μπορεί, εάν το επιθυμεί, να μειώσει την τιμή του προϊόντος της κατά το σύνολο ή μέρος της μείωσης του μοναδιαίου κόστους παραγωγής χωρίς να μειωθεί το κέρδος που έχει ανά μονάδα προϊόντος που παράγει (Ιωάννης Αθ. Χατζηδημητρίου 2003, 42).

⁹ Οι επιχειρηματικές πρακτικές διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Η σημασία, π.χ. της προσωπικής επαφής με τους πελάτες και τους προμηθευτές της επιχείρησης είναι διαφορετική από χώρα σε χώρα. Ο χρηματισμός των δημοσίων υπαλλήλων, ακόμη και με μικροποσά, το γνωστό «λάδωμα» (ή «Creasing», όπως αναφέρεται στη διεθνή βιβλιογραφία) ή «γρηγορόσημο» όπως αποκαλείται στη χώρα μας, σε κάποιες χώρες είναι παράνομο. Ωστόσο, αποτελεί κοινά αποδεκτή πρακτική σε κάποιες άλλες χώρες, ενώ χωρίς αυτό είναι πρακτικά αδύνατο να διεκπεραιωθεί μια υπόθεση μέσα σε ένα εύλογο χρονικό διάστημα (Ιωάννης Αθ. Χατζηδημητρίου 2003, 53).

γκοσμιοποίηση έχει ωφελήσει εκείνους τους κατοίκους των πλούσιων χωρών που είχαν ήδη μέτριο έως υψηλό βιοτικό και εισοδηματικό επίπεδο.

1.3.2 Κοινωνικές Συνέπειες

Η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης έχει επιφέρει ριζικές αλλαγές στη ζωή των ανθρώπων αφήνοντας είτε θετικό είτε αρνητικό αποτύπωμα. Στα θετικά στοιχεία συναντάμε την ανταλλαγή πολιτισμού ή αλλιώς το πολυπολιτισμικό κράτος. Με δεδομένο ότι ο πολιτισμός αποτελεί κεντρικό σημείο αναφοράς για την παγκοσμιοποίηση, όσον αφορά στον προσδιορισμό της ταύτισης και της διαφορετικότητας, δεν θα πρέπει να μας προκαλεί εντύπωση η ταχεία διάδοση και αποδοχή συγκεκριμένων τύπων μουσικής, χορευτικών κινήσεων, είδους ντυσίματος και φαγητών από ανθρώπους διαφορετικής κουλτούρας και πολιτισμικού υπόβαθρου.

Μια ακόμη θετική αλλαγή είναι *«η διευκόλυνση της επικοινωνίας των ανθρώπων σε όλα τα μέρη της γης, με εκμηδενισμό των αποστάσεων και γενικότερα του χωροχρόνου»* (phestos.blogspot.com 2011). Οι νέες τεχνολογίες δημιουργούν δυνατότητες και προϋποθέσεις συγκρότησης νέων τύπων μέσων μεταφοράς και επικοινωνίας, αφού όχι μόνο το διαδίκτυο και η επανάσταση στην πληροφορική, αλλά και τα παραδοσιακά μέσα μεταφοράς έχουν εκσυγχρονιστεί εντυπωσιακά. Η αξιοποίησή τους πραγματοποιείται σε καθημερινή βάση όλο και από πιο πολλούς χρήστες, οι αποστάσεις για τους ανθρώπους, είτε αφορούν επιχειρηματικές μετακινήσεις είτε λόγους αναψυχής ή τέλος, μετανάστευσης (συμπεριλαμβανομένου και της παράνομης), έχουν μικρύνει και κινούνται πλέον σε ρυθμούς ωρών και όχι ημερών. *«Το καινούριο στοιχείο είναι ότι αυτή η σύντμηση του χρόνου μετακίνησης ανάμεσα σε διαφορετικούς γεωγραφικούς εθνικούς χώρους ισχύει και για κοινωνικά στρώματα περιορισμένων εισοδηματικών δυνατοτήτων»* (phestos.blogspot.com 2011).

Τέλος, στις σημαντικότερες θετικές αλλαγές συγκαταλέγονται η καταπολέμηση πολλών ασθενειών παγκοσμίως (με την ανάπτυξη της ιατρικής και των συναφών επιστημών, αυξάνοντας το μέσο όρο ζωής των περισσότερων ανθρώπων), ο περιορισμός του αναλφαβητισμού λόγω της αύξησης των διαθεσίμων μέσων μάθησης - ροής πληροφοριών και τέλος, η προώθηση και ενίσχυση των δημοκρατι-

κών αρχών και δομών, ακόμη και σε κράτη που στερούνταν από δημιουργίας τους.

Στις βλαβερές συνέπειες της παγκοσμιοποίησης σε κοινωνικό επίπεδο περιλαμβάνονται τα αρνητικά πρότυπα της συνεχούς αναπτύξεως και υπερκαταναλώσεως αγαθών, σε συνδυασμό με την αλόγιστη και ανηλεή εκμετάλλευση των φυσικών πόρων που οδηγούν σε οικολογικές καταστροφές σε ολόκληρο τον πλανήτη, το έγκλημα και η διαφθορά που αναπτύσσονται με ανεξέλεγκτους τρόπους και τέλος η επικίνδυνα αυξανόμενη σύγχρονη διεθνής τρομοκρατία¹⁰, η οποία δημιουργεί φοβικά σύνδρομα και ανασφάλεια σε πολλούς ανθρώπους, κυρίως στον ανεπτυγμένο κόσμο.

1.3.3 Πολιτικές Συνέπειες

Οι κυριότερες πολιτικές συνέπειες, οι οποίες πρέπει να τονιστούν, συνδέονται σε μεγάλο βαθμό με τις οικονομικές, όπως: (1) η «αποεθνικοποίηση» του ρόλου του «Εθνικού Κράτους». Έχουμε πλέον την εξασθένηση της κλασσικής έννοιας του κράτους, λόγω αδυναμίας των εθνικών κρατών να χαράξουν αυτόνομες οικονομικές πολιτικές και να ασκήσουν ικανοποιητικό εποπτικό έλεγχο στο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις, δε μειώνουν μόνο το εύρος και την εμβέλεια των αποφάσεων του εθνικού κράτους, αλλά ταυτόχρονα μέσω των διεθνών μετακινήσεών τους, αφαιρούν από το εθνικό κράτος πόρους, κυρίως μέσω της φορολογίας, τους οποίους θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει για την ικανοποίηση σειράς λειτουργιών του, επί παραδείγματι στον άμεσο κοινωνικό τομέα και

¹⁰ Την 7 Ιανουαρίου 2015 δύο ένοπλοι τζιχαντιστές εισβάλλουν στα γραφεία του γαλλικού σατυρικού περιοδικού Charlie Hebdo στο Παρίσι, ανοίγουν πυρ και δολοφονούν τον εκδότη του περιοδικού, σκιτσογράφους και εργαζόμενους εντός του κτιρίου, χάνοντας της ζωή τους συνολικά 12 άνθρωποι. Πέντε λεπτά αργότερα επιβιβάζονται σε αυτοκίνητο και κατά την προσπάθειά τους να διαφύγουν, έρχονται αντιμέτωποι με περιπολικό της αστυνομίας. Κατά την ανταλλαγή πυρών σκοτώνεται ένας αστυνομικός. Τις επόμενες ημέρες, άλλοι 5 άνθρωποι θα χάσουν τη ζωή τους κατά τη διάρκεια συντονισμένων τρομοκρατικών επιθέσεων στο Παρίσι (4 από αυτούς σε πολιορκία σουπερ μάρκετ ανατολικά της γαλλικής πρωτεύουσας). Οι επιθέσεις συνδέθηκαν με το Ισλαμικό Κράτος [γνωστό ως (ISIS) Ισλαμικό Κράτος του Ιράκ και του Λεβάντε , **Islamic State of Iraq and the Levant (ISIL /'aɪsəl, 'aɪsɪl/), γνωστό και ως Islamic State of Iraq and Syria (ISIS)**]. Ο όρος «Λεβάντε» αναφέρεται επίσης ως «Ανατολής», «Συρίας» ή «Αλ-Σαμ» και Νταές, το αντίστοιχο ακρώνυμο στα Αραβικά (داعش, Daesh). Το ISIS ανακηρύσσει την δημιουργία του ισλαμικού χαλιφάτου, με επικεφαλής τον ηγέτη της οργάνωσης Abu Bakr al-Baghdadi. Η επίθεση συμβολίζει σήμερα την έναρξη του χρονικού της ισλαμιστικής τρομοκρατίας στη Γαλλία - με περισσότερους από 250 νεκρούς από τότε. Έτσι δόθηκε μια νέα τροπή στην παγκόσμια τρομοκρατία σε ευρωπαϊκό έδαφος (www.dw.com 2020).

στην εκπαίδευση¹¹. Επιπλέον, τα εθνικά σύνορα δεν ορίζουν πλέον, έναν κλειστό και «συνεχώς» ελεγχόμενο χώρο, αλλά μετακινούνται όλο και περισσότερο σε περιφερειακό επίπεδο και για αυτό παρατηρούμε ότι *«ταξίδια, γάμοι, αλληλογραφία, διαδίκτυο, παραγωγή και διανομή αγαθών – υπηρεσιών, να υπερβαίνουν τον εθνικό ορίζοντα»* (phestos.blogspot.com 2011).

Επιπρόσθετα στην περίοδο που διανύουμε, το κράτος έχει αναλάβει μια διπλή αποστολή. Από τη μια την ενσωμάτωση του «εθνικού του χώρου» στις διαδικασίες αποεθνικοποίησης και παγκοσμιοποίησης και από την άλλη τη θέσπιση, στον εσωτερικό του χώρο, διαδικασιών, κανονισμών και ρυθμίσεων, οι οποίες αποφασίζονται σε χώρο ευρύτερο του εθνικού. Έτσι, προσπαθεί να μεγιστοποιήσει την επιρροή του εθνικού χώρου και των δικών του μηχανισμών, σε μια παγκόσμιου εμβέλειας πραγματικότητα. Εντούτοις, το άνοιγμα του εθνικού χώρου ενός κράτους, δεν συνεπάγεται κατάργηση του εθνικού κράτους, αλλά την τροποποίηση (σε ένα βαθμό) των λειτουργιών και της θέσης του.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι στις πολιτικές συνέπειες της παγκοσμιοποίησης συγκαταλέγεται και η ανισότητα στην κατανομή του εισοδήματος, γεγονός που αποτελεί ευθύνη της εκάστοτε κυβέρνησης. Η οικονομική ενδυνάμωση, σε καμιά περίπτωση δεν συνεπάγεται αυτόματα τη σμίκρυνση των εισοδηματικών ανισοτήτων ή την αύξηση της ευημερίας της κοινωνίας. *«Η ποσοτική μεγέθυνση του προϊόντος μιας χώρας, δε συνεπάγεται αναγκαστικά και την καταπολέμηση της φτώχειας, αφού ακόμη και αν έχουμε μεγέθυνση, μπορεί η κατανομή να είναι τέτοια, που ουσιαστικά διαιωνίζει τη φτώχεια. Η διανομή του πλούτου και οι ανισότητες που δημιουργεί, είναι το μείζον ζήτημα που απασχολεί την πολιτική»* (phestos.blogspot.com 2011).

¹¹ Πολλές πλευρές της δράσης του εθνικού κράτους, όπως τις γνωρίσαμε μέχρι σήμερα, μειώνονται και περιορίζονται. Ιδιαίτερα οι λειτουργίες που επιβλήθηκαν στο αστικό κράτος και του έδωσαν τη μορφή του «κοινωνικού κράτους» ή του «κράτους πρόνοιας» βρίσκονται υπό ισχυρή αμφισβήτηση (phestos.blogspot.com 2011).

Κεφάλαιο 2: Ιστορική Αναδρομή - Η σύγχρονη Παγκοσμιοποίηση - Το νέο κύμα της Παγκοσμιοποίησης

2.1 Ιστορική Αναδρομή

Από την αυγή σχεδόν της ιστορίας, διάφοροι πολιτισμοί¹² που αναπτύχθηκαν ανά την υφήλιο, αλληλεπιδρούσαν σχετικά με την επικοινωνία, την ανταλλαγή ιδεών, προϊόντων, κεφαλαίων, αλλά και ανθρώπων. *«Αρχαίοι πολιτισμοί, όπως ο βαβυλωνιακός, ο αιγυπτιακός, ο κινεζικός, ο ινδικός, ο ελληνικός, αλλά και αργότερα ο ρωμαϊκός είναι αποδεδειγμένο ότι υπέστησαν μια σταυροειδή γονιμοποίηση»* (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 26).

Στους επόμενους αιώνες πολιτισμοί και αυτοκρατορίες άλλοτε βρίσκονταν στο απόγειο της δυνάμεώς τους και άλλοτε ήταν έτοιμες να διαλυθούν, όμως το εμπόριο και η πολιτισμική αλληλεπίδραση γνώρισαν τεράστια άνθηση και νέοι εμπορικοί διάδρομοι σχηματίστηκαν. *«Ο Μέγας Αλέξανδρος ίδρυσε μια τεράστια αυτοκρατορία όπου πολιτισμοί και κουλτούρες αναμείχθηκαν, όπου συνεργάστηκε με την ινδική αυτοκρατορία, δημιουργώντας ένα ενιαίο οικονομικό σύστημα με κοινό νόμισμα, κοινές υποδομές και θεσμούς, που οδήγησαν στην αύξηση της παραγωγικότητας της αγροτικής οικονομίας, καθώς και στη διεύρυνση του εμπορίου και των συναλλαγών»* (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 28). Αυτή η αγαστή και πολύπλευρη συνεργασία των ινδικών ιδιωτικών εμπορικών οίκων της εποχής με τα ελληνιστικά βασίλεια στη Δυτική Ασία, αλλά και με τα βασίλεια στην Νοτιοανατολική Ασία, είχε σαν αποτέλεσμα να δημιουργηθούν χερσαίοι, αλλά και θαλάσσιοι εμπορικοί διάδρομοι μεταξύ των χωρών της Μεσογείου, της Περσίας (σημερινό Ιράν), της Ινδίας και της Κεντρικής Ασίας. Η εμπορική άνθηση συνεχίστηκε μεταξύ του 50 π.Χ. και 500 μ.Χ., με συνεχιστή τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, η οποία ήλεγχε την περιοχή της Μεσογείου, κυρίως, και εξασφάλισε την κοινή πολιτική εξουσία, ένα ασφαλές δίκτυο χερσαίων και θαλάσσιων εμπορικών δρόμων και λιμανιών, καθώς και ένα ενιαίο νομισματικό σύστημα. Απότοκο της παραπάνω δραστηριότητας, ήταν η Ρω-

¹² Το διεθνές εμπόριο παρουσιάζεται για πρώτη φορά στην Εγγύς Ανατολή όπου μετά το 2000 π.Χ., οικογενειακές επιχειρήσεις με έδρα την Ασσούρ, πρωτεύουσα του παλαιού ασσυριακού βασιλείου, διεύρυναν την οικονομική τους δραστηριότητα εγκαθιστώντας υποκαταστήματα και σε περιοχές εκτός της επικράτειας του βασιλείου (Jones G. 2005). Για παράδειγμα οι Φοίνικες μεταξύ του 1000 και 500 π.Χ., διεξήγαγαν εμπόριο με συστηματικό τρόπο μέσω εμπορικών εταιριών που εισήγαγαν ασημί από την Ισπανία, κασσίτερο από τη Βρετανία, κλωστοϋφαντουργικά προϊόντα από τις χώρες της Μεσογείου, ακόμη και ελεφαντόδοντο από την Αφρική (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 27).

μαϊκή Αυτοκρατορία να μετατραπεί σε ηγεμονική και περιφερειακή δύναμη για τα δεδομένα της εποχής.

Εντούτοις, η αναζήτηση εμπορικών οδών με την Ασία και ιδιαίτερα με τις Ινδίες, λόγω της υπερ – αφθονίας της σε πρώτες ύλες, χαμηλότερου κόστους και κινδύνων από τις χερσαίες οδούς, οδήγησε στην εξερεύνηση των θαλάσσιων οδών επικοινωνίας προς τη δύση. *«Το παραπάνω είχε σαν αποτέλεσμα να συντελεστούν οι μεγάλες γεωγραφικές ανακαλύψεις του 15ου και 16ου αιώνα, που με τη σειρά τους συνέβαλαν στη δημιουργία των ευρωπαϊκών αποικιακών αυτοκρατοριών»* (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 29). Γηγενής πληθυσμοί της αμερικανικής, της αφρικανικής, αλλά και της ασιατικής Ηπείρου, εξοντώθηκαν, ενώ λεηλατήθηκε ο φυσικός πλούτος των περιοχών αυτών από ευρωπαίους αποικιοκράτες. Τα πολύτιμα μέταλλα, ο φυσικός πλούτος, αλλά και οι πρώτες ύλες μεταφέρθηκαν στις χώρες της Ευρώπης με αποτέλεσμα την άνθιση του εμπορίου, αλλά και του βιοτικού επιπέδου των ευρωπαϊών πολιτών. Εδώ παρουσιάζονται οι πρώτες ενδείξεις της παγκόσμιας ανισότητας, δηλαδή της διαφοράς στο βιοτικό και οικονομικό επίπεδο μεταξύ των πλούσιων και φτωχών χωρών. *«Μετά την ανακάλυψη του ακρωτηρίου της Καλής Ελπίδας από τους Πορτογάλους στα τέλη του 15ου αιώνα, εντατικοποιήθηκαν οι εμπορικές συναλλαγές μεταξύ της Ευρώπης και της Ασίας, καθώς ιδρύθηκαν αποικίες σταθμοί εμπορίου στα δυτικά παράλια της Αφρικής και σε καιρία σημεία του Ειρηνικού Ωκεανού και των ασιατικών παραλίων»* (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 29).

Οι πρώτες επιχειρηματικές δραστηριότητες παρατηρήθηκαν την εποχή του 14ου και 15ου αιώνα, όταν εμπορικές εταιρείες και τράπεζες αλληλεπιδρούσαν πέραν των τοπικών συνόρων των φέουδων. *«Οικογένειες τραπεζιτών¹³ στην Ιταλία διατηρούσαν υποκαταστήματα στο Λονδίνο, στη Μπρυζ και στο Παρίσι»* (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 29). Εδώ αναφέρεται η έννοια των πολυεθνικών επιχειρήσεων, όχι όμως με τη σημερινή έννοια των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων που υπερβαίνουν τα σύνορα του παραδοσιακού Έθνους – Κράτους, αλλά με την έννοια των

¹³ Οι οικογένειες των τραπεζιτών που κυριαρχούσαν στην Ιταλία στο τέλος του 14ου αιώνα ήταν οι Bardi, οι Acciaiuoli, οι Peruzzi και οι Medici, όπου υπήρχαν περίπου 150 ιταλικές τραπεζικές εταιρείες με διασυνοριακές δραστηριότητες. Επίσης, υπήρχαν αρκετές εμπορικές εταιρείες, όπως η Comenda, η Χανσεατική Ένωση και η Merchant Adventures, οι οποίες είχαν εγκαταστήσει αντιπροσώπους/ ή και εμπορικούς σταθμούς σε σημαντικές πόλεις της Ευρώπης (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 29,30).

εμπορικών δραστηριοτήτων που διεξάγονταν ανάμεσα στις φεουδαρχικές κοινωνίες, με τα τότε δυσδιάκριτα σύνορα, πριν από την εποχή της νεωτερικότητας¹⁴.

«Το κράτος, όπως περίπου το γνωρίζουμε σήμερα, το «νεότερο» ή «μοντέρνο» «δυτικό» κράτος, αρχίζει να εμφανίζεται περί τον 14ο – 15ο αιώνα στα όρια της κατάργησης και κατάλυσης της φεουδαρχικής κοινωνίας» (Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης 2007, 109). Έτσι το πρώτο νεότερο κράτος, φαίνεται να είναι η Γαλλία, μετά την επιτυχία των βασιλέων να παραγκωνίσουν τους φεουδάρχες και να ασκούν αυτοί την εξουσία από εκεί και έπειτα. Μετά την Αμερικανική και τη Γαλλική επανάσταση το 1776 και 1789 αντίστοιχα, μέχρι την κατάλυση των αυτοκρατοριών και τη διακήρυξη του Ουίλσον¹⁵ το 1919, παρατηρείται ότι ο σχηματισμός των σύγχρονων κρατών, όπου συγχωνεύονται όλα τα πολιτικά, στρατιωτικά και επιχειρηματικά συμφέροντα. *«Έτσι ισχυρά ευρωπαϊκά κράτη σχηματίστηκαν με σαφείς και ανταγωνιστικούς μεταξύ τους στόχους εξάπλωσης»* (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 30). Σε αυτούς τους στόχους ενδυνάμωσης και απόκτησης ισχύος, κυρίαρχο ρόλο είχαν τα επιχειρηματικά και οικονομικά συμφέροντα. Η ιμπεριαλιστική εξάπλωση και η ίδρυση αποικιακών αυτοκρατοριών ήταν πλήρως συνδεδεμένη με τα κρατικά και επιχειρηματικά συμφέροντα, σε ένα διεθνές σύστημα που κυριαρχούσε το παίγνιο μηδενικού αθροίσματος¹⁶, μεταξύ των κρατικών οντοτήτων. Η συσσώρευση των παραγωγικών πόρων, η οικονομική ενδυνάμωση και η οικοδόμηση αυτοκρατοριών, επιτυγχάνονταν με επιθετικότητα και χρήση βίας με στρατιωτικά μέσα.

Στο σημείο αυτό θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθεί ότι *«η παγκοσμιοποίηση, ενώ παραμένει ένα σύστημα επικοινωνίας, ανταλλαγής, μετανάστευσης και διασύνδεσης του τοπικού με το παγκόσμιο, περνάει από την πρώιμη φάση της, στη φάση της ιμπεριαλιστικής παγκοσμιοποίησης κατά την οποία, έως και την έκρηξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, πραγματώνεται με κυρίαρχο τρόπο μέσω της ιμπεριαλιστικής επέκτασης των μητροπολιτικών ευρωπαϊκών κρατών στα υπερπόντια ε-*

¹⁴ Η έννοια του Έθνους – Κράτους δεν υπήρχε την περίοδο του 14-15ου αιώνα, ενώ το σύγχρονο σύστημα των εθνών – κρατών έχει τις ρίζες του στη συνθήκη της Βεσφαλίας το 1648, η οποία έθεσε τέλος στον Ευρωπαϊκό Τριακονταετή Πόλεμο (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 30)

¹⁵ Το 1919, στο τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ο Πρόεδρος Γούντροου Γουίλσον διακήρυξε ότι «η αυτοδιάθεση δεν είναι μια απλή φράση, αλλά μια αρχή και ότι στο εξής οι πολιτικοί εάν θέλουν να την αγνοούν θα πρέπει να αναλαμβάνουν και το ρίσκο». Ο υπουργός του Ρόμπερτ Λάνσινγκ απάντησε ότι η λέξη αυτοδιάθεση - ότι δηλαδή όλοι οι λαοί και τα έθνη έχουν το δικαίωμα σε ένα κράτος - «είναι φορτωμένη με δυναμίτη» και ότι η εφαρμογή της είναι «επικίνδυνη για την ειρήνη και τη σταθερότητα» (www.tanea.gr 2014)

¹⁶ Το παίγνιο μηδενικού αθροίσματος στη θεωρία των διεθνών σχέσεων σημαίνει ότι το κέρδος ενός κράτους Α, αποτελεί απώλεια για ένα άλλο κράτος Β.

δάφη» (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 31). Με αυτό τον τρόπο δημιουργήθηκαν οι βάσεις για την ελεύθερη διακίνηση προϊόντων, κεφαλαίων, εργασίας, καθώς και της παγκόσμιας ολοκλήρωσης των αγορών, που διαδραματίζονταν στις αποικιακές αυτοκρατορίες. Επιπλέον στα τέλη του 19ου αιώνα η παγκοσμιοποίηση λαμβάνει τη μορφή της πολυεθνικής επέκτασης των επιχειρήσεων, δηλαδή της ίδρυσης παραγωγικών μονάδων σε αγορές πέραν των εθνικών συνόρων, κεντρικά κατευθυνόμενες από κράτη με μεγάλη ισχύ. Μια σειρά παραγόντων όπως η ιμπεριαλιστική πολιτική των ευρωπαϊκών κρατών, η εξάπλωση της βιομηχανικής επανάστασης στην Ευρώπη και η σύνδεση των επιχειρηματικών συμφερόντων με την αποικιοκρατία, οδήγησαν στην παρακμή της Κίνας και της Ινδίας και στη ανάδειξη της Ευρώπης ως μοχλό της παγκοσμιοποίησης, μέχρι το ξέσπασμα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

2.1.1 Η παγκοσμιοποίηση κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα

Με την πρώτη βιομηχανική επανάσταση η ανθρωπότητα βρέθηκε μπροστά σε μια νέα πραγματικότητα, αφού μια σειρά από επιστημονικές ανακαλύψεις, όπως ο ηλεκτρισμός, η μηχανή εσωτερικής καύσης, ο σιδηρόδρομος, το ατμόπλοιο και ο τηλεγράφος, άλλαξαν τελείως τα μέχρι τότε δεδομένα οργάνωσης της παραγωγής, της μεταποίησης και συνέβαλαν στην άνοδο της παραγωγικότητας της εργασίας. *«Η Βρετανία ήταν η πρώτη χώρα που βίωσε τις παραπάνω εξελίξεις, κατέστη η μεγαλύτερη βιομηχανική δύναμη παγκοσμίως, οι εξαγωγές της αυξήθηκαν ταχύτατα και δικαίως αποκλήθηκε το εργοστάσιο του κόσμου»* (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 35). Δεν αποτελεί έκπληξη το παραπάνω γεγονός, αφού οι εξαγωγές των βρετανικών κλωστοϋφαντουργικών¹⁷ προϊόντων που παράγονταν μέσω της βιομηχανίας, έθεσαν εκτός αγοράς τα αντίστοιχα ομοειδή προϊόντα της Κίνας και της Ινδίας που παράγονταν με χειροτεχνικές μεθόδους. Το νέο βιομηχανικό σύστημα παραγωγής ήταν καθοδηγούμενο κυρίως από τη Βρετανία, τις ΗΠΑ, αλλά και χώρες της Κεντρικής και Δυτικής Ευρώπης, ενώ η ανάγκη για πρώτες ύλες ως απαραίτητες για τις μεταποιητικές βιομηχανίες, ήταν τεράστια. Έτσι *«το διεθνές εμπόριο αυξήθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 3,5% από το 1820 και μέχρι το τέλος του αιώ-*

¹⁷ Η βρετανική κλωστοϋφαντουργική βιομηχανία χρησιμοποιούσε εισαγόμενο βαμβάκι, γεγονός που έδωσε ώθηση στην παραγωγή βαμβακιού με το σύστημα των φυτειών στην Ινδία, την Καραϊβική, τις νότιες ΗΠΑ και άλλου, καθώς και στο εμπόριο βαμβακιού ως πρώτη ύλη σε ανταλλαγή με μεταποιημένα κλωστοϋφαντουργικά προϊόντα (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 35).

να, ενώ στο τελευταίο τέταρτο ο ρυθμός αύξησης του διεθνούς εμπορίου ήταν αρκετά μεγαλύτερος από τον ρυθμό αύξησης του παγκόσμιου προϊόντος¹⁸» (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 36). Η γεωγραφική κατανομή του παγκόσμιου εμπορίου των προϊόντων του πρωτογενούς και μεταποιητικού τομέα, φαίνεται στους παρακάτω πίνακες:

Table 11a Trade in primary products: regional shares, 1876–1913

Region	%					
	1876–80		1896–1900		1913	
	Imports	Exports	Imports	Exports	Imports	Exports
U.K. and Ireland	29.7	3.1	25.8	3.9	19.0	6.2
N.W. Europe ¹	39.3	22.6	45.0	27.6	43.1	25.2
Other Europe	11.2	20.2	10.4	18.1	12.3	14.7
U.S. and Canada	7.2	16.1	8.5	18.7	11.3	17.3
Rest of world	12.6	38.0	10.3	31.7	14.3	36.6
World	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Πίνακας 2.1: Γεωγραφική κατανομή παγκόσμιου εμπορίου των προϊόντων του πρωτογενούς τομέα, Πηγή: (A.G.Kenwood and A.L.Lougheed 2002, 86).

Table 11b Trade in manufactures: regional shares, 1876–1913

Region	%					
	1876–80		1896–1900		1913	
	Imports	Exports	Imports	Exports	Imports	Exports
U.K. and Ireland	9.1	37.8	10.4	31.5	8.2	25.3
N.W. Europe ¹	18.1	47.1	20.3	45.8	24.4	47.9
Other Europe	13.3	9.2	12.2	10.3	15.4	8.3
U.S. and Canada	7.7	4.4	9.6	7.4	12.1	10.6
Rest of world	51.8	1.5	47.5	5.0	39.9	7.9
World	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Πίνακας 2.2: Γεωγραφική κατανομή παγκόσμιου εμπορίου των προϊόντων του μεταποιητικού τομέα, Πηγή: (A.G.Kenwood and A.L.Lougheed 2002, 86).

Στη συνέχεια εφαρμόστηκαν και φιλελεύθερες πολιτικές που συντέλεσαν στην ελεύθερη λειτουργία των αγορών, ενώ το κράτος περιορίστηκε μόνο στην προστασία των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων, τη διατήρηση της τάξης και της εθνικής ασφάλεια. Επιπρόσθετα, εντός των ορίων των αποικιακών αυτοκρατοριών το

¹⁸ Το κατά κεφαλήν παγκόσμιο προϊόν αυξήθηκε με μέσο ρυθμό ανά δεκαετία 7,3% την περίοδο 1800-1913, πολύ κατώτερο του 33%, που ήταν ο μέσος ρυθμός ανά δεκαετία αύξησης του διεθνούς εμπορίου την ίδια περίοδο. Το μερίδιο του παγκόσμιου εμπορίου στο παγκόσμιο προϊόν για το 1913 αυξήθηκε στο 33% πάνω από 11 φορές σε σχέση με το επίπεδό του το 1800, όταν ήταν μόλις 3%, ενώ τα προϊόντα του πρωτογενούς τομέα είχαν την πρωτοκαθεδρία στο παγκόσμιο εμπόριο με το μερίδιό τους, υπολογισμένο σε τρέχουσες τιμές την περίοδο από το 1870 έως το 1913, να ανέρχεται σε περίπου 63% κατά μέσο όρο (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 36).

εμπόριο ήταν ελεύθερο, με τα μονοπώλια να έχουν καταργηθεί, γεγονός που συντέλεσε στην άνθηση του διεθνούς εμπορίου.

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο που προώθησε την παγκόσμια ολοκλήρωση της αγοράς κεφαλαίου κατά την περίοδο του 19ου αιώνα, ήταν η υιοθέτηση του κανόνα του χρυσού, γεγονός που διατήρησε ένα σύστημα σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών και εξάλειψε συναλλαγματικούς κινδύνους από δικαιοπραξίες σε ξένο νόμισμα. «Ο κανόνας του χρυσού¹⁹, δηλαδή η σύνδεση των εθνικών νομισμάτων με το χρυσό με μια σταθερή σχέση ανταλλαγής, εφαρμόστηκε σε συνδυασμό με την ελευθερία στη διασυνοριακή κίνηση κεφαλαίου, επέτρεψε την εισαγωγή διεθνών κεφαλαίων και περιόρισε, σημαντικά, την εξάρτηση της χρηματοδότησης των επενδύσεων εντός των συνόρων ενός κράτους από τις εγχώριες αποταμιεύσεις και μόνο» (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 42). Έτσι, κεφάλαια βρετανικής προέλευσης κυρίως, επενδύονταν όχι μόνο στις αποικίες, αλλά στην ηπειρωτική Ευρώπη και στην αμερικανική ήπειρο, σε δραστηριότητες όπως οι σιδηρόδρομοι, η κοινή ωφέλεια, η εξορυκτική βιομηχανία και ο αγροτικός τομέας²⁰.

¹⁹ Οι ρίζες του διεθνούς νομισματικού συστήματος ως μηχανισμός που διέπει τις διεθνείς συναλλαγές, εκτείνεται στα αρχαία χρόνια. Όταν οι έμποροι της εποχής εκείνης διακινούσαν εμπορεύματα από τη μία άκρη του τότε κόσμου στην άλλη, το διεθνές νομισματικό σύστημα βασιζόταν στη χρήση των πολύτιμων μετάλλων, (χρυσός και ασήμι) και λίθων. Τα τελευταία είχαν την ιδιότητα της **Μετατρεψιμότητας**, γίνονταν δηλαδή αποδεκτά για πληρωμές διεθνώς και έτσι επέτρεπαν και τη διεξαγωγή των διεθνών συναλλαγών. Καθώς δε σε όλες τις χώρες του τότε γνωστού κόσμου υπήρχε πάντα ένας λόγος ανταλλαγής μιας δεδομένης ποσότητας χρυσού ή ασημιού με μια ποσότητα του τοπικού νομίσματος, μπορούμε να πούμε ότι υπήρχε και λειτουργούσε ένας, σχετικά πρωτόγονος βέβαια, μηχανισμός καθορισμού των συναλλαγματικών ισοτιμιών. Ο χρυσός και το ασήμι αποτελούσαν τη βάση αυτού του μηχανισμού καθορισμού των συναλλαγματικών ισοτιμιών. Αυτός ο μηχανισμός συνέχισε να υπάρχει και να λειτουργεί αρκετά ικανοποιητικά μέχρι τις αρχές του 19ου αιώνα. Έτσι, η κυβέρνηση μιας χώρας θα εγγυούνταν ότι η Κεντρική Τράπεζα θα αντάλλαζε τα χαρτονομίσματα με μια προκαθορισμένη ποσότητα χρυσού, οποιαδήποτε στιγμή ένας ιδιώτης ή μια επιχείρηση το ζητούσε από αυτή. Αυτό βέβαια, σήμαινε πως η Κεντρική Τράπεζα ήταν υποχρεωμένη να διατηρεί αποθέματα χρυσού αξίας ίσης με την αξία των χαρτονομισμάτων που βρίσκονταν σε κυκλοφορία. Το σύστημα αυτό ονομάστηκε ο **Κανόνας του Χρυσού (The Gold Standard)**. Η πρώτη χώρα που αποδέχθηκε τον κανόνα του χρυσού ήταν η Μεγάλη Βρετανία, η οποία το 1821 υποσχέθηκε ότι θα αγοράζει ή θα πουλάει μία ουγκιά (ounce) χρυσού για 4,247 αγγλικές λίρες (round sterling). Συνεπώς, ο λόγος ανταλλαγής χρυσού και αγγλικής λίρας που όρισε η Βρετανική Κυβέρνηση ήταν ουσιαστικά η επίσημη διεθνής ισοτιμία του νομίσματος αυτού (Ιωάννης Αθ. Χατζηδημητρίου 2003, 105,106).

²⁰ Ειδικά όσον αφορά στον αγροτικό τομέα και στον τομέα των εξορύξεων, η Βρετανία είχε τεράστιες ανάγκες σε πρώτες ύλες (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 44).

2.1.2 Παγκοσμιοποίηση και μετανάστευση κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της παραπάνω χρονικής περιόδου, ήταν αυτό της κινητικότητας της εργασίας και της μετανάστευσης, γεγονός που επηρέασε τον τρόπο λειτουργίας του διεθνοποιημένου οικονομικού περιβάλλοντος. Η μετανάστευση εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, δηλαδή της ανταλλαγής και της διασύνδεσης του τοπικού με το παγκόσμιο, ενώ σύμφωνα με έγκυρες πηγές, *«εκτιμάται ότι καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα, περίπου 60 εκατομμύρια Ευρωπαίοι μετανάστευσαν στην Αμερική, οι Ρώσοι έσπευσαν να εμποικήσουν τις αχανείς και άδειες εκτάσεις της Σιβηρίας και οι Κινέζοι μετανάστευσαν²¹ στη ΝΑ Ασία και στη Καλιφόρνια»* (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 44). Με τη μετανάστευση εργατικού δυναμικού μειώθηκε η διαφορά του μέσου μισθού μεταξύ πλουσίων και φτωχών χωρών, ενώ οι μέσοι πραγματικοί μισθοί στις δυο πλευρές του Ατλαντικού μείωσαν τη διαφορά τους κατά 25% μεταξύ 1870 και 1910 (Hatton T.J. και Williamson J.G. 1988).

Χωρίς αμφιβολία στις αρχές του 19ου αιώνα η μετανάστευση από την Ευρώπη στον «Νέο Κόσμο» δεν είχε λάβει μεγάλες διαστάσεις. Η μαζική μετανάστευση ξεκίνησε στα μέσα του αιώνα και έφτασε στο απόγειό της μέχρι το 1880 περίπου. Πράγματι, μέχρι τη δεκαετία του 1880 η ετήσια ευρωπαϊκή μετανάστευση στην Αμερική στη δωρεάν μορφή της, ξεπέρασε την αφρικανική μετανάστευση, η οποία είχε τη μορφή της δουλείας και του εξαναγκασμού. *«Η κατάργηση της απαράδεκτης εκμετάλλευσης των ανθρώπων, όμως, στη Βρετανία, από τις αρχές του αιώνα, στις ΗΠΑ με το τέλος του Αμερικανικού Εμφυλίου Πολέμου και στη Βραζιλία (η τελευταία χώρα που προχώρησε στην κατάργηση της δουλείας), το 1888 μείωσε τη διακίνηση σκλάβων προς την αμερικανική ήπειρο, αν και διατηρήθηκε μέσω Αράβων εμπόρων σκλάβων από την ανατολική Αφρική προς την Ασία»* (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 45). *«Επιπρόσθετα, αναπτύχθηκε και μια ακόμη μορφή διακίνησης εργατικού δυναμικού, αυτή της εισαγωγής εργατών για την αποκλειστική τους απασχόληση από συγκεκριμένο εργοδότη και για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, για*

²¹ Σημειώνεται ότι εκείνη την εποχή δεν χρειάζονταν διαβατήρια για να ταξιδέψει κάποιος στο εξωτερικό, δεν υπήρχε η ανάγκη βίζας ή άλλης μορφής άδειας για την είσοδο και εργασία σε μία χώρα (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 44)

αυτό παρατηρήθηκε το φαινόμενο εργάτες²² από την Ασία να μεταφέρονται στην Καραϊβική και στην Αφρική για εργασία σε φυτείες κακάο και καφέ, καθώς και σε άλλες περιοχές για απασχόληση σε έργα φυσικών υποδομών, την προαναφερόμενη χρονική περίοδο» (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 45).

Πιο αναλυτικά, μερικοί από τους πρώτους μετανάστες πήγαν ως υπάλληλοι με ασφάλιση, έτσι ώστε να εξασφαλίσουν ένα εισιτήριο εισόδου, στις χώρες που απαιτούνταν εργατικό δυναμικό. Άλλοι «καταναγκαστικοί» μετανάστες μεταφέρθηκαν σε αλυσίδες καταδίκων, ιδιαίτερα στην Αυστραλία. Μέχρι και τον 19ο αιώνα, το κόστος ήταν πολύ υψηλό σε σχέση με τα αντιληπτά κέρδη για πολλούς «ελεύθερους» μετανάστες. Η μείωση του κόστους της διέλευσης, η αύξηση των οικογενειακών πόρων και η αυξανόμενη ελκυστικότητα των προορισμών θα άλλαζαν αυτές τις συνθήκες, καθώς «προχωρούσε» ο αιώνας. Τα νούμερα επιβεβαιώνουν το παραπάνω γεγονός. Τις πρώτες τρεις δεκαετίες μετά το 1846, οι αριθμοί ήταν κατά μέσο όρο περίπου 300.000 μετανάστες ετησίως. Τις επόμενες δύο δεκαετίες οι αριθμοί υπερδιπλασιάστηκαν και μετά την αλλαγή του αιώνα, αυξήθηκαν σε πάνω από ένα εκατομμύριο ετησίως.

Χρειάζεται, επίσης, να σημειωθεί ότι η μετανάστευση, όπως παρουσιάστηκε σαν φαινόμενο τον 19ο αιώνα, είναι διαφορετική από αυτή του 20ου και 21ου αιώνα. Ενώ στην πρώτη περίπτωση η μετανάστευση έλαβε τη μορφή μετακίνησης εργατικού δυναμικού σε περιοχές των αποικιών, των ευρωπαϊκών κρατών, στη δεύτερη περίπτωση άνθρωποι προερχόμενοι από φτωχές χώρες, εξαθλιωμένοι, έχοντας χαμηλό εισόδημα και αντιμετωπίζοντας χρώδη εισοδηματική ανισότητα, αναγκάζονται να μετακομίσουν σε μια πιο πλούσια χώρα, καθότι δεν έχουν το «Πριμ ιθαγένειας». «*Η ύπαρξη του Πριμ ιθαγένειας έχει σημαντικές επιπτώσεις για τη μετανάστευση, αφού άνθρωποι από φτωχές χώρες έχουν την ευκαιρία να διπλασιάσουν, να τριπλασιάσουν ή και να δεκαπλασιάσουν το πραγματικό τους εισόδημα, απλά μετακομίζοντας σε μια πιο πλούσια χώρα*» (Branco Milanovic 2019, 117). Η ύπαρξη των εισοδηματικών διαφορών μεταξύ των χωρών, αποτελεί συνάρτηση του ύψους του εισοδήματος του κάθε ανθρώπου. Το εισόδημα με τη σειρά του ε-

²² Υπολογίζεται ότι μεταξύ του 1830 και της έναρξης του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου περίπου 4 εκατομμύρια Ινδοί, Μαλαισιανοί και Κινέζοι είχαν μεταναστεύσει με τον τρόπο αυτό. Στις περισσότερες περιπτώσεις οι εργάτες αυτού του τύπου δεν επέστρεψαν ποτέ στην πατρίδα τους και, στην πραγματικότητα, η θέση τους λίγο διέφερε από εκείνη των σκλάβων (Bayley C.A. 2004).

πηρεάζεται άμεσα από το που ζει ή που γεννήθηκε το κάθε άτομο, αφού συντριπτικό ποσοστό του παγκόσμιου πληθυσμού ζει στη χώρα όπου γεννήθηκε. Το πλεονέκτημα που έχει κανείς επειδή γεννήθηκε σε πιο πλούσια χώρα αποτελεί στην ουσία μια πρόσοδο (Πριμ ιθαγένειας)²³ ή «αποτελεί μια «εξωγενή περίπτωση» (όπως και η ποινή ιθαγένειας), ανεξάρτητη από την ατομική προσπάθεια ενός ανθρώπου και τις τυχαίες (δηλαδή άσχετες από την καταγωγή του) περιστάσεις που αντιμετωπίζει» (Branco Milanovic 2019, 115).

2.1.3 Η παγκοσμιοποίηση κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου (1918 – 1939)

Μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου²⁴, ίσως του πιο καταστροφικού πολέμου που γνώρισε η ανθρωπότητα, η παγκόσμια ολοκλήρωση των αγορών, άρχισε να υποχωρεί αισθητά, ενώ πολυεθνικές εταιρείες παρουσιάστηκαν στη διεθνή σκηνή. Το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα κλονίστηκε, αποσταθεροποιήθηκε και σημειώθηκε βαθιά χρηματοοικονομική ύφεση που έμεινε γνωστή στην παγκόσμια ιστορία ως η οικονομική κρίση του 1929. Εκτός από αυτό, αξίζει να τονιστεί, ότι «μια νέα οικονομική θεωρία, η Κεϋνσιανή²⁵, η οποία σύντομα μετασχηματίστηκε

²³ Είναι σαφές ότι εάν για κάθε χώρα χρησιμοποιηθούν μικροδεδομένα (σε επίπεδο νοικοκυριού), τα οποία χωρίζονται σε 100 εκατοστημόρια, όπου κατατάσσονται οι άνθρωποι με βάση το κατά κεφαλήν εισόδημα του νοικοκυριού τους, όσοι ζουν στις ΗΠΑ, συνήθως έχουν υψηλότερο εισόδημα σε οποιοδήποτε δεδομένο εκατοστημόριο της εθνικής κατανομής από όσους ζουν σε φτωχές χώρες. Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι ένας εργαζόμενος που βρίσκεται στο 10ο ή στο 40ο ή στο 90ο εκατοστημόριο της κατανομής εισοδήματος, τοποθετείται σε καλύτερη μοίρα από τον αντίστοιχο εργαζόμενο που βρίσκεται στα αντίστοιχα εκατοστημόρια κατανομής εισοδήματος στην Κένυα. Είναι, λοιπόν, σαφές το γεγονός ότι το να είναι κανείς Αμερικανός αποτελεί προνόμιο από το να είναι κάποιος Κενυάτης (Branco Milanovic 2019, 115,116).

²⁴ Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ήταν ένας από τους πλέον καταστροφικούς πολέμους στη σύγχρονη ιστορία. Σχεδόν 11 εκατομμύρια στρατιώτες έχασαν τη ζωή τους. Τα θύματα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ξεπερνούσαν σε αριθμό το σύνολο όλων των στρατιωτικών απωλειών στους πολέμους των προηγούμενων εκατό ετών. Περίπου 21 εκατομμύρια στρατευμένοι τραυματίστηκαν στις συγκρούσεις. Οι βαρύτερες απώλειες οφείλονταν εν μέρει στη χρήση νέων όπλων, όπως τα πολυβόλα και τα χημικά όπλα. Την 1η Ιουλίου 1916, ημέρα κατά την οποία σημειώθηκαν τα περισσότερα θύματα μέσα σε 24 ώρες, ο βρετανικός στρατός και μόνο υπέστη στο Σομμ 57.000 απώλειες. Η Γερμανία και η Ρωσία είχαν τις μεγαλύτερες απώλειες στρατιωτών: οι εκτιμήσεις μιλούν για 1.773.700 και 1.700.000 άνδρες, αντίστοιχα. Η Γαλλία έχασε το 16% των δυνάμεων που είχε επιστρατεύσει. Σύμφωνα με ιστορικούς, τουλάχιστον 13.000.000 άμαχοι έχασαν τη ζωή τους άμεσα ή έμμεσα λόγω των εχθροπραξιών (USA HOLOCAUST MEMORIAL MUSEUM 2020).

²⁵ Η Κεϋνσιανή οικονομική θεωρία βασίζεται στο δόγμα του βρετανού οικονομολόγου John Maynard Keynes (1883–1946). Ο Keynes προτείνει ότι το κράτος θα πρέπει να παίζει έναν πιο ενεργό ρόλο για την τόνωση της οικονομικής ανάπτυξης και τη μείωση της ανεργίας διαμέσου της δημοσιονομικής πολιτικής (Griinvest.gr 2020). Σύμφωνα με εκείνον, κατά τη δεκαετία του 1930, οι καπιταλιστικές κοινωνίες είχαν περιέλθει σε μία σπειροειδή καθοδική πορεία χρόνιας και αυξανόμενης ύφεσης, με σταθερή αύξηση της ανεργίας, επανειλημμένες μειώσεις μισθών, και ανάλογη προς αυτές πτώση της ζήτησης αγαθών και υπηρεσιών. Κατά την εν λόγω θεωρία, βασικές συνιστώσες της κρίσης ήταν, αφενός, η μεγάλη απόκλιση των εισοδημάτων των εργαζομένων και των εισοδη-

σε εφαρμοσμένη οικονομική πολιτική αρχής γενομένης με το «*New Deal*» του αμερικανού Προέδρου *F.D. Roosevelt*, επρόκειτο να μεταβάλλει τις παραμέτρους του καπιταλισμού» (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 55). Το μεγαλεπήβολο πρόγραμμα ευρείας αναδιάρθρωσης²⁶ και αναμόρφωσης της αμερικανικής οικονομίας, με την κωδική ονομασία «*New Deal*» (Νέο Συμβόλαιο), κατέστη το βασικό εργαλείο της προεκλογικής εκστρατείας του νεοεκλεγέντος Αμερικανού Προέδρου, *F.D. Roosevelt*, το έτος 1932. Ο κρατικός παρεμβατισμός διέτρεχε σε πλήρες βάθος και πλάτος το εν λόγω πρόγραμμα, το οποίο εστίασε, κατά βάση, τόσο στην αύξηση των κρατικών δαπανών προς τόνωση της οικονομικής δραστηριότητας, όσο και την καθιέρωση ρυθμιστικού ρόλου του κράτους για τη λειτουργία των αγορών και του τραπεζικού συστήματος.

Στην άλλη μεριά της Υψηλίου, η Οκτωβριανή Επανάσταση στη Ρωσία, είχε ως απότοκο να δημιουργηθεί το πρώτο οικονομικό σύστημα ενάντια της αγοράς, της ατομικής ιδιοκτησίας, του ατομικού συμφέροντος και της φιλελευθεροποίησης των αγορών. Έτσι, το κράτος ήταν εκείνο που μετατράπηκε σε ιδιοκτήτη των μέσων παραγωγής, ενώ ήλεγχε την κατανομή των πόρων, την κατανάλωση και τις επενδύσεις. Πρόκειται για μια κεντρικά κατευθυνόμενη οικονομία, σήμα κατατεθέν ενός κομμουνιστικού καθεστώτος. «*Η δημιουργία της Σοβιετικής Ένωσης*²⁷, σηματοδότησε τη δημιουργία ενός αντίπαλου προς τον καπιταλισμό, οικονομικού και πολιτικού συστήματος και εισήγαγε μια εναλλακτική πολιτική αντίληψη ως προς την παγκοσμιοποίηση» (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 55).

ματιών (όροι που χρησιμοποιούσε ο *J.M.Keynes*) και, αφετέρου η αποσταθεροποίηση που προκάλυψε η αδυναμία του νομισματικού - χρηματοπιστωτικού συστήματος να εξασφαλίσει την πλήρη διάθεση και εκμετάλλευση των διαθέσιμων κεφαλαιακών πόρων (*powerpolitics.eu* 2017).

²⁶ Αφού, πρώτα, ο *Roosevelt* αποδέσμευσε το δολάριο από το λεγόμενο «κανόνα του χρυσού», (δηλαδή την εξάρτηση της αξίας του δολαρίου από την αξία του κρατικού αποθέματος εκείνου), έπειτα τύπωσε ακάλυπτο (έναντι του διαθέσιμου χρυσού) χρήμα, και η αμερικανική οικονομία αναζωογονήθηκε μερικώς. Στη συνέχεια, προς συγκράτηση των χαμηλών εισοδημάτων, και δημιουργία θέσεων εργασίας, ο τότε Πρόεδρος των Η.Π.Α. χορήγησε επιδόματα πρόνοιας και εκτέλεσε πλήθος δημοσίων έργων. Τέλος, ο ίδιος ίδρυσε ειδική κυβερνητική υπηρεσία, με αποκλειστικό αντικείμενο την οικονομική ανάκαμψη (τη λεγόμενη «*National Recovery Administration*»).

²⁷ Στις 30 Δεκεμβρίου 1922 συνέρχεται στη Μόσχα το 1ο Πανερωσιακό Συνέδριο των Σοβιέτ και ψηφίζει τη Διακήρυξη για το σχηματισμό της Ένωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών (ΕΣΣΔ). Στη Συνθήκη διατυπώνονται οι κύριες αρχές της συνένωσης των Δημοκρατιών: Η ισοτιμία και η προαιρετική εισοδός τους στην ΕΣΣΔ, το δικαίωμα της ελεύθερης αποχώρησης από την Ένωση και της ελεύθερης εισοδού σ' αυτήν νέων Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η συγκεκριμένη μορφή της ΕΣΣΔ ήταν σχέδιο που επεξεργάστηκε ο ίδιος ο Λένιν. Το θέμα είχε απασχολήσει την Κεντρική Επιτροπή του Κομμουνιστικού Κόμματος Ρωσίας (μπολσεβίκων) τον Οκτώβρη του 1922. Στη συνεδρίαση εκείνη η πλειοψηφία με επικεφαλής τον Λένιν απέρριψε την ιδέα της αυτονόμησης, δηλαδή της εθελοντικής εισοδού των Σοβιετικών Δημοκρατιών στη Σοβιετική Ομοσπονδία Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών Ρωσίας (ΣΟΣΔΡ) με το δικαίωμα της αυτονομίας (*www.imerodromos.gr* 2019).

Δεν μπορεί κανείς να διατυπώσει αντίρρηση στο ότι μια σειρά από πολιτικές δεν επέτρεψαν την παγκόσμια ολοκλήρωση των αγορών και την επέκταση του διεθνούς εμπορίου. Πραγματοποιήθηκε στροφή προς τον προστατευτισμό, εφαρμόστηκε η στρατηγική²⁸ της εκβιομηχάνισης προς υποκατάσταση των εισαγωγών και σημειώθηκαν δασμολογικοί²⁹ και μη δασμολογικοί περιορισμοί στις εισαγωγές των αγαθών. Οι χώρες της αμερικανικής ηπείρου, καθώς και οι Λευκές Κτήσεις του Βρετανικού στέμματος, προστάτεψαν την εγχώρια παραγωγή, ενώ επέβαλαν μια σειρά από εισαγωγικούς δασμούς, μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και κατάφεραν να αποκαταστήσουν την κανονικότητα του διεθνούς εμπορίου, προκειμένου να αντιμετωπίσουν των ευρωπαϊκό ανταγωνισμό.

Τέλος, αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία και αξίζει να τονιστεί είναι η οικονομική κρίση του 1929, καθώς και η Μεγάλη Ύφεση που ακολούθησε. *«Μια σειρά γεγονότων, όπως, ο επαναπατρισμός των αμερικανικών κεφαλαίων προερχόμενα από την Ευρώπη, η χρηματοοικονομική κρίση που προκλήθηκε στη Γερμανία, αλλά και στην υπόλοιπη Κεντρική Ευρώπη το 1931 και η απόσυρση της Βρετανίας από τον κανόνα του χρυσού (Σεπτέμβριος του 1931), οδήγησαν το παγκόσμιο νομισματικό σύστημα σε κατάρρευση και στην αντικατάστασή του από περιφερειακά νομισματικά συστήματα³⁰ (νομισματικές ζώνες) με εκτεταμένους συναλλαγματικούς ελέγχους, αλλά και περιορισμούς»* (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 61). Απότοκο της παραπάνω κατάστασης που επικρατούσε ήταν η κατάρρευση της παγκόσμιας οικονομίας, η τμηματοποίηση των αγορών προϊόντων, κεφαλαίου και εργασίας και η επιβράδυνση της παγκοσμιοποίησης.

²⁸ Τέτοιου είδους στρατηγική εφαρμόστηκε από μια σειρά χωρών, όπως οι ΗΠΑ, οι οποίες τη συνέδεσαν και με το πολιτικό δόγμα του απομονωτισμού, η Βραζιλία και άλλες χώρες της Λατινική Αμερικής, αλλά ακόμη και Βρετανικές αποικίες, όπως η Ινδία, οι Λευκές κτήσεις του Βρετανικού στέμματος (Αυστραλία, Καναδάς, Νέα Ζηλανδία και Νότια Αφρική). Στις χώρες αυτές δημιουργήθηκε μεταποιητική παραγωγή σε διάφορους τομείς κατά τη διάρκεια του πολέμου λόγω της παύσης των εισαγωγών από την Ευρώπη (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 56).

²⁹ Τα είδη δασμολογικών περιορισμών που εμφανίζονται στο διεθνές εμπόριο είναι οι αναλογικοί δασμοί, οι ποσοτικοί δασμοί, οι σύνθετοι δασμοί και οι προκαθορισμένες τιμές. Τα είδη των μη δασμολογικών περιορισμών είναι οι ποσοστώσεις, οι άδειες εισαγωγής, τα ποιοτικά πρότυπα και οι προδιαγραφές, οι διαδικαστικοί περιορισμοί και συναλλαγματικοί περιορισμοί (Ιωάννης Αθ. Χατζηδημητρίου 2003, 91-96).

³⁰ Δημιουργήθηκε μια ζώνη στερλίνας, η οποία περιελάμβανε τη Βρετανική Αυτοκρατορία και μερικές χώρες της Βόρειας Ευρώπης, μια ζώνη αμερικανικού δολαρίου όπου εντάχθηκε και η Λατινική Αμερική, μια ζώνη γερμανικού μάρκου, η οποία επεκτάθηκε στην Κεντρική Ευρώπη, μια ζώνη ιαπωνικού γιεν σε μεγάλο μέρος της Ασίας και, τέλος, μια ζώνη χρυσού με μέλη τη Γαλλία και κάποιες χώρες της Ευρώπης (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 62).

2.1.4 Η παγκοσμιοποίηση την περίοδο του διπολικού συστήματος (1945 – 1989)

«Η περίοδος του διπολικού συστήματος³¹ χαρακτηρίζεται ως περίοδος του ψυχρού πολέμου, λόγω του πολύ έντονου ανταγωνισμού και των μεγάλων κρίσεων που έλαβαν χώρα και παραλίγο να οδηγήσουν σε θερμό πόλεμο» (Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης 2007, 245-246). Σημειώθηκε τεράστιος ανταγωνισμός μεταξύ των δυο «πόλων» (ΗΠΑ – ΕΣΣΔ) και σε οικονομικό επίπεδο, με την παγκοσμιοποίηση να λαμβάνει μια τελείως διαφορετική μορφή από αυτή της προηγούμενης περιόδου, με την απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου. Στη διάρκεια της παραπάνω περιόδου, οι χώρες του δυτικού, κυρίως κόσμου, θεώρησαν ότι ένας αποτελεσματικός τρόπος οικονομικής ανάπτυξης και αποφυγής μελλοντικών πολεμικών συγκρούσεων, ήταν να προσεγγίσουν όσο το δυνατόν περισσότερο οι οικονομίες τους και τα οικονομικά τους συμφέροντα. Έτσι, «οι τάσεις³² που αρχικά επικράτησαν στη Δυτική Ευρώπη, συνετέλεσαν στο να χαρακτηρίζεται η περίοδος αυτή από την έντονη προσπάθεια που κατέβαλλαν πολλές ομάδες χωρών σε διάφορα σημεία της υφελίου για την επίτευξη κάποιας μορφής οικονομικής ολοκλήρωσης» (Ιωάννης Αθ. Χατζηδημητρίου 2003, 303). «Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι το 1996 υπήρχαν περισσότερες από 100 ομάδες χωρών που είχαν διαμορφώσει κάποιο σχήμα οικονομικής ολοκλήρωσης» (Piggot J. and Cook M. 1999).

³¹ Με τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η ανθρωπότητα βρέθηκε μπροστά σε μια σκληρή πραγματικότητα. Πάνω από 60 εκατομμύρια άνθρωποι σκοτώθηκαν, καταστράφηκαν ολοσχερώς 17.000 πόλεις και 70.000 χωριά, στη Γερμανία το 20% των κατοικιών και στη Βρετανία το 9% των κτιρίων. Στη Γαλλία οι ατμομηχανές που απέμειναν σε λειτουργία μετά τον πόλεμο ήταν 3.000 από 17.000, στην πρώην ΕΣΣΔ καταστράφηκαν 65.000 χιλιόμετρα σιδηροτροχιών και 13.000 γέφυρες. Το βρετανικό και το ιαπωνικό εμπορικό ναυτικό μείωσαν τα πλοία τους κατά 4,5 εκατομμύρια τόνους, ενώ το γερμανικό και το ιταλικό εμπορικό ναυτικό υπέστησαν πανωλεθρία, μειώνοντας το δυναμικό τους από 4,5 εκατομμύρια τόνους και 3,4 εκατομμύρια τόνους, αντίστοιχα πριν από τον πόλεμο σε 700.000 τόνους το καθένα με το τέλος του πολέμου. Σημαντικές ζημιές υπέστη και η αγροτική παραγωγή, όπου η παγκόσμια παραγωγή σιταριού έπεσε από 176 εκατομμύρια τόνους το 1938 στους 158 εκατομμύρια τόνους το 1948, ενώ το προηγούμενο έτος η ευρωπαϊκή παραγωγή πατάτας και σιτηρών ήταν στα 2/3 της προπολεμικής. Η Πολωνία έχασε το 60% του αγροτικού της κεφαλαίου (Polard S. 1997, 1-4.).

³² Το σύστημα των διεθνών εμπορικών ανταλλαγών, οικοδομήθηκε επάνω στη Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (General Agreement on Tariffs and Trade, GATT), η οποία υπογράφηκε το 1947 από 23 χώρες και έπειτα από πολλαπλούς γύρους διαπραγματεύσεων, κατέληξε στην ίδρυση του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (Π.Ο.Ε.) που εγγυάται, πλέον, την ανάπτυξη των περιφερειακών οικονομικών ολοκληρώσεων (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 68). Ο απώτερος στόχος της παραπάνω προσπάθειας ήταν η βελτίωση των συνθηκών ελεύθερης διεξαγωγής οικονομικών συναλλαγών και διακίνησης παραγωγικών συντελεστών μεταξύ των χωρών – μελών, για επιτάχυνση της οικονομικής ανάπτυξης και ουσιαστική βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών τους.

Η δημιουργία μιας νέας αρχιτεκτονικής του παγκοσμίου οικονομικού συστήματος, η οποία θεμελιώθηκε με την πασίγνωστη συμφωνία του Bretton Woods³³ τον Ιούλιο του 1944, επηρέασε την εξέλιξη της παγκοσμιοποίησης της προαναφερόμενης περιόδου. Πιο αναλυτικά η εν λόγω συμφωνία καθιέρωσε ένα νέο παγκόσμιο νομισματικό σύστημα, όπου αντικαταστάθηκε ο χρυσός πρότυπο με το δολάριο ΗΠΑ ως παγκόσμιο νόμισμα. Με αυτόν τον τρόπο η Αμερική μετατράπηκε σε υπερδύναμη στην παγκόσμια οικονομία, αφού μετά την υπογραφή της συμφωνίας, ήταν η μόνη χώρα με δυνατότητα εκτύπωσης νομίσματος (δολαρίων \$). Η συμφωνία δημιούργησε τη Διεθνή Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης (International Bank of Reconstruction and Development), η οποία πλέον είναι ο πιο σημαντικός βραχίονας του Ομίλου της Παγκόσμιας Τράπεζας (World Bank Group) και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο - ΔΝΤ (International Monetary Fund - IMF), οργανισμούς που υποστηρίζονται από τις ΗΠΑ για να παρακολουθούν το νέο οικονομικό σύστημα. Οι χώρες που υπέγραψαν την παραπάνω συμφωνία, υποσχέθηκαν ότι οι κεντρικές τους τράπεζες θα διατηρούσαν σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες μεταξύ των νομισμάτων τους και του δολαρίου. Τα μέλη του συστήματος Bretton Woods συμφώνησαν, επίσης, να αποφύγουν τους εμπορικούς πολέμους³⁴.

Τέλος, θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθεί «η πετρελαϊκή κρίση, η οποία σημειώθηκε τον Οκτώβριο του 1973, με την επιβολή εμπάργκο στις πωλήσεις αργού πετρελαίου στις ΗΠΑ από τις αραβικές χώρες μέλη του Οργανισμού Πετρελαι-

³³ Το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, εκτός από τις οδυνηρές συνέπειες για την ανθρωπότητα σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο, γέννησε στο οικονομικό διεθνές πεδίο τη Νομισματική και Χρηματοοικονομική Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών, γνωστή και ως η Διάσκεψη του Bretton Woods. Στη διάσκεψη αυτή, που έλαβε χώρα από την 1η έως τις 22 Ιουλίου του 1944 στο ομώνυμο θέρετρο της πολιτείας New Hampshire (ή αλλιώς και Νέα Αγγλία) των ΗΠΑ, παραβρέθηκαν 730 συμμετέχοντες από 45 συμμαχικές χώρες. Εκεί αποφασίστηκε η δημιουργία του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ-IMF), της Παγκόσμιας Τράπεζας, καθώς και η υιοθέτηση του συστήματος σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών που έγινε γνωστό ως το σύστημα του Bretton Woods. Σύμφωνα με το σύστημα αυτό, κάθε χώρα που συμμετείχε αναλάμβανε την υποχρέωση να ασκήσει τέτοια νομισματική πολιτική που να διατηρεί την συναλλαγματική της ισοτιμία σταθερή σε μια καθορισμένη τιμή, συν/πλην 1%, σε σχέση με το χρυσό. Σκοπός της δημιουργίας αυτού του συστήματος ήταν η ύπαρξη ενός ομαλού και προβλέψιμου διεθνούς κλίματος συναλλαγών ανάμεσα στις συμμετέχουσες χώρες, που θα διέπονταν από συγκεκριμένους κανόνες, με περιορισμό των ελέγχων, και την επίτευξη της μετατρεψιμότητας των νομισμάτων όλων των χωρών που συμμετείχαν στο σύστημα του Bretton Woods, μέσω των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών (tvxs ANEΞΑΡΤΗΤΗ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ 2020).

³⁴ Για την αποφυγή εμπορικών πολέμων οι παραπάνω χώρες δεν θα μείωναν τα νομίσματά τους αυστηρά, με σκοπό να αυξήσουν το εμπόριο. Αλλά θα μπορούσαν να ρυθμίσουν τα νομίσματά τους υπό ορισμένες προϋποθέσεις. Για παράδειγμα, θα μπορούσαν να αναλάβουν δράση εάν οι άμεσες ξένες επενδύσεις άρχισαν να αποσταθεροποιούν τις οικονομίες τους. Θα μπορούσαν, επίσης, να προσαρμόσουν τις νομισματικές τους τιμές για να ξαναχτίσουν μετά από έναν πόλεμο (the balance - Kimberly Amadeo 2020).

οπαραγωγών Χωρών (ΟΕΡC)³⁵ εξαιτίας της πολιτικής των ΗΠΑ να εφοδιάσουν με πολεμικό υλικό το Ισραήλ κατά τον πόλεμο του Υομ – Κίρριμ μεταξύ του Ισραήλ και των γειτονικών του αραβικών κρατών» (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 76). Αποτέλεσμα του παραπάνω γεγονότος ήταν το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα να διέλθει μια τεράστια κρίση και ύφεση. Ο κεντρικά ελεγχόμενος προσδιορισμός της διεθνούς τιμής του πετρελαίου από τον ΟΕΡC είχε ως αποτέλεσμα η τιμή του αργού πετρελαίου παγκοσμίως να σκαρφαλώσει στα 12 δολάρια ΗΠΑ ανά βαρέλι. Με αυτό τον τρόπο οι αναπτυσσόμενες χώρες προσωρινά, πήραν το πάνω χέρι και επιβραδύνθηκε ο ρυθμός της παγκόσμιας οικονομικής ολοκλήρωσης.

Η πρώτη πετρελαϊκή κρίση υπήρξε σκληρή για την παγκόσμια οικονομία, αλλά καταλυτική για τη μετέπειτα μεταμόρφωσή της. Και τούτο διότι, ύστερα από μία μακρά περίοδο «ξέφρενης» βιομηχανικής ανάπτυξης, «η Δύση βρέθηκε αντιμέτωπη με μια σειρά σοβαρών προβλημάτων, τα οποία τη συνόδευσαν και, κυρίως, καταλάβαινε ότι έπρεπε να ακολουθήσει δρόμους σταδιακής μείωσης της εξάρτησής της από το πετρέλαιο» (naftemporiki.gr 2007).

2.2 Η σύγχρονη Παγκοσμιοποίηση

Λίγο πριν από την εκπνοή του 20ου αιώνα παρουσιάστηκε σε παγκόσμιο επίπεδο «φιλελευθεροποίηση των αγορών, η οποία σήμαινε την εγκατάλειψη του κρατικού προγραμματισμού και τη μείωση έως και εξάλειψη της κρατικής παρέμβασης και ρύθμισης των αγορών, την πλήρη απελευθέρωση του χρηματοπιστωτικού τομέα, καθώς και την πλήρη ελευθερία της κίνησης κεφαλαίων» (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 98). Μια σειρά σημαντικών γεγονότων, όπως η πτώση των κομμουνιστικών καθεστώτων στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, η διάλυση της ΕΣΣΔ - Γιουγκοσλαβίας, καθώς και η ανάδειξη των ομόσπονδων συνθετικών κρατών σε ανεξάρτητες χώρες, οδήγησαν στην απελευθέρωση της οικονομικής δραστηριότητας και την αποτελεσματική ανακατανομή των πόρων.

³⁵ Ο ΟΕΡC αποφάσισε να σταθεροποιήσει το εισόδημα των χωρών – μελών του από τις εξαγωγές πετρελαίου, έπειτα από σειρά ετών πτωτικής τάσης της εξαγωγικής τιμής του πετρελαίου και την υποτίμηση του αμερικανικού δολαρίου. Η υποτίμηση του δολαρίου συνέβαλε στη μείωση της αξίας των αποθεμάτων πετρελαίου και στην ανάδειξη του προβλήματος της διανομής του πλούτου από την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων μεταξύ των βιομηχανικών χωρών, οι οποίες τους χρησιμοποιούσαν και των αναπτυσσομένων χωρών, οι οποίες τους κατείχαν (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 76).

Έτσι, παρουσιάστηκαν στη διεθνή οικονομική σκηνή οι οικονομίες μετάβασης (Transition Economy). Με το όρο αυτό εννοούμε μία οικονομία η οποία αλλάζει από κεντρικά κατευθυνόμενη οικονομία, σε μια οικονομία της αγοράς με βάση τους νόμους της προσφοράς και της ζήτησης. Οι υπό μετάβαση οικονομίες υφίστανται οικονομική φιλελευθεροποίηση, όπου πλέον, οι δυνάμεις της αγοράς είναι αυτές που καθορίζουν τις τιμές και όχι μια κεντρική κυβέρνηση, ενώ οι φραγμοί στο εμπόριο καταργούνται. «Οι οικονομίες μετάβασης³⁶ διευκολύνουν την ιδιωτικοποίηση κρατικών επιχειρήσεων και πόρων και τη δημιουργία ενός χρηματοπιστωτικού συστήματος, το οποίο στηρίζει την μετακίνηση εργατικού δυναμικού και κεφαλαίου από τον κρατικό προς τον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας» (Χάρρυ Παπαπανάγος 2019).

ΟΙΚΟΝΟΜΙΕΣ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ (29 στο σύνολο)		
ALBANIA - BAL	GEORGIA - BS	POLAND
ARMENIA - BS	HUNGARY	ROMANIA - BS - BAL
AZERBAIJAN - BS	KAZAKHSTAN	RUSSIA - BS
BELARUS	KYRGYZ REPUBLIC	SERBIA - BAL
BOSNIA-HERZEG. - BAL	LATVIA	SLOVAK REPUBLIC
BULGARIA - BS - BAL	LITHUANIA	SLOVENIA - BAL
CROATIA - BAL	MOLDOVA - BS - BAL	TAJIKISTAN
CZECH REPUBLIC	MONGOLIA	TURKMENISTAN
ESTONIA	MONTENEGRO - BAL	UKRAINE - BS
	N. MACEDONIA- BAL	UZBEKISTAN

Πίνακας 2.3: Οικονομίες Μετάβασης (29 στο σύνολο), Πηγή: (Χάρρυ Παπαπανάγος 2019).

Ένα άλλο στοιχείο της παγκοσμιοποίησης της παραπάνω περιόδου ήταν η άνοδος³⁷ της παγκόσμιας ολοκλήρωσης της αγοράς κεφαλαίου. «Η διεθνής αγορά κεφαλαίου, όπως μετράται από το ακαθάριστο σύνολο των ετήσιων εκδόσεων ομολόγων, δανείων και μετοχών με αποδέκτες την αλλοδαπή, μεγεθύνθηκε δραματικά» (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 99). «Η ανοδική τάση της χρηματοπιστωτικής ολοκλήρωσης παρατηρήθηκε μεταξύ των ανεπτυγμένων οικονομιών, οι οποίες απορρόφησαν το 80% περίπου του διεθνούς δανεισμού και περίπου πάνω από το 90% των εκδόσεων διεθνών ομολόγων το 2004» (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 99).

³⁶ Η διαδικασία μετάβασης έχει εφαρμοστεί, με διαφορετικούς τρόπους, στην Κίνα, στις πρώην χώρες της Σοβιετικής Ένωσης, σε πρώην κομμουνιστικές χώρες της Ευρώπης και σε πολλές χώρες του τρίτου κόσμου (Χάρρυ Παπαπανάγος 2019).

³⁷ Η έκδοση ομολόγων και μετοχών αυξήθηκε σχεδόν 100 φορές και η έκδοση δανείων 30 φορές μεταξύ των αρχών της δεκαετίας του 1980 και του μέσου της δεκαετίας του 2000, αγγίζοντας τα 2,5 τρισεκατομμύρια δολάρια για τις μετοχές και τα 2 τρισεκατομμύρια δολάρια για τα διεθνή δάνεια. Η αγορά ομολόγων είχε μια συνεχή ανοδική τάση από το 1990 και εντεύθεν, ενώ ο ετήσιος διεθνής δανεισμός υποχώρησε μεταξύ 2001 και 2003, τάση που αντιστράφηκε το 2004 (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 99).

Τη δεκαετία του 2000 οι αναπτυσσόμενες χώρες παρουσίασαν αύξηση στην εξαγωγή του κεφαλαίου, γεγονός που αποδεικνύεται από τα αυξανόμενα πλεονάσματα που σημειώθηκαν στο ισοζύγιο εξωτερικών πληρωμών. Αιτία των παραπάνω πλεονασμάτων ήταν η ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων και αγαθών, η οποία αύξησε τις εισροές ΑΞΕ στις οικονομίες των χωρών της Ανατολικής και Νοτιοανατολικής Ασίας, με πρωταγωνιστή την Κίνα. Τα πλεονεκτήματα του παραπάνω φαινομένου ήταν η αύξηση της παραγωγής και των εξαγωγών των χωρών αυτών, η αύξηση του ΑΕΠ τους, η δημιουργία μεγάλων πλεονασμάτων του εμπορικού ισοζυγίου και η τεράστια αύξηση των εγχώριων αποταμιεύσεων τους. *«Μεγάλο μέρος αυτών των πλεονασμάτων τοποθετήθηκε στην αγορά ομολόγων και μετοχών στις ανεπτυγμένες χώρες, οι οποίες κατέγραφαν αυξανόμενα ελλείμματα στο ισοζύγιο των εξωτερικών συναλλαγών τους και αρνητικούς ρυθμούς εγχώριας αποταμίευσης»* (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 100). Το μεγαλύτερο πρόβλημα αντιμετώπισαν οι ΗΠΑ που οδηγήθηκαν στην αύξηση της εισροής ξένου κεφαλαίου, δηλαδή στην αύξηση του δανεισμού από το εξωτερικό. Ο οικονομικός πόλεμος που υπέστη η οικονομία των ΗΠΑ, οφείλεται στη στρατηγική της Κίνας, στο πλαίσιο του απεριόριστου πολέμου, η οποία με το να έχει υποτιμημένο το νόμισμα της και τεράστια αποθέματα χρυσού, αγόραζε συνεχώς το χρέος των ΗΠΑ.

Θα πρέπει, επίσης, να σημειωθεί ότι η μεγάλη τεχνολογική πρόοδος που σημειώθηκε στον τομέα των ηλεκτρονικών, των επικοινωνιών και της πληροφορικής στην παραγωγή, συμπεριλαμβανομένου και της παραγωγής υπηρεσιών, οδήγησε στην αύξηση της παραγωγικότητας μέχρι και το 2000. Ημερομηνίες κλειδιά της απελευθέρωσης της αγοράς των παραγωγών των ΗΠΑ ήταν το 1998 και το 2000, όπου δόθηκε η δυνατότητα στις εμπορικές τράπεζες να δρουν ως χρηματιστές. *«Όμως, η παραπάνω πολιτική σε συνδυασμό με τα χαμηλά επιτόκια που επικράτησαν, ιδιαίτερα μετά την 11^η Σεπτεμβρίου 2001, όπου σημειώθηκε το πολλαπλό τρομοκρατικό χτύπημα στο Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου των ΗΠΑ (δίδυμοι πύργοι), μείωσαν την κερδοφορία των τραπεζών από τις πράξεις εντός ισοζυγίου (δηλαδή τον δανεισμό) και τις οδήγησαν σε πράξεις εκτός ισοζυγίου (τα παράγωγα) με στόχο την αύξηση της κερδοφορίας τους»* (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 102). Στη συνέχεια η πιστωτική επέκταση σε συνδυασμό με τη χαλάρωση των κινδύνων πιστοληπτικού κινδύνου, άρχισε να δείχνει σημάδια κόπωσης μέσω αδυναμία εξυπηρέτησης των δανείων, γεγονός που δημιούργησε απώλειες στους δανειστές την

περίοδο του 2006. «Το κόστος δανεισμού άρχισε να αυξάνεται κατόπιν της ανόδου των επιτοκίων που πυροδοτήθηκε από την αντιπληθωριστική πολιτική των κεντρικών τραπεζών, γεγονός που αύξησε την αδυναμία εξυπηρέτησης των δανείων, ιδιαίτερα στην αγορά στέγασης» (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 103).

Εν συνεχεία η αποκλιμάκωση της χρηματοδότησης του χρέους μέσω της αγοράς παραγώγων δημιούργησε προβλήματα ρευστότητας στις τράπεζες, οι οποίες προκειμένου να ανταπεξέλθουν, κατέληξαν να πωλούν περιουσιακά στοιχεία και να περιορίζουν τον δανεισμό δημιουργώντας ένα φαύλο κύκλο μπαίνοντας σε ένα δρόμο χωρίς επιστροφή. «Η κατάρρευση των τιμών των επενδυτικών προϊόντων οδήγησε στη χρεοκοπία ιδιώτες επενδυτές, αλλά και χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς με μεγάλη έκθεση σε τέτοια «τοξικά» προϊόντα (όπως απεκλήθησαν στις ΗΠΑ και στο εξωτερικό), με χαρακτηριστικό παράδειγμα την κατάρρευση της *Lehman Brothers*, μιας από τις μεγαλύτερες επενδυτικές τράπεζες των ΗΠΑ» (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 103). Έτσι, πυροδοτήθηκε μια σειρά αλυσιδωτών αντιδράσεων, όπου τράπεζες και χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί στερήθηκαν ρευστότητας και κεφαλαιακής επάρκειας, κατέρρευσε η εμπιστοσύνη προς αυτούς, έπεσαν οι τιμές των χρηματιστηριακών αξιών και περιουσιακών στοιχείων, ενώ κατασχέθηκαν ή δημοπρατήθηκαν τα οικήματα, οι ιδιοκτήτες των οποίων αδυνατούσαν να αποπληρώσουν τα στεγαστικά δάνεια που έλαβαν.

«Η κρίση που σημειώθηκε πέρασε από τη χρηματοοικονομική σφαίρα στην πραγματική οικονομία προκαλώντας ύφεση, λόγω του μεγάλου περιορισμού του δανεισμού, της ανόδου των επιτοκίων και της κατάρρευσης των τιμών των κάθε είδους περιουσιακών στοιχείων» (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 104). Λόγω του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης δεν γίνονταν η παραπάνω κρίση να μην επεκταθεί και στον υπόλοιπο κόσμο, όπου λόγω μόλυνσης (contagion) των ξένων τραπεζικών συστημάτων από τα «τοξικά» προϊόντα των ΗΠΑ, παρουσιάστηκε μείωση του δανεισμού και κατακόρυφη αύξηση των επιτοκίων. Συνεπώς, τα χρηματιστήρια κατέρρεαν τόσο από το κλείσιμο θέσεων όλων εκείνων που προσπαθούσαν να αντισταθμίσουν τις απώλειές τους σε άλλους επενδυτικούς τομείς όσο και από τη δημιουργία κλίματος πανικού. Η κρίση είχε γίνει παγκόσμια και προκάλεσε κατάρρευση του διεθνούς εμπορίου και των διεθνών επενδύσεων, ενώ οδήγησε σε βαθιά ύφεση.

Τα αίτια της γνωστής πια παγκόσμιας οικονομικής κρίσης είναι γνωστά και οφείλονται στη βαθιά ενοποίηση των παγκόσμιων αγορών των τραπεζών, χρεογράφων και χρηματοδότησης. Εξαπλώθηκε τόσο γρήγορα στα μεγάλα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα του κόσμου όπου κατέρρευσαν μια σειρά από μεγάλες τράπεζες του κόσμου. Η αναφερόμενη κρίση είχε παντού τις επιπτώσεις της συμπεριλαμβανομένου και των εξαγωγών, όπου μειώθηκαν κατά 22% στις αρχές του 2009. Στον τομέα της απασχόλησης στις ΗΠΑ, 800.000 άνθρωποι έχαναν κάθε μήνα τη δουλειά τους, ενώ μέχρι το 2015, 9 εκατομμύρια αμερικάνικα νοικοκυριά έχασαν τα σπίτια τους λόγω κατασχέσεων.

Γύρω από την παγκόσμια οικονομική κρίση³⁸ δημιουργήθηκε ο μύθος ότι αυτή ήταν απρόβλεπτη, παρά το γεγονός οι μακροοικονομικοί δείκτες σε όλο τον κόσμο, προειδοποιούσαν πως τα δημοσιονομικά ελλείμματα των ΗΠΑ και η συσσώρευση του αμερικανικού χρέους από την Κίνα θα προκαλούσαν παγκόσμια ρευστοποίηση του δολαρίου, τη στιγμή που ήδη μια σειρά από χώρες βίωναν κατάρρευση των οικονομιών τους ή απειλούνταν από αυτή. *«Η κλίμακα και η ταχύτητα της οικονομικής κρίσης του 2008 ήταν εκπληκτικές και σύμφωνα με στοιχεία της Τράπεζας Διεθνών Διακανονισμών, οι ακαθάριστες ροές κεφαλαίων ανά τον κόσμο βούλιαξαν κατά 90% τα έτη 2007 και 2008»* (philenews.com 2020).

2.3 Το νέο κύμα της Παγκοσμιοποίησης

Όπως προαναφέρθηκε μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι ηγέτες των κρατών των Μεγάλων Δυνάμεων, σχεδίασαν ένα σύνολο θεσμικών δομών για να επιτρέψουν στον μεταπολεμικό κόσμο να εμπορεύεται, να συνεργάζεται και να αποφεύγει τον πόλεμο, πρωτίστως στη Δύση και εν συνεχεία στον υπόλοιπο κόσμο. Έτσι, φτάσαμε στην Τέταρτη Βιομηχανική Επανάσταση, στην πλήρη ψηφιοποίηση του κοινωνικού, του πολιτικού και του οικονομικού πεδίου, η οποία επιδρά στον ιστό της κοινωνίας, μεταβάλλοντας τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι συνδέονται μεταξύ τους, καθώς και με τον υπόλοιπο κόσμο, δίνοντας έτσι στην παγκοσμιοποίηση μια νέα μορφή.

³⁸ Η Μεγάλη Ύφεση της δεκαετίας του '30 ήταν η χειρότερη οικονομική καταστροφή στη σύγχρονη ιστορία και επήλθε από τις αδέξιες πολιτικές απαντήσεις και ήταν λιγότερο συγχρονισμένη από εκείνη του 2008 (philenews.com 2020).

Εξετάζοντας τα πράγματα από την αρχή παρατηρούμε ότι τις δεκαετίες μετά το 1945 η ανθρωπότητα βρέθηκε εμπρός σε μια φιλόδοξη διαδικασία ολοκλήρωσης, με οδηγό τη Δυτική Ευρώπη, όπου καταγράφηκαν πρωτοφανείς ρυθμοί ανάπτυξης. Εν συνεχεία ακολούθησαν η Ιαπωνία και οι «Ασιατικές Τίγρεις»³⁹ που απέκτησαν γρήγορα πρόσβαση στις παγκόσμιες αγορές, υπερμεγεθύνοντας τις οικονομίες τους (foreignaffairs.gr 2019). Παρόλο που στις αρχές της δεκαετίας του 2000, οι οικονομίες των χωρών BRICS (Βραζιλία, Ρωσία, Ινδία, Κίνα και Νότια Αφρική) ώθησαν το διεθνές εμπόριο σε επίπεδα που δεν υπήρχαν πιο πριν, οι εξαγωγές τώρα υπολογίζονται περίπου στο 1/5 του Παγκόσμιου ΑΕΠ (το υψηλότερο επίπεδο στην ιστορία). Αναμφισβήτητα οι ΗΠΑ, διαδραμάτισαν ηγετικό ρόλο, «δημιουργώντας θεσμικές τις δομές που υποστήριξαν το παγκόσμιο σύστημα, ασφαλίζοντας εμπορικές διαδρομές και εγχέοντας πλούτο σε ξένες χώρες» (foreignaffairs.gr 2019).

Σήμερα αυτή η τεράστια μηχανή της παγκοσμιοποίησης χάνει το ρυθμό της, αφού ως ποσοστό του ΑΕΠ, το εμπόριο δεν αυξάνεται πλέον. Σε παγκόσμια βάση οι υπέρμαχοι του προστατευτισμού προωθούνται, αφού επικρατεί το παράδοξο, από τη μια η παγκοσμιοποίηση να διασώζει εκατομμύρια ανθρώπους από τη φτώχεια και από την άλλη να διαβρώνει τα εισοδήματα και να προκαλεί αβεβαιότητα⁴⁰ στις συνθήκες εργασίας για πολλούς άλλους. Για παράδειγμα για τους αμερικανούς πολίτες τα «χρυσά» χρόνια της παγκοσμιοποίησης τελείωσαν, ειδικά μετά την είσοδο της Κίνας στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου (ΠΟΕ).

³⁹ Ως **Δράκοι της Ανατολικής Ασίας** (ή **Τίγρεις της Ανατολικής Ασίας**) αναφέρονται τέσσερα κράτη, η **Νότια Κορέα**, η **Σιγκαπούρη**, η **Ταϊβάν**, και το **Χονγκ Κονγκ**, εκ των οποίων μόνο τα δύο πρώτα κράτη είναι πλήρη μέλη του ΟΗΕ. Τα κράτη αυτά γεωγραφικά εντοπίζονται στην περιοχή της Ανατολικής Ασίας όπου δρουν τρεις πυρηνικές δυνάμεις, ήτοι η Ρωσία, η Κίνα και η Βόρεια Κορέα, τρεις από τις μεγαλύτερες παγκόσμιες οικονομίες, ήτοι Ρωσία, Κίνα και Ιαπωνία, και σε μία γεωγραφική περιοχή όπου υπάρχουν δύο από τα μεγαλύτερα σε έδαφος και πληθυσμό κράτη στον κόσμο, ήτοι η Κίνα και η Ινδονησία (el.wikipedia.org 2020).

⁴⁰ Σε πολλές χώρες τα ποσοστά ανεργίας επιμένουν να κυμαίνονται σε υψηλά επίπεδα, ενώ τα ποσοστά ανάπτυξης είναι θλιβερά. Σε όλη τη Λατινική Αμερική, συμπεριλαμβανομένης και της Αργεντινής, της Βραζιλίας και της Βενεζουέλας, ο ρυθμός του πληθωρισμού και η αρνητική ανάπτυξη είναι από τα θέματα που κυριαρχούν. Η Ευρώπη που εξακολουθεί να «τρέμει» λόγω των μετασεισμικών της οικονομική κρίσης, αντιμετωπίζει μια ισχυρή αντίδραση κατά της μετανάστευσης. Ακόμη και η Κίνα αγωνίζεται να ανταποκριθεί στις αναπτυξιακές προσδοκίες της (foreignaffairs.gr 2019).

Ζούμε στο τέταρτο κύμα της Βιομηχανικής Επανάστασης, όπου κυριαρχεί μια πρωτοποριακή καινοτομία στον ψηφιακό κόσμο. Αξίζει, όμως, το ενδιαφέρον όλων για το πώς φτάσαμε ως εδώ. Από τα μέσα του 18ου αιώνα η Μ. Βρετανία βρέθηκε σε μία περίοδο γρήγορης ανάπτυξης, η οποία προκάλεσε μεγάλες αλλαγές στην κοινωνία και την ζωή των ανθρώπων. Επειδή η ανάπτυξη εκείνη στηρίχτηκε στην βιομηχανία, ονομάστηκε πρώτη Βιομηχανική Επανάσταση. Η πρώτη περίοδος κράτησε εκατό χρόνια και στηρίχτηκε στην χρήση της ατμομηχανής, όπου κατασκευάστηκαν οι πρώτες μηχανές που παρήγαν κλωστές και ύφαιναν υφάσματα. Έτσι, οι ατμομηχανές, τα ατμόπλοια, καθώς και η εκβιομηχάνιση της ύφανσης και της εξόρυξης, έδωσε τη δυνατότητα διεθνοποίησης της εμπορικής δραστηριότητας για τα δεδομένα της εποχής.

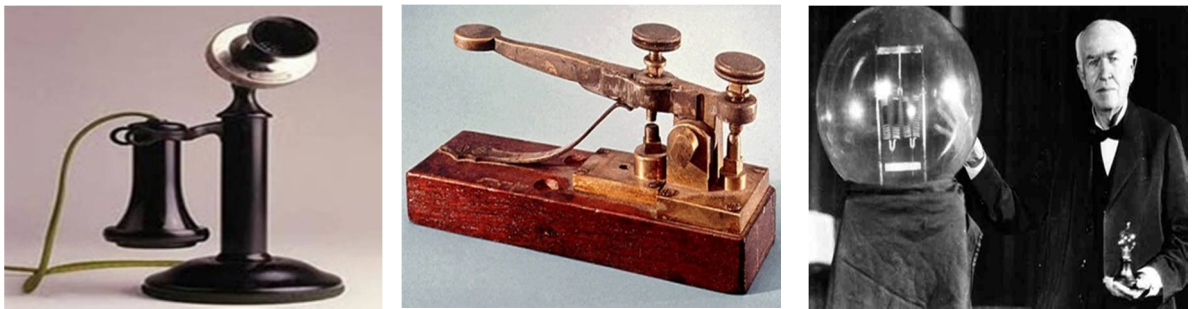
Εικόνα 2.1: Οι πρώτες μηχανές που χρησιμοποιήθηκαν για βιομηχανική παραγωγή προϊόντων ήταν οι κλωστοϋφαντουργικές, Πηγή: (digitalzoot.weebly.com 2020).

Επιπρόσθετα εκείνη την περίοδο οι ατμομηχανές άρχισαν να χρησιμοποιούνται και για την κίνηση των αμαξών. Οι μεγάλες ευρωπαϊκές πόλεις άρχισαν να ενώνονται με σιδηροδρομικές γραμμές, ενώ δημιουργήθηκαν οι πρώτες αμαξοστοιχίες, προκαλώντας επανάσταση στις μεταφορές και στην εμπορική δραστηριότητα.

Εικόνα 2.2 : Κατασκευή σιδηροδρομικής γραμμής στις αρχές του 19ου αιώνα, Πηγή: (digitalzoot.weebly.com 2020).

Η δεύτερη φάση της Βιομηχανικής Επανάστασης ξεκίνησε από τα τέλη του 19ου αιώνα, με την ανακάλυψη και ευρεία χρήση του ηλεκτρισμού (κατά τα μέσα του 18ου αιώνα) και «ηλέκτρισε» κυριολεκτικά το μεγαλύτερο μέρος του κόσμου. Το αποτέλεσμα ήταν μια σειρά εφευρέσεων, όπως η ηλεκτρογεννήτρια (1866), ο τηλέγραφος (1844), το τηλέφωνο (1876) και ο ηλεκτρικός λαμπτήρας (1880).

Εικόνα 2.3 : Οι πρώτες εφευρέσεις ήταν ο τηλέγραφος (1844), το τηλέφωνο (1876) και ο ηλεκτρικός λαμπτήρας (1880) , Πηγή: (digitalzoot.weebly.com 2020).

Εντούτοις, η καινοτομία της εποχής ήταν η ανακάλυψη του πετρελαίου και η δημιουργία των μηχανών εσωτερικής καύσης που χρησιμοποιούσαν ως καύσιμο το πετρέλαιο ή τη βενζίνη. Οι μηχανές αυτές αντικατέστησαν τις λιγότερο αποδοτικές ατμομηχανές και έτσι εμφανίστηκε η πρώτη γραμμή συναρμολόγησης, η οποία έφερε το αυτοκίνητο και το αεροπλάνο, γεγονός που έδωσε τεράστια ώθηση στην οικονομική ανάπτυξη. Η τρίτη Βιομηχανική Επανάσταση⁴¹ που σημειώθηκε από την δεκαετία του 1970, επικεντρώθηκε γύρω από τον ηλεκτρονικό υπολογιστή και την πρώτη μορφή της ψηφιοποίησης. Η αυξανόμενη και ολοένα διευρυνόμενη εφαρμογή της τεχνολογίας της Πληροφορικής στις πλέον αναπτυγμένες βιομηχανικά κοινωνίες, αλλά και στις χώρες του Τρίτου Κόσμου, αποτέλεσε το κύριο χαρακτηριστικό της. Πρώτο πυλώνα της εν λόγω επανάστασης, αποτέλεσε η διείσδυση των ηλεκτρονικών υπολογιστών στην βιομηχανία και στο εμπόριο, η οποία ενισχύθηκε με την μείωση του κόστους κατασκευής και την ταυτόχρονη βελτίωση των επιδόσεών τους, ενώ κατά την δεκαετία του '80 εμφανίσθηκαν και οι πρώτοι προσωπικοί υπολογιστές με χαμηλό κόστος, προσιτό και σε ιδιώτες πλέον. Ο ηλεκτρονικός υπολογιστής μετατράπηκε σε «απαραίτητο» εργαλείο δουλειάς, αλλά και μέσο ψυχαγωγίας. Ο δεύτερος πυλώνας της λεγόμενης τρίτης Βιομηχανικής Επανάστασης ήταν η ανάπτυξη των τεχνολογιών της επικοινωνίας, με την δραστική

⁴¹ Με το όρο τρίτη βιομηχανική επανάσταση εννοούμε τη συνδυασμένη χρήση υπολογιστών, λογισμικού και επικοινωνιών, καθώς και την αυξανόμενη χρήση της ηλεκτρονικής τόσο στη βιομηχανία όσο και στο εμπόριο (π.χ. ATMs, πιστωτικές κάρτες) (euractiv.gr 2019).

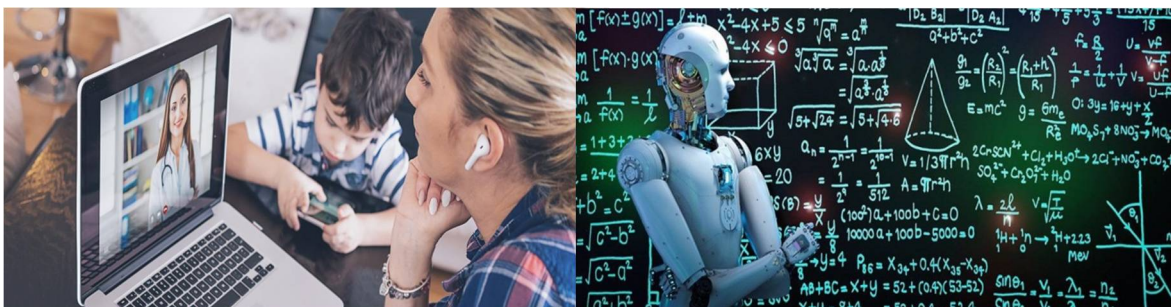
μείωση του κόστους μεταφοράς δεδομένων και την διεύρυνση των δυνατοτήτων διάδοσης της πληροφορίας σε παγκόσμια βάση. Η μετατόπιση από την ηλεκτρομηχανική στην ψηφιακή⁴² τεχνολογία, αύξησε την χωρητικότητα και την ταχύτητα μετάδοσης των επικοινωνιακών δικτύων, ενώ ιδιαίτερα σημαντική κρίθηκε και η μετάβαση από τα χάλκινα καλώδια στην τεχνολογία των οπτικών ινών.

Εικόνα 2.4 : Η τεχνολογία της Πληροφορικής, Πηγή: (arcadiaportal.gr 2011).

Στην τέταρτη βιομηχανική επανάσταση που διάγουμε στις μέρες μας, κυριαρχούν κορυφαίες τεχνολογίες, όπως η τεχνητή νοημοσύνη, τα αυτόνομα οχήματα και το Διαδίκτυο των Πραγμάτων. Αυτές οι τεχνολογίες επηρεάζουν και θα επηρεάσουν πολλές βιομηχανίες στις επόμενες δεκαετίες, ενώ πρόκειται να προσδώσουν πρωτοφανή σημασία στον ψηφιακό κόσμο. *«Το πιο επαναστατικό στοιχείο είναι ότι οι δίδυμες τάσεις της ψηφιοποίησης (digitation) και της εικονικοποίησης (virtualization) δημιουργούν μια οικονομία σχεδόν απεριόριστης κινητικότητας, όπου ο κυβερνοχώρος είναι το «σπίτι», όλων των δεδομένων (data)»* (Klaus Schwab 2019). Καθώς οι ηλεκτρικές πλατφόρμες επιδιώκουν μια κάθετη ολοκλήρωση, αποκόπτουν τους παραδοσιακούς μεσάζοντες, ενώ η τεχνητή νοημοσύνη δημιουργεί «έξυπνα» συστήματα που δεν είναι μόνο αναλυτικά, αλλά προβλεπτικά και κανονιστικά (Klaus Schwab 2019).

⁴² Ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον χαρακτηριστικό της λεγόμενης τρίτης Βιομηχανικής Επανάστασης είναι το ότι παρουσιάστηκε και σε χώρες εκτός του δυτικού κόσμου. Ενδεικτικά, η Νότια Κορέα και η Ινδία αναδείχθηκαν, στη διάρκεια αυτής της περιόδου, σε σημαντικούς παραγωγούς προϊόντων όχι μόνο της μικροηλεκτρονικής, αλλά και των ολοκληρωμένων κυκλωμάτων, ενώ και η **Κίνα** εγκαινίασε, με αποφασιστικότητα, την δική της διείσδυση στην σχετική παγκόσμια αγορά, που θα γινόταν, όμως, πιο αισθητή στις μέρες μας, δηλαδή κατά την λεγόμενη τέταρτη Βιομηχανική Επανάσταση (euractiv.gr 2019).

Εικόνα 2.5 : Ψηφιακή τεχνολογική εξέλιξη, Πηγή: (mckinsey 2016).

Σε αυτόν τον κόσμο η παγκοσμιοποίηση δεν εξαφανίζεται, αλλά αντίθετα εμβαθύνει ακόμη περισσότερο. Στο παρελθόν η παγκόσμια ολοκλήρωση των αγορών αυξάνονταν, όταν έπεφταν τα μέτρα προστατευτισμού των εθνικών κυβερνήσεων (σχετικά με τις εμπορικές δραστηριότητες). Στην εποχή που διανύουμε, η εν λόγω ολοκλήρωση θα στηριχτεί στη συνδεσιμότητα των εθνικών ψηφιακών και εικονικών συστημάτων, όπως και στη σχετική ροή ιδεών και υπηρεσιών. *«Αυτή η νέα μορφή παγκοσμιοποίησης, κινείται με ιλιγγιώδη ταχύτητα αρκεί να αναφέρουμε ότι από το 2016, οι ψηφιακές ροές ασκούν τον μεγαλύτερο αντίκτυπο στην αύξηση του ΑΕΠ, από ότι το από αιώνων παλαιό εμπόριο αγαθών και παρατηρήθηκε μια 45πλάσια αύξηση του ποσού της διασυνοριακής μεταφοράς δεδομένων (bandwidth) από το 2005 έως το 2016, με προοπτική πενταπλάσιας αύξησης μέχρι το 2022»* (mckinsey 2016).

Όλα τα παραπάνω «τράνταξαν» της παγκόσμια οικονομία, με τον πρώτο τομέα που επηρεάστηκε να είναι η μεταποίηση, όπου η αυτοματοποίηση, η έμφαση στον τόπο και η εξατομίκευση να αντικαθιστούν τις παραδοσιακές αλυσίδες εφοδιασμού. Ο ανταγωνισμός πλέον, βασίζεται λιγότερο στην οικονομική αποδοτικότητα και πιο πολύ στην ικανότητα καινοτομίας⁴³ (Klaus Schwab 2019). Οι απεριόριστες επιδράσεις των δικτύων αντικατέστησαν τις παλαιές οικονομίες κλίμακας, αφού για τις επιχειρήσεις υψηλής τεχνολογίας, το ανώτατο όριο χρηστών μπορεί να είναι όλοι οι κάτοικοι της γης στην κυριολεξία. Εάν το αυτοκίνητο και το αεροπλάνο χρειάστηκαν πάνω από 60 έτη για να προσεγγίσουν τους 50 εκατομμύρια χρήστες, τα κινητά τηλέφωνα και οι υπολογιστές χρειάστηκαν μόλις 10 με 15 έτη.

⁴³ Αυτό το νέο περιβάλλον είναι ο «παράδεισος» της κάθε εταιρείας., όπως η Amazon που σε λιγότερο από 25 χρόνια εξελίχθηκε από το καινοφανές κατάστημα ηλεκτρονικού εμπορίου στη δεύτερη μεγαλύτερη εμπορική εταιρεία παγκοσμίως, φέρνοντας επανάσταση στη λιανική, στο «cloud computing» και σε άλλες υπηρεσίες του ιντερνέτ. Επίσης, η Apple έγινε η πρώτη εταιρεία στον κόσμο αξίας ενός τρισεκατομμυρίου δολαρίων ΗΠΑ το 2018, μόλις μια δεκαετία από την κυκλοφορία στην αγορά του πρώτου i-phone (Klaus Schwab 2019).

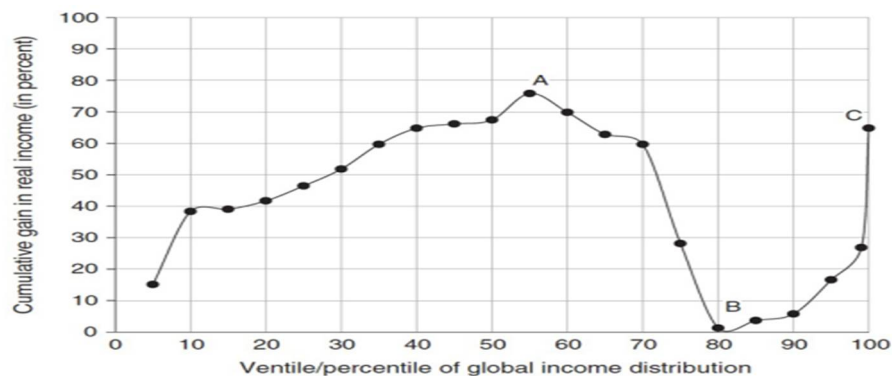
Εδώ, όμως, αξίζει να τονιστεί ότι για το μέρος του πληθυσμού που έχει πρόσβαση και γνωρίζει πώς να αξιοποιεί την τεχνολογία οι ειδήσεις είναι εξαιρετικές. Εντούτοις οι εργαζόμενοι, έχουν πληγεί ανεπανόρθωτα, αφού τα ρομπότ και η τεχνητή νοημοσύνη, αντικαθιστούν ολοένα και περισσότερο τον ανθρώπινο παράγοντα και οι επιχειρήσεις δεν χρειάζονται πλέον, εκατοντάδες - χιλιάδες υπαλλήλους για να λειτουργήσει η παραγωγική διαδικασία. Αποτέλεσμα του παραπάνω, είναι ένα διευρυνόμενο χάσμα ανάμεσα στους νικητές και τους ηττημένους της τέταρτης Βιομηχανικής Επανάστασης, όπου φέρνοντας στο μυαλό μας μια πυραμίδα, στην κορυφή βρίσκεται το 1% του παγκόσμιου πληθυσμού (η πλούσια ελίτ) και στο κάτω μέρος οι εργαζόμενοι με χαμηλή ειδίκευση που βασίζονται στον ελάχιστο μισθό για να ζήσουν. Δηλαδή, παρατηρείται μια έκρηξη στην παγκόσμια εισοδηματική ανισότητα εντός των χωρών.

Κεφάλαιο 3: Η άνοδος της παγκόσμιας μεσαίας τάξης και της παγκόσμιας πλουτοκρατίας

3.1 Οι κερδισμένοι και οι χαμένοι της Παγκοσμιοποίησης

Αναμφίβολα, την τελευταία εικοσιπενταετία από την διαδικασία της παγκοσμιοποίησης ωφελήθηκαν οι μεσαίες τάξεις των αναπτυσσόμενων χωρών ή αναδυόμενων οικονομιών (κυρίως της Νότιο Ανατολικής Ασίας), καθώς και το πλουσιότερο 1% σε παγκόσμια βάση. Αντίθετα, έχασαν οι μεσαίες τάξεις των αναπτυσσόμενων χωρών της Δύσης. Η συγκεκριμένη μελέτη έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς συνδέεται με καινούριες πολιτικές συμπεριφορές των μεσαίων στρωμάτων σε ΗΠΑ και Ευρωπαϊκή Ένωση, προκαλώντας έτσι, ισχυρή κρίση στη μέχρι σήμερα πολιτική αντιπροσώπευση.

Τα οφέλη της παγκοσμιοποίησης για το σύνολο του παγκόσμιου πληθυσμού, δυστυχώς δεν είναι ομοιόμορφα κατανομημένα. Τελικά, ο πλανήτης του 21ου αιώνα, της παγκοσμιοποίησης και των ανοιχτών συνόρων, είναι πιο άνισος από εκείνον του προηγούμενου αιώνα; Η ψαλίδα μεταξύ πλουσίων - φτωχών στον παγκόσμιο πληθυσμό έχει αμβλυνθεί ελαφρώς, καθώς τα νοικοκυριά των αναπτυσσόμενων οικονομιών καλύπτουν σιγά σιγά την απόσταση από εκείνα των ανεπτυγμένων. Όμως, την απάντηση στο παραπάνω ερώτημα δίνει η γραφική απεικόνιση ενός πρώην οικονομολόγου της Διεθνούς Τράπεζας, του Σερβο-Αμερικανού Branko Milanovic, γνωστή ως «καμπύλη (ή διάγραμμα) του ελέφαντα».

Διάγραμμα 3.1: Η σχετική αύξηση του πραγματικού κατά κεφαλήν εισοδήματος ως προς το επίπεδο του παγκόσμιου εισοδήματος, Πηγή: (Branco Milanovic 2019, 10).

Η παραπάνω καμπύλη αναπαριστά γραφικά την ποσοστιαία αύξηση του εισοδήματος, ως προς το αρχικό εισόδημα, για τη χρονική περίοδο από το 1988 έως

το 2008 που συμπίπτει, σχεδόν με την 20ετία που μεσολάβησε από την πτώση του τείχους του Βερολίνου (1989), μέχρι την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση (2008). Ο οριζόντιος άξονας απεικονίζει τα εκατοστημόρια της κατανομής εισοδήματος σε παγκόσμιο επίπεδο, η οποία ξεκινά από τους φτωχότερους ανθρώπους στον κόσμο (στα αριστερά) και φτάνει στους πλουσιότερους (το πλουσιότερο 1% παγκοσμίως), στο δεξιό άκρο. Ο κατακόρυφος άξονας παρουσιάζει τη συσσωρευτική αύξηση του πραγματικού εισοδήματος (ήτοι του αποπληθωρισμένου και αναπροσαρμοσμένου με βάση τις διαφορές στα επίπεδα τιμών εισοδήματος) για το προαναφερόμενο χρονικό διάστημα (Branco Milanovic 2019, 9).

Μελετώντας τη γραφική παράσταση βλέπουμε το σχετικό (επί τοις εκατό) κέρδος στο κατά κεφαλήν εισόδημα (μετρημένου σε διεθνή δολάρια του 2005) μεταξύ 1988 και 2008, σε διαφορετικά σημεία της διανομής του παγκόσμιου εισοδήματος (από το φτωχότερο παγκόσμιο εικοστημόριο, μετρημένο από το 5, στο πλουσιότερο εκατοστημόριο, μέχρι το 100). Τα πραγματικά εισοδηματικά κέρδη ήταν υψηλότερα περίξ του 50ού εκατοστημρίου της παγκόσμιας κατανομής εισοδήματος (η διάμεσος στο σημείο A) και μεταξύ των πλουσιότερων ατόμων (το πλουσιότερο 1% παγκοσμίως, σημείο C). Ήταν χαμηλότερα μεταξύ των ατόμων περίξ του 80ού εκατοστημρίου παγκοσμίως (σημείο B), τα περισσότερα των οποίων ανήκουν στη χαμηλότερη μεσαία τάξη του πλούσιου κόσμου. Η διάμεσος (σημείο A) διαιρεί τη διανομή σε δύο ίσα τμήματα, έκαστο των οποίων περιλαμβάνει 50% του πληθυσμού: το μισό με μεγαλύτερο (δεξιά) και το άλλο μισό με μικρότερο (αριστερά) εισόδημα από τα άτομα στο διάμεσο εισόδημα (kranagnostopoulos.wordpress.com 2016).

Η περίοδος της 20ετίας, στην οποία αναφερθήκαμε παραπάνω, καλύπτει μια χρονική περίοδο που θα μπορούσαμε να την ονομάσουμε «υψηλή παγκοσμιοποίηση», όπου μπήκαν στη σφαίρα της αλληλοεξαρτώμενης παγκόσμιας οικονομίας πρώτα η Κίνα, με σχεδόν ένα δισεκατομμύριο κατοίκους, οι κεντρικά κατευθυνόμενες οικονομίες του Ανατολικού μπλοκ (Σοβιετική Ένωση και χώρες της Ανατολικής Ευρώπης) με μισό δισεκατομμύριο κατοίκους, αλλά και η Ινδία, η οποία λόγω των μεταρρυθμίσεων που επέτυχε ενσωματώθηκε στην παγκόσμια οικονομία. Η τεχνολογική επανάσταση στον τομέα των επικοινωνιών επέτρεψε στις επιχειρήσεις να μετεγκαθιστούν εργοστάσια σε μακρινές χώρες προκειμένου να επωφεληθούν

από την φθινή εργασία, ενώ παράλληλα να διατηρούν και τον έλεγχο των επιχειρήσεων. «Έτσι, προέκυψε η διττή σύμπτωση, από τη μια του ανοίγματος των «περιφερειακών αγορών» και από την άλλη της δυνατότητας των χωρών του πυρήνα να απασχολούν εργατικό δυναμικό από τις χώρες της περιφέρειας επιτόπου. Λόγω του παραπάνω γεγονότος τα χρόνια που προηγήθηκαν της χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008, χαρακτηρίζονταν από τον μεγαλύτερο βαθμό παγκοσμιοποίησης στην ανθρώπινη ιστορία⁴⁴» (Branco Milanovic 2019, 11).

3.2 Η ερμηνεία του διαγράμματος της καμπύλης του Ελέφαντα (Elephant Graph)

Το επονομαζόμενο «Elephant Graph»⁴⁵ έχει χαρακτηριστεί ως το πιο σημαντικό γράφημα παγκοσμίως, αφού δείχνει πώς άλλαξαν τα επίπεδα εισοδήματος που καθορίζουν τα εκατοστημόρια της κατανομής του παγκόσμιου εισοδήματος, από τότε που η παγκοσμιοποίηση «ανέβασε ταχύτητα», περίπου το 1980. Το γράφημα φαίνεται να δείχνει πως τα κέρδη από την παγκοσμιοποίηση πήγαν, ως επί το πλείστον, στους πλουσιότερους ανθρώπους των ανεπτυγμένων κρατών και σε φτωχές και μεσαίου εισοδήματος χώρες, όπως είναι η Κίνα, η Ινδία και η Αφρική, την ώρα που οι μεσαίες και εργατικές τάξεις στις ανεπτυγμένες χώρες «μαράζωναν».

Τα σημεία ενδιαφέροντος του εν λόγω διαγράμματος, είναι τρία, όπου η αύξηση του εισοδήματος είναι είτε ελάχιστη, είτε μέγιστη, δηλαδή τα Α, Β και Γ. Έτσι έχουμε το σημείο Α, το οποίο βρίσκεται περίπου στο διάμεσο της παγκόσμιας κατανομής εισοδήματος, και λέγοντας «διάμεσο εννοούμε τη νοητή κάθετη γραμμή που χωρίζει την κατανομή εισοδήματος σε 2 ίσα μέρη, καθένα από τα οποία περιέχει το 50% του πληθυσμού · το ένα μέρος βρίσκεται σε καλύτερη κατάσταση και το άλλο σε χειρότερη κατάσταση από τους ανθρώπους με μέσο εισόδημα» (Branco

⁴⁴ Μία σύγκριση με την περίοδο αμέσως πριν από το Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο είναι ιδιαίτερα διαφωτιστική. Το 1913 οι εξαγωγές ανέρχονταν περίπου στο 9% ως ποσοστό του Παγκόσμιου ΑΕΠ. Το 2013, ύστερα από σχεδόν 100 χρόνια, ανέρχονταν στο 30%. Το 1914 τα περιουσιακά στοιχεία στην αλλοδαπή ανέρχονταν στο 17,5 % του παγκόσμιου ΑΕΠ, ενώ το 1995 διαμορφώνονταν στο 57% και σήμερα ίσως βρίσκονται ακόμη υψηλότερα. Μόνο η εργασία χαρακτηρίζεται από μικρότερη κινητικότητα σήμερα. Οι ετήσιες κινήσεις εργαζομένων μεταξύ των χωρών, παρά την πρόσφατη αύξηση των μεταναστών και των προσφύγων, πιο περιορισμένες από ότι πριν από 100 χρόνια. (Nicholas Crafts 2000).

⁴⁵ Το εν λόγω γράφημα ονομάστηκε «καμπύλη ελέφαντα», διότι θυμίζει ελέφαντα με υψωμένη προβοσκίδα (Branco Milanovic 2019, 19).

Milanovic 2019, 16). Οι άνθρωποι στο σημείο A, είδαν το πραγματικό τους εισόδημα να σημειώνει τεράστια άνοδο. Σημασία έχει, όμως, το γεγονός ότι ο ρυθμός αύξησης δεν ήταν υψηλός μόνο για όσους βρίσκονταν κοντά στο διάμεσο, αλλά και για πολλούς ανθρώπους που βρίσκονταν μεταξύ του 40ου και 60ου παγκόσμιου εκατοστημόριου, δηλαδή σχεδόν για το 1/5 του παγκόσμιου πληθυσμού (Branco Milanovic 2019, 16).

Τώρα θα προσπαθήσουμε να εστιάσουμε στο εξής: ποιοί είναι αυτοί οι άνθρωποι που ανήκουν στην ομάδα A, δηλαδή οι εμφανώς ωφελημένοι από την παγκοσμιοποίηση; Πρόκειται ως επί το πλείστον για τους ανθρώπους⁴⁶ των αναδυόμενων οικονομιών της Ασίας, και κυρίως της Κίνας, της Ινδίας, της Ταϊλάνδης, του Βιετνάμ και της Ινδονησίας, αλλά όχι από αυτούς που ανήκουν στις πλουσιότερες ομάδες (οι πιο πλούσιοι βρίσκονται δεξιότερα στο διάγραμμα). Με άλλα λόγια, η παγκοσμιοποίηση της περιόδου 1988 - 2008 συντέλεσε στο να αναδυθεί μια νέα παγκόσμια τάξη, η οποία εξακολουθεί να είναι φτωχή σε σύγκριση με τη μεσαία τάξη του ανεπτυγμένου Δυτικού κόσμου, σε όρους εισοδήματος και εκπαίδευσης.

Εξετάζοντας, εν συνεχεία το σημείο B παρατηρούμε ότι βρίσκεται δεξιά του σημείου A, γεγονός που υποδηλώνει ότι οι άνθρωποι στο B είναι πλουσιότεροι από τους ανθρώπους στο A. Επίσης, η τιμή του κατακόρυφου άξονα στο σημείο B είναι σχεδόν μηδενική, δηλαδή μέσα σε χρονικό διάστημα 20 ετών δεν σημειώθηκε καμία αύξηση στο πραγματικό εισόδημα όσων βρίσκονταν στο 80ο παγκόσμιο εκατοστημόριο (Branco Milanovic 2019, 19). Εκεί βρίσκονται αποκλειστικά άτομα από τις πλούσιες οικονομίες του ΟΟΣΑ (Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης), εκ των οποίων τα ¾ είναι πολίτες των «παλαιών πλούσιων» χωρών της Δυτικής Ευρώπης, της Βόρειας Αμερικής, της Ωκεανίας καθώς και πολίτες της Ιαπωνίας. Όπως η Κίνα κυριαρχεί στο σημείο A, έτσι και στο σημείο B δεσπόζουν οι ΗΠΑ, η Ιαπωνία και η Γερμανία (Branco Milanovic 2019, 17). Μιλάμε για τους ανθρώπους εκείνους που ανήκουν στο χαμηλότερο ήμισυ των κατανομών εισοδήματος των χωρών τους, δηλαδή ανήκουν στα φτωχότερα πέντε δεκατημόρια της Γερμανίας⁴⁷ και στα κατώτερα δεκατημόρια στην Ιαπωνία. Χαρακτηριστικά, οι άν-

⁴⁶ Πρόκειται για ανθρώπους που καταλαμβάνουν το μέσο της κατανομής στη χώρα τους, αλλά όχι για τους πιο πλούσιους κατοίκους αυτών των χωρών (Branco Milanovic 2019, 16).

⁴⁷ Τα φτωχότερα πέντε δεκατημόρια της Γερμανίας, από το 1988 έως το 2008, σημείωσαν συσσωρευτική αύξηση μόλις 0% - 7%, στο κάτω μισό της κατανομής εισοδήματος στις ΗΠΑ, που βίωσε πραγματική αύξηση 21%-23% και στα κατώτερα δεκατημόρια στην Ιαπωνία, που είδαν το πραγμα-

θρωποι αυτοί θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως η «κατώτερη μεσαία τάξη του πλούσιου κόσμου» και πρόκειται για τους χαμένους της παγκοσμιοποίησης. Έτσι, η παγκοσμιοποίηση και οι φιλελεύθερες πολιτικές που έλαβαν χώρα στη Δύση τη δεκαετία στα τέλη της δεκαετίας του 1980, δεν ωφέλησαν τους περισσότερους πολίτες, δηλαδή δεν είχαν τα πολυδιαφημισμένα οφέλη που υπόσχονταν η κυβέρνηση Θάτσερ - Ρήγκαν⁴⁸ (Branco Milanovic 2019, 17).

Τέλος, σχετικά με το σημείο C του διαγράμματος 2, αναφερόμαστε στους ανθρώπους που είναι πολύ πλούσιοι σε παγκόσμιο επίπεδο (το πλουσιότερο 1% παγκοσμίως). Διαπιστώνεται ότι το παραπάνω ποσοστό ανθρώπων, αύξησε το διαθέσιμο εισόδημά του την περίοδο 1988-2008 και απέκτησε μεγάλα οφέλη από την παγκοσμιοποίηση και τις φιλελεύθερες πολιτικές, σχεδόν ίδια με τις μεσαίες τάξεις της Ασίας. Η συμμετοχή του παγκόσμιου 1% παγκοσμίως, στο παγκόσμιο εισόδημα, το έτος 2010, είναι γύρω στο 16% βάσει των ερευνών στα νοικοκυριά, όμως γενικά τέτοιου είδους μελέτες υποεκτιμούν την πραγματική κατάσταση, διότι οι πολλοί πλούσιοι δεν συμμετέχουν σε τέτοιου είδους έρευνες. Για να λυθεί αυτό το πρόβλημα, προσαρμόζεται αυτό το αποτέλεσμα βάσει διαφόρων άλλων δεδο-

τικό τους εισόδημα να σημειώνει κάμψη ή να αυξάνεται συνολικά κατά 3% - 4% (Branco Milanovic 2019, 17).

⁴⁸ Στα τέλη της Δεκαετίας του 1980, οι πολιτικοί της Δύσης, οι οποίοι ασκούσαν πιέσεις προκειμένου να αυξηθεί η εξάρτηση τόσο των οικονομιών τους όσο και ολόκληρου του κόσμου από τις αγορές, μετά την επανάσταση Θάτσερ - Ρήγκαν, δεν περίμεναν σε καμία περίπτωση ότι η πολυδιαφημισμένη παγκοσμιοποίηση δε θα είχε χειροπιαστά οφέλη για τους περισσότερους πολίτες, δηλαδή εκείνους ακριβώς τους οποίους προσπαθούσαν να πείσουν για την υπεροχή των νεοφιλελευθέρων μέτρων πολιτικής έναντι καθεστώτων πρόνοιας με πιο προστατευτικό χαρακτήρα (Branco Milanovic 2019, 17). Ο Ρήγκαν είχε τέσσερις βασικούς οικονομικούς στόχους όταν ανέλαβε καθήκοντα το 1981: να μειώσει τον πληθωρισμό, την υψηλή φορολογία, το μέγεθος της κυβέρνησης και τη ρύθμιση του ιδιωτικού τομέα. Ο πληθωρισμός μειώθηκε από 10% το 1981 σε λιγότερο από 4% το 1983 επειδή ο Ρήγκαν υποστήριξε τις σκληρές νομισματικές πολιτικές του προέδρου της Ομοσπονδιακής Τράπεζας Πολ Βόλκερ. Σήμερα ένας δείκτης πληθωρισμού κοντά στο μηδέν αποτελεί τον αποδεκτό στόχο της αμερικανικής οικονομικής πολιτικής. Η φορολογική πολιτική του Ρήγκαν μείωσε τον ανώτατο συντελεστή φόρου εισοδήματος από 70% το 1980 σε 28% το 1986. Αν και ο συντελεστής σκαρφάλωσε στο 40%, κανείς δεν προτείνει επιστροφή στα «προ Ρήγκαν» επίπεδα. Επίσης, η Μάργκαρετ Θάτσερ όταν έγινε πρωθυπουργός το 1979, ήρθε αντιμέτωπη με μια οικονομία με περισσότερα δομικά προβλήματα από εκείνα της αμερικανικής. Η Βρετανία ήταν μια περισσότερο κοινωνικοποιημένη οικονομία, με εκτεταμένη κρατική ιδιοκτησία και ισχυρά εργατικά συνδικάτα. Η Θάτσερ ιδιωτικοποίησε τις μεγάλες κρατικές βιομηχανίες. Κανείς δεν προτείνει σήμερα την επανεθνικοποίηση των βιομηχανιών, ενώ τα συνδικάτα έχασαν τη δύναμή τους έπειτα από παρατεταμένες και επώδυνες εθνικές απεργίες. Ο ανώτατος συντελεστής φόρου εισοδήματος μειώθηκε στο μισό, από 80% στην αρχή της θητείας της σε 40%. Σήμερα ο ίδιος συντελεστής κυμαίνεται στο 50% αλλά κανείς δεν προτείνει επιστροφή στην «προ Θάτσερ» φορολογία. Έχοντας να αντιμετωπίσει έναν υψηλό πληθωρισμό, η Θάτσερ ακολούθησε μια μονεταριστική προσέγγιση υψηλών επιτοκίων, κάτι που οδήγησε σε άμεση μείωση του πληθωρισμού. Σήμερα ο πληθωριστικός στόχος της Βρετανίας κυμαίνεται στο 2%. Η Θάτσερ υποστήριξε την είσοδο της Βρετανίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση για να επωφεληθεί η χώρα από το ελεύθερο εμπόριο, ωστόσο αρνήθηκε να υιοθετήσει το ενιαίο νόμισμα (Martin Feldstein 2010).

μένων (όπως είναι ο κατάλογος των δισεκατομμυριούχων του περιοδικού Forbes) και η συμμετοχή, το 2010, που πλέον αγγίζει το 29%. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι το διάγραμμα αφορά το διαθέσιμο εισόδημα. Αν μελετήσουμε τη συμμετοχή του πλουσιότερου⁴⁹ 1% παγκοσμίως στο παγκόσμιο πλούτο το 2010, είναι 46%. Αυτό με απλά λόγια σημαίνει ότι μια «χούφτα» άνθρωποι, που ορίζεται ως «παγκόσμια πλουτοκρατία», κατέχουν τον μισό παγκόσμιο πλούτο, ενώ η πλειοψηφία του πληθυσμού δεν κατέχει κανένα περιουσιακό στοιχείο. «Από το 1987 μέχρι το 2013, το μέγεθος της πλουτοκρατίας αν και μικροσκοπικό, πενταπλασιάστηκε, ενώ σε όρους παγκόσμιου ΑΕΠ διπλασίασαν το πλούτο τους» (Γεωργία Παγιαβλά 2020).

3.3 Σύγκριση των Ομάδων Α, Β και C

Η αντιθετική πορεία των δύο μεσαίων τάξεων (Α και Β) αποτελεί αντικείμενο συζητήσεως και μελέτης της σύγχρονης πολιτικής σκηνής. Είναι δυνατόν τα οφέλη της μεσαίας τάξης της Ασίας να σχετίζονται με τις απώλειες της κατώτερης μεσαίας τάξης του πλούσιου κόσμου; Με άλλα λόγια είναι άραγε η στασιμότητα των εισοδημάτων (και των μισθών, αφού στους μισθούς αναλογεί η μερίδα του λέοντος από το εισόδημα της κατώτερης μεσαίας τάξης και μεσαίας τάξης) στη Δύση, απότοκο της επιτυχίας της μεσαίας τάξης της Ασίας; (Branco Milanovic 2019, 18). Είναι προφανές ότι η παγκοσμιοποίηση ευθύνεται για την μείωση του εισοδήματος της μεσαίας τάξης του πλούσιου κόσμου, ενώ οι εισοδηματικές διαφορές ανάμεσα στην κορυφή και τον «πάτο» (Ομάδα Α - C και Ομάδα Β), έχουν διευρυνθεί στον πλούσιο κόσμο, ευνοώντας εκείνους τους κατοίκους που ήταν ήδη σε καλύτερη οικονομική κατάσταση.

Σημασία, επίσης, έχει και το γεγονός ότι το διάγραμμα 2 («Elephant Graph»), μπορεί να ερμηνευτεί και με άλλους τρόπους: στον οριζόντιο άξονα μπορεί ο παγκόσμιος πληθυσμός να διαχωριστεί σε μικρότερα «πολλοστημόρια», της τάξης του 1%, ή μπορεί να απεικονιστεί πως κινήθηκαν κάποιες συγκεκριμένες εισοδη-

⁴⁹ Οι άνθρωποι που ανήκουν στο πλουσιότερο 1% παγκοσμίως προέρχονται σε συντριπτικό βαθμό από τις πλούσιες οικονομίες. Εδώ δεσπόζουν οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής (ΗΠΑ), όπου οι μισοί από όσους ανήκουν στο πλουσιότερο 1% παγκοσμίως είναι Αμερικανοί (αυτό σημαίνει ότι περίπου το 12% των Αμερικανών αποτελεί τμήμα του πλουσιότερου 1% παγκοσμίως). Δηλαδή, το πλουσιότερο 1% παγκοσμίως, περιλαμβάνει 70 εκατομμύρια ανθρώπους, από τους οποίους τα 36 εκατομμύρια περίπου είναι Αμερικανοί. Τα 36 εκατομμύρια αντιστοιχούν στο 12% του πληθυσμού των ΗΠΑ. Οι υπόλοιποι προέρχονται σχεδόν αποκλειστικά από τη Δυτική Ευρώπη και, την Ιαπωνία και την Ωκεανία. Από τις υπόλοιπες χώρες, Βραζιλία, η Νότιος Αφρική και η Ρωσία, συνεισφέρουν στο 1% του πληθυσμού τους (Branco Milanovic 2019, 19,212).

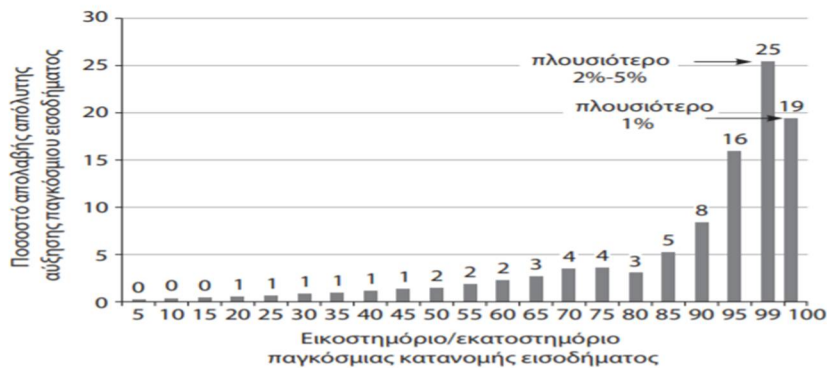
ματικές ομάδες (π.χ. το φτωχότερο 10% του πληθυσμού της Κίνας σε σύγκριση με το φτωχότερο 10% του πληθυσμού της Αργεντινής), κατά την ίδια 20ετία. Επίσης, είναι δυνατόν να οριστούν *«τα εισοδηματικά οφέλη σε δολάρια με βάση την τυπική συναλλαγματική ισοτιμία, αντί να τα αναπροσαρμόζουμε έτσι ώστε να λαμβάνονται υπόψη οι διαφορές στα επίπεδα τιμών από χώρα σε χώρα»* (Branco Milanovic 2019, 19). Με όποιο τρόπο και αν επιλέξουμε να ερμηνεύσουμε το εν λόγω γράφημα, το αποτέλεσμα θα είναι το ίδιο: μια γερτή καμπύλη σχήματος «S», όπου τα ποσοστιαία οφέλη είναι πάντοτε υψηλότερα για τις μεσαίες τάξεις των αναδυόμενων οικονομιών (αναπτυσσόμενες χώρες) και του πλουσιότερου 1% παγκοσμίως, ενώ θα είναι πάντοτε χαμηλότερα για όσους βρίσκονται κατά προσέγγιση από το 75ο έως το 90ο εκατοστημόριο της παγκόσμιας κατανομής εισοδήματος, ήτοι για τη μεσαία και κατώτερη μεσαία τάξη του ΟΟΣΑ (Christoph Lakner & Branko Milanovic 2013). Η γερτή καμπύλη «S» δείχνει ότι οι μεταβολές του εισοδήματος ωφέλησαν τους πλούσιους και τη μεσαία τάξη των αναδυόμενων οικονομιών, ενώ οι άνθρωποι που βρίσκονται ενδιάμεσα ζημιώθηκαν⁵⁰ (μεσαία τάξη ανεπτυγμένων χωρών).

Ωστόσο για να γίνει πιο κατανοητό το παραπάνω συμπέρασμα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι δεν έχει υπολογιστεί η κατανομή εισοδήματος μιας και μόνο χώρας, αλλά μια παγκόσμια κατανομή που απορρέει από διάφορους παράγοντες, όπως: (1) τις διαφορές στους ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης των χωρών (με ταχύτερο ρυθμό μεγέθυνσης της Κίνας), (2) τις αρχικές θέσεις των χωρών στην παγκόσμια κατανομή εισοδήματος του 1988 (περίοδος όπου η Κίνα ήταν φτωχή χώρα συγκριτικά με χώρες της Δυτικής Ευρώπης και τις ΗΠΑ), τέλος (3) τις αλλαγές στις κατανομές εισοδήματος των ιδίων των χωρών, οι οποίες δεν επηρεάζονται μόνο από τα εγχώρια μέτρα πολιτικής, αλλά και από την παγκοσμιοποίηση (κυρίως από την εξαγωγή φθηνών προϊόντων από την Κίνα στις ΗΠΑ) (Branco Milanovic 2019, 20).

⁵⁰ Κάτι που πρέπει να τονιστεί με έμφαση, σχετικά με την ερμηνεία των όρων «χαμένοι» και «κερδισμένοι», καθώς και το νόημα της γερτής καμπύλης «S», είναι ότι μέχρι στιγμής έχουμε ασχοληθεί μόνο με τα σχετικά κέρδη που συνδέονται με την παγκόσμια κατανομή εισοδήματος. Ο κατακόρυφος άξονας στο διάγραμμα 2, απεικονίζει τη συσσωρευτική ποσοστιαία μεταβολή του πραγματικού εισοδήματος για την 20ετία που αναφερόμαστε. Ποιά θα ήταν η εικόνα των αποτελεσμάτων αν, αντί για τη σχετική μεταβολή (ποσοστιαία αύξηση) εξετάζαμε την απόλυτη μεταβολή (το ποσό της αύξησης σε δολάρια); Μια τέτοια αλλαγή γωνίας θα άλλαζε τα αποτελέσματα με εντυπωσιακό τρόπο (Branco Milanovic 2019, 20).

3.4 Απόλυτες αυξήσεις που συνδέονται με την παγκόσμια κατανομή εισοδήματος

Μέχρι στιγμής έχουμε ασχοληθεί μόνο με τα σχετικά κέρδη που συνδέονται με την παγκόσμια κατανομή εισοδήματος και διαπιστώσαμε ότι οι μεγάλοι κερδισμένοι της παγκοσμιοποίησης είναι η μεσαία τάξη των φτωχών χωρών της Ασίας και της Λατινικής Αμερικής. Αν, όμως, εξεταστεί το σύνολο της αύξησης του παγκόσμιου εισοδήματος για την 20ετία που προαναφερθήκαμε, μπορούμε να εξάγουμε το ίδιο συμπέρασμα; Χαρακτηριστικές είναι οι απόλυτες αυξήσεις που συνδέονται με την παγκόσμια κατανομή εισοδήματος με δεδομένο ότι εξετάζουμε το σύνολο της αύξησης του παγκόσμιου εισοδήματος από το 1988 έως το 2008 και του δίνουμε την τιμή 100. Παρατηρώντας το διάγραμμα 2, βλέπουμε το 44% της απόλυτης αύξησης, να καταλήγει στα χέρια του πλουσιότερου 5% παγκοσμίως, ενώ σχεδόν το 1/5 της παγκόσμιας αύξησης το καρπώθηκε το πλουσιότερο 1%⁵¹. Αντιθέτως, οι άνθρωποι που ανήκουν στην «αναδυόμενη παγκόσμια μεσαία τάξη», δηλαδή οι φτωχές και μεσαίες τάξεις της Ασίας, έχουν καρπωθεί (ανά εκατοστημόριο), μόνο το 2% - 4% της αύξησης της παγκόσμιας πίτας, ή συνολικά γύρω στο 12% - 13% (Branco Milanovic 2019, 21).

Διάγραμμα 3.2: Ποσοστό απολαβής της απόλυτης αύξησης του πραγματικού κατά κεφαλήν εισοδήματος, ανά επίπεδο παγκόσμιου εισοδήματος, 1988-2008, Πηγή δεδομένων: Lakner & Milanović (2015).

Το διάγραμμα απεικονίζει το ποσοστό της συνολικής απόλυτης αύξησης του πραγματικού κατά κεφαλήν εισοδήματος των νοικοκυριών (μετρημένης σε διεθνή δολάρια 2005) μεταξύ 1988 και 2008, το οποίο καρπώθηκαν ομάδες σε διαφορετικές θέσεις της παγκόσμιας κατανομής εισοδήματος. Δίνοντας στην αύξηση του

⁵¹ Ο αριθμός 100 στον οριζόντιο άξονα αναφέρεται στο κορυφαίο εκατοστημόριο, το 100ό. Ο αριθμός 99 αναφέρεται στους ανθρώπους που βρίσκονται ανάμεσα στην προηγούμενη τιμή του οριζόντιου άξονα (το 95ο εκατοστημόριο) και το 99ο εκατοστημόριο. Άρα περιλαμβάνει τα εκατοστημόρια 96-99, ή το πλουσιότερο 2% - 5% (Branco Milanovic 2019, 212)

συνολικού παγκόσμιου πραγματικού εισοδήματος την τιμή 100 και υπολογίζουμε τι τμήμα της καρτώθηκαν τα διαφορετικά εικοστημόρια (ομάδες που περιλαμβάνουν το 5% του πληθυσμού) ή εκατοστημόρια της παγκόσμιας κατανομής εισοδήματος. «Το διάγραμμα δείχνει ότι η απόλυτη αύξηση του εισοδήματος κατέληξε κυρίως στο πλουσιότερο 5% του παγκόσμιου πληθυσμού. Το πλουσιότερο 1%⁵² εξασφάλισε το 19% της συνολικής αύξησης του παγκόσμιου εισοδήματος» (Branco Milanovic 2019, 22).

Το γεγονός αυτό, όμως, δεν ανατρέπει την προηγούμενη διαπίστωση σχετικά με τους «χαμένους» και «κερδισμένους» της παγκοσμιοποίησης κατόπιν μελέτης μόνο των σχετικών κερδών που συνδέονται με την παγκόσμια κατανομή εισοδήματος. Και αυτό διότι, ανάμεσα στην κορυφή, τον διάμεσο και τη βάση της παγκόσμιας κατανομής εισοδήματος υπάρχουν τεράστιες διαφορές στα πραγματικά εισοδήματα (Branco Milanovic 2019, 21). «Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα όπου, το 2008 το μέσο κατά κεφαλήν διαθέσιμο (προ φόρων) εισόδημα του πλουσιότερου 1% παγκοσμίως, μόλις που ξεπερνούσε τα 71.000 \$ ετησίως, το εισόδημα στον διάμεσο κυμαίνονταν στα 1.400 \$, ενώ τα ετήσια εισοδήματα όσων άνηκαν στο φτωχότερο δεκατημόριο παγκοσμίως δεν υπερέβαιναν τα 450 \$ (όλα τα ποσά δίνονται σε διεθνή δολάρια 2005). Έτσι ένα σφάλμα της τάξεως στρογγυλοποίησης σε ποσό εισοδημάτων στην κορυφή, ισοδυναμεί με ολόκληρο το ετήσιο εισόδημα των φτωχών» (Branco Milanovic 2019, 21).

Συνεχίζοντας μπορούμε να αναφέρουμε ότι ακόμη και μια αύξηση του εισοδήματος του πλουσιότερου 1% παγκοσμίως, της τάξεως του 1% (710 εκατομμύρια), αντιπροσωπεύει το 1/2 του συνολικού εισοδήματος των ανθρώπων που βρίσκονται στον παγκόσμιο διάμεσο, γεγονός που αποδεικνύει γιατί τα μεγάλα σχετικά οφέλη στην κορυφή (το εισόδημα του πλουσιότερου 1% παγκοσμίως στην 20ετία 1988 – 2008) όσο και τα σχεδόν ανύπαρκτα οφέλη μεταξύ των κατωτέρων μεσαίων τάξεων του πλούσιου κόσμου (τα εισοδήματα των οποίων αυξήθηκαν μόλις κατά 1%) δείχνουν τόσο σημαντικά όταν μεταφραστούν σε απόλυτα οφέλη, συγκριτικά πάντα με τα απόλυτα οφέλη της αναδυόμενης παγκόσμιας μεσαίας τάξης

⁵² Ο υπολογισμός έχει ως εξής: το πλουσιότερο 1% παγκοσμίως περιλαμβάνει σχεδόν 70 εκατομμύρια ανθρώπους, από τους οποίους τα 36 εκατομμύρια περίπου είναι Αμερικανοί. Τα 36 εκατομμύρια αντιστοιχούν στο 12% του πληθυσμού των ΗΠΑ (Branco Milanovic 2019, 212).

(Branco Milanovic 2019, 22). Συνεπώς βλέπουμε πόσο άνιση είναι η κατανομή του εισοδήματος σε παγκόσμια κλίμακα.

3.5 Η παγκόσμια πλουτοκρατία – Οι κερδισμένοι της Παγκοσμιοποίησης

Εστιάζοντας στο έτος 2013, με βάση τον κατάλογο των δισεκατομμυριούχων του περιοδικού Forbes, περίπου 1426 άνθρωποι παγκοσμίως είχαν περιουσία που ξεπερνούσε το 1 δισεκατομμύριο δολάρια. Αυτός ο αριθμός αντιπροσώπευε το 1/100 του 1/100 του παγκόσμιου 1% και το σύνολο των περιουσιακών τους στοιχείων ανέρχονταν σε 5,4 τρισεκατομμύρια \$. Με δεδομένο ότι ο παγκόσμιος πλούτος υπολογίζεται σε 241 τρισεκατομμύρια δολάρια περίπου, η παραπάνω ομάδα των πλουσίων με τις οικογένειες τους ελέγχουν το 2% του παγκόσμιου πλούτου, δηλαδή αυτά τα άτομα κατέχουν πλούτο διπλάσιο από αυτόν που υπάρχει σε όλη της Αφρικανική ήπειρο (Branco Milanovic 2019, 36). Για να καταλάβουμε για τι είδους ποσά μιλάμε αρκεί να συλλάβουμε την έννοια του ενός εκατομμυρίου και του ενός δισεκατομμυρίου. Το 1 δισεκατομμύριο \$, πέρα από το γεγονός ότι υποδηλώνει ένα ασύλληπτο ποσό, δεν μπορεί να γίνει εύκολα αντιληπτό από τους περισσότερους ανθρώπους. Αρκεί να δούμε το παρακάτω παράδειγμα: έστω ότι μια καλή νεράιδα μας δίνει 1 \$ κάθε ένα δευτερόλεπτο. Για να μαζέψουμε 1 εκατομμύριο \$ θα χρειαζόταν 11,4 μέρες, ενώ για να μαζέψουμε 1 δισεκατομμύριο \$ θα χρειαζόταν σχεδόν 32 χρόνια. Από την σκοπιά της κατανάλωσης εάν κληρονομούσαμε 1 εκατομμύριο \$ και κάθε μέρα ξοδεύαμε 1000 \$, θα σπαταλούσαμε την περιουσία μας σε λιγότερο από 3 χρόνια. Αντίθετα εάν κληρονομούσαμε 1 δισεκατομμύριο \$, θα χρειαζόταν 2700 χρόνια για να τα ξοδέψουμε, με δεδομένο ότι κάθε μέρα θα σπαταλούσαμε 1000 \$ (Branco Milanovic 2019, 36). Μιλάμε πραγματικά για ασύλληπτα νούμερα.

Αναμφίβολα ο πλούτος των υπερ – πλουσίων με την παγκοσμιοποίηση μεταβλήθηκε, όπου προκειμένου να καθοριστεί το όριο του πλούτου σε πραγματικούς όρους, το εργαλείο που χρησιμοποιείται είναι ο Δείκτης Τιμών Καταναλωτή (ΔΤΚ) των ΗΠΑ. Ο εν λόγω Δείκτης (ΔΤΚ) μετράει τις αλλαγές στην τιμή των προϊόντων και υπηρεσιών με εξαίρεση τα τρόφιμα και την ενέργεια. Ο ΔΤΚ δείχνει την μεταβολή στις τιμές από την πλευρά του καταναλωτή. Είναι ένας βασικός τρόπος για την μέτρηση μεταβολών στις αγοραστικές τάσεις και

τον πληθωρισμό στις ΗΠΑ. Μια τιμή υψηλότερη του αναμενόμενου θα πρέπει να ληφθεί ως θετική/ισχυρή για το δολάριο ΗΠΑ, (καθώς ο κοινός τρόπος καταπολέμησης του πληθωρισμού είναι η άνοδος των επιτοκίων, που μπορεί να προσελκύσει ξένες επενδύσεις), ενώ μια χαμηλότερη του αναμενόμενου τιμή θα πρέπει να ληφθεί ως αρνητική/πτωτική για το δολάριο ΗΠΑ (investing.com/economic-calendar 2020).

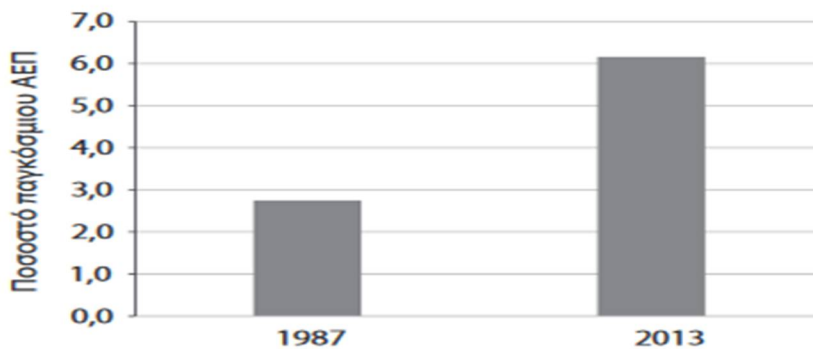

Διάγραμμα 3.3: Μηνιαίος Δείκτης Τιμών Καταναλωτή (ΔΤΚ) –ΗΠΑ, Πηγή δεδομένων: (investing.com/economic-calendar 2020).

«Το όριο του πλούτου του 1 δισεκατομμυρίου \$ που ίσχυε το 1987 ισοδυναμεί σε πραγματικούς όρους με όριο πλούτου 2 δισεκατομμυρίων \$ για το 2013, όπου ο δείκτης τιμών στις ΗΠΑ είχε διπλασιαστεί εκείνη την περίοδο» (Branco Milanovic 2019, 37). Όμως, επειδή τα νούμερα δεν μπορούν να διαφεύσουν το κατά πόσο αυξήθηκε ο πλούτος της παγκόσμιας ελίτ, φαίνεται ότι το έτος 1987 υπήρχαν 49 δισεκατομμυριούχοι στις ΗΠΑ και 96 στον υπόλοιπο κόσμο, σύνολο 145 άνθρωποι παγκοσμίως με συνολικό συνδυασμένο πλούτο 450 δισεκατομμύρια \$ ⁵³ (Sean Kilachand 2012). Εν συνεχεία εξετάζοντας το 2013 υπήρχαν 735 δισεκατομμυριούχοι, με συνολικό πλούτο 4,5 τρισεκατομμύρια \$ (ποσό ισοδύναμο με 2,25 τρισεκατομμύρια \$ σε τιμές 1987). Οι δύο ημερομηνίες (1987 και 2013) συμπίπτουν κατά προσέγγιση με την περίοδο, για την οποία έχουμε δεδομένα από έρευνες σε νοικοκυριά (1988 έως 2011). Επομένως, τόσο ο αριθμός των υπερπλουσίων όσο και ο συνδυασμένος πραγματικός τους πλούτος πενταπλασιάστηκαν (2,25 τρισεκατομμύρια \$ έναντι 0,45 τρισεκατομμυρίου \$). Στο μεταξύ το

⁵³ Η εκτίμηση των 450 δισεκατομμυρίων \$ προκύπτει αν προσθέσουμε περίπου 290 δισεκατομμύρια \$ από τους δισεκατομμυριούχους εξωτερικού και κάτι λιγότερο από 220 δισεκατομμύρια \$ για τις ΗΠΑ (ο συνολικός πλούτος του αμερικανικού καταλόγου για το 1987 είναι 220 δισεκατομμύρια \$, αλλά περιλαμβάνει και ανθρώπους με πλούτο κάτω του 1 δισεκατομμυρίου \$) (Branco Milanovic 2019, 214).

πραγματικό παγκόσμιο ΑΕΠ έχει αυξηθεί κατά 2,25 φορές, δηλαδή πολύ λιγότερο από τον πραγματικό πλούτο των υπερ – πλούσιων. Έτσι, το μερίδιο των πάμπλουτων ανθρώπων, εκφρασμένο σε όρους παγκόσμιου ΑΕΠ, υπερδιπλασιάστηκε: από λιγότερο από 3% σε πάνω από 6% (από ονομαστικό ποσό 450 δισεκατομμυρίων \$ σε σύνολο 16,4 τρισεκατομμυρίων \$ του παγκόσμιου ΑΕΠ, 2,7%, σε 4,5 τρισεκατομμύρια \$ έναντι του παγκόσμιου ΑΕΠ 73 τρισεκατομμυρίων \$, 6,1%) (Branco Milanovic 2019, 37, 214).

Διάγραμμα 3.4: Πλούτος υπερ-πλούσιων ανθρώπων σε σχέση με το παγκόσμιο ΑΕΠ, 1987 και 2013, Πηγή: (Branco Milanovic 2019, 38).

Συνεπώς, το μέγεθος της παγκόσμιας πλουτοκρατίας αν και μικροσκοπικό, πενταπλασιάστηκε, ενώ ο συνολικός της πλούτος σε όρους παγκόσμιου ΑΕΠ, υπερδιπλασιάστηκε, όπως φαίνεται και από τα παραπάνω στοιχεία. Αυτή η αύξηση σε συνδυασμό με τη διεύρυνση της αναδυόμενης παγκόσμιας μεσαίας τάξης, ήταν απότοκο της εποχής της έντονης (υψηλής) παγκοσμιοποίησης που άρχισε τέλη του 1980. Η παραπάνω περίοδος συμπίπτει με την παρέλευση μιας δεκαετίας από την Τρίτη βιομηχανική επανάσταση, η οποία άρχισε αρχές του 1970 και προωθήθηκε από την άνοδο της ψηφιακής εποχής, της πιο εξελιγμένης αυτοματοποίησης και της αυξανόμενης συνδεσιμότητας μεταξύ και εντός της ανθρωπότητας και του φυσικού κόσμου.

Η άνοδος της νέας πλουτοκρατίας⁵⁴ συνδέεται άρρηκτα με δύο φαινόμενα: την επανάσταση στην τεχνολογία των πληροφοριών και την απελευθέρωση του παγκόσμιου εμπορίου. Χάρη στην παγκοσμιοποίηση και την τεχνολογική καινοτομία, οι άνθρωποι, τα χρήματα και οι ιδέες ταξιδεύουν πιο ελεύθερα σήμερα από

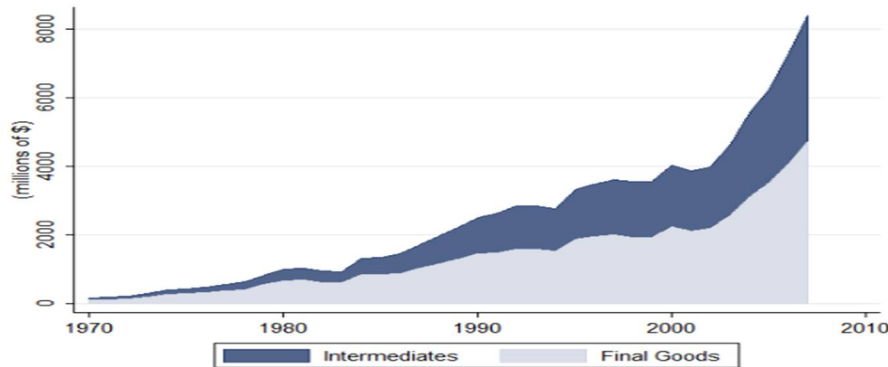
⁵⁴ Ο F. Scott Fitzgerald είχε δίκιο όταν κήρυξε τους πλούσιους διαφορετικούς από εσάς και εμένα. Αλλά οι υπερ-πλούσιοι σήμερα είναι επίσης διαφορετικοί από τους χθες: πιο εργατικοί και αξιολατρικοί, αλλά λιγότερο συνδεδεμένοι με τα έθνη που τους έδωσαν ευκαιρία - και τους συμπατριώτες που αφήνουν ακόμη πιο πίσω (The Atlantic: Chrystia Freeland 2011).

ποτέ. Έτσι η παγκόσμια αγορά και οι σχετικές τεχνολογίες, της επέτρεψαν τη δημιουργία μιας κατηγορίας διεθνών «megastars» επιχειρήσεων. Καθώς οι εταιρείες γίνονταν μεγαλύτερες, το παγκόσμιο περιβάλλον ήταν όλο και πιο ανταγωνιστικό, ενώ το ποσοστό της τεχνολογικής καινοτομίας αυξάνονταν όλο και πιο πολύ. Στη συνέχεια για πολλά χρόνια η αυτοματοποίηση εξάλειψε τις θέσεις εργασίας των εργατών και η ανάπτυξη της βιομηχανίας είχε σαν αποτέλεσμα να αναδυθεί μια ισχυρή κοινωνική ομάδα με εύπορα άτομα που ήλεγχαν την παραγωγική διαδικασία και το κεφάλαιο. Οι πλούσιοι της παραπάνω περιόδου ήταν και είναι διαφορετικοί από τους πλούσιους καπιταλιστές της πρώτης και δεύτερης βιομηχανικής επανάστασης. Η παγκόσμια συνδεδεμένη οικονομία, οδήγησε στην άνοδο μιας νέας «υπερ – ελίτ» που αποτελείται, σε σημαντικό βαθμό, από πλούτο πρώτης και δεύτερης γενιάς. Τα μέλη του είναι εργατικά άτομα, υψηλά μορφωμένα και ικανά που πιστεύουν ότι είναι οι άξιοι νικητές ενός σκληρού, παγκόσμιου οικονομικού ανταγωνισμού - και πολλοί από αυτούς, ως εκ τούτου, έχουν αμφιλεγόμενη στάση απέναντι σε εκείνους που δεν κατάφεραν να τους φτάσουν (μεσαία και κατώτερη τάξη). Έτσι δημιουργούν μια παγκόσμια κοινότητα συνομηλίκων που έχουν περισσότερα κοινά μεταξύ τους παρά με τους συμπατριώτες τους στην πατρίδα τους. Το αποτέλεσμα ήταν να δημιουργηθεί ένα μεγάλο χάσμα ανάμεσα σε νικητές και ηττημένους, με τη εισοδηματική ανισότητα να έχει διευρυνθεί σε μεγάλο βαθμό εντός των χωρών.

Κεφάλαιο 4: Η ανισότητα στο εσωτερικό των χωρών

4.1 Ποιά η σχέση μεταξύ της ανισότητας και της παγκοσμιοποίησης

Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει μια προσπάθεια για επεξήγηση της αιτιώδους σχέσης της εισοδηματικής ανισότητας στο εσωτερικό των χωρών και της παγκοσμιοποίησης. Τα αξιοσημείωτα γεγονότα της διαδικασίας παγκοσμιοποίησης που παρατηρήθηκαν τα τελευταία 25 χρόνια είναι δύο: (1) οι μεγάλες αυξήσεις στο εμπόριο των ενδιάμεσων αγαθών⁵⁵, (2) η κινητικότητα των κεφαλαίων. Πριν από τη δεκαετία του 1990, το εμπόριο τελικών αγαθών αντιπροσώπευε το μεγαλύτερο μέρος της αξίας των παγκόσμιων εξαγωγών και η διεθνής κινητικότητα κεφαλαίων ήταν σχετικά χαμηλή. Αντίθετα, μετά τη δεκαετία του 1990, το εμπόριο ενδιάμεσων αγαθών, ή « ο διαχωρισμός παραγωγής», έγινε πιο εμφανές με την πάροδο του χρόνου και εμφανίστηκαν παγκόσμιες αλυσίδες εφοδιασμού, ένα φαινόμενο που ονομάζεται «Νέα Παγκοσμιοποίηση» (weforum.org 2020). *«Υπήρξε, επίσης, μια σημαντική αύξηση τόσο των ακαθάριστων όσο και των καθαρών διεθνών ροών κεφαλαίων και υπήρξε μια ομάδα επικριτών συγγραφέων που κατηγόρησαν την παγκοσμιοποίηση για την αυξανόμενη ανισότητα και την απώλεια θέσεων εργασίας στις ανεπτυγμένες χώρες»* (Daron Acemoglu 2015).

Διάγραμμα 4.1: Διεθνής διαχωρισμός της παραγωγής, Πηγή: (Sergi Basco, Martí Mestieri 2019).

Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των ενδιάμεσων αγαθών, είναι ότι είναι πιο ετερογενείς στην ένταση κεφαλαίου από τα τελικά αγαθά. Τα εμπορικά μοντέλα αναλογίας παραγόντων υπογραμμίζουν ότι το εμπόριο των αγαθών που είναι ετερογενή σε ένταση κεφαλαίου, δημιουργεί νικητές και χαμένους από την παγκοσμι-

⁵⁵ Τα αγαθά που αγοράζονται για περαιτέρω επεξεργασία και όχι τελική χρήση. Παράδειγμα, το αλεύρι που γίνεται ψωμί είναι ενδιάμεσο προϊόν (Grinvest.gr 2020).

οποίηση, επειδή το εμπόριο μεταβάλλει τη σχετική επιστροφή σε παράγοντες παραγωγής. Επιπλέον, δεδομένου ότι το κεφάλαιο μπορεί να συσσωρευτεί, το εμπόριο ενδιάμεσων αγαθών, μπορεί να έχει δυναμικά αποτελέσματα, μέσω της αλλαγής του ποσοστού αποταμίευσης των χωρών. Επιπλέον, η κινητικότητα κεφαλαίων συνεπάγεται ότι το εμπόριο ενδιάμεσων αγαθών έχει τη δυνατότητα να επηρεάσει την παγκόσμια κατανομή κεφαλαίου. Οι αλλαγές στην παγκόσμια κατανομή του κεφαλαίου επηρεάζουν επίσης, με της σειρά τους, τις αποδόσεις σε άλλους εγχώριους παράγοντες παραγωγής (π.χ. εργασία), στο βαθμό που το κεφάλαιο και η εργασία είναι συμπληρωματικά στην παραγωγή (Sergi Basco, Martí Mestieri 2019). Συνοψίζοντας, το εμπόριο ενδιάμεσων προϊόντων (διαχωρισμός της παραγωγής) έχει τη δυνατότητα να επηρεάσει την ανακατανομή του κεφαλαίου και της εργασίας εντός των χωρών.

Πώς, όμως, ο διαχωρισμός της παραγωγής επιδεινώνει την παγκόσμια ανισότητα ευημερίας εντός των χωρών; Αυτό γίνεται διότι όταν οι χώρες ανταλλάσσουν ενδιάμεσα προϊόντα, η σχετική ζήτηση και αναδιανομή των παραγόντων αλλάζει. Ο διαχωρισμός της παραγωγής αυξάνει την ανισότητα εντός της χώρας, η οποία ανισότητα έχει σχήμα «U», στο συνολικό επίπεδο παραγωγικότητας της χώρας. Οι πολύ παραγωγικές χώρες έχουν ένα συγκριτικό πλεονέκτημα σε άφθονους παραγωγικούς συντελεστές (κεφάλαιο και η υψηλή τεχνολογία) και εξειδικεύονται στην παραγωγή ενδιάμεσων αγαθών, με αποτέλεσμα να εισάγουν και να συσσωρεύουν περισσότερο κεφάλαιο. Αυτές οι αλλαγές στο κεφάλαιο επηρεάζουν την κατανομή εισοδήματος εντός των χωρών, αφού υπάρχει αρνητική σχέση μεταξύ της συνολικής παραγωγικότητας και του μεριδίου εργασίας, με την αναδιανομή του εισοδήματος να ευνοεί το κεφάλαιο.

Με άλλα λόγια η ανάπτυξη σε συνθήκες ειρήνης οδήγησε στην αύξηση των ανισοτήτων, καθώς η απόδοση του κεφαλαίου είναι μεγαλύτερη από τον ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης. Ταυτόχρονα, ένα νέο φαινόμενο που επιτείνει τις ανισότητες είναι η εκτόξευση, πέρα από κάθε λογική, των αμοιβών της «ελίτ» των μάνατζερ. Έτσι, οι μεγάλες περιουσίες εξασφαλίζουν τόσο υψηλότερες αποδόσεις όσο μεγαλύτερη είναι η αρχική συσσώρευση πλούτου. *«Το αποτέλεσμα είναι μια συνεχής διεύρυνση των ανισοτήτων, που ξαναφέρει τον κόσμο μας στο ακραίο σημείο που βρισκόταν πριν ξεσπάσει ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος»* (Thomas Piketty 2014).

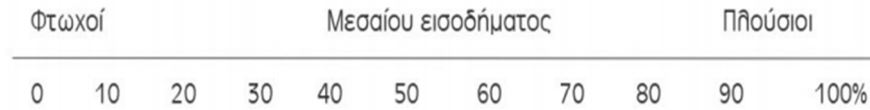
4.2 Μέτρηση της ανισότητας

Αναφερθήκαμε στην εισαγωγή ότι η ανισότητα συνιστά μια πολυδιάστατη έννοια. Παρότι οι ανισότητες μπορούν να εξεταστούν ως προς πολλές διαφορετικές διαστάσεις, δύο βασικές έννοιες είναι η ανισότητα των αποτελεσμάτων (εισοδήματα και πλούτος) και η ανισότητα των ευκαιριών. Σχετικά με την ανισότητα του εισοδήματος και του πλούτου (οικονομική ανισότητα) υπάρχει μια σύνδεση, αλλά όχι ταύτιση. Ανισότητα στην κατανομή του πλούτου έχουμε όταν δεν υπάρχει δίκαιη κατανομή της γης, των καταθέσεων, των μετοχών, των ακινήτων κ.λπ. Από την άλλη μεριά ανισότητα στην κατανομή του εισοδήματος υπάρχει όταν παρατηρείται ανισοκατανομή στα ετήσια έσοδα των ατόμων – νοικοκυριών μιας κοινωνίας. Για παράδειγμα κάποιος που έχει καταθέσεις εισπράττει τόκους, ενώ κάποιος που έχει διαμερίσματα εισπράττει ενοίκια. Ωστόσο, υπάρχουν περιπτώσεις με μεγάλα εισοδήματα αλλά μικρή ιδιοκτησία, όπως και περιπτώσεις με μεγάλη, αλλά μη αξιοποιημένη (και πιθανόν δύσκολα αξιοποιήσιμη) περιουσία: ένα μεγάλο κομμάτι γης ή ένα μεγάλο σπίτι-ερείπιο ή χρυσές λίρες στο σεντούκι (repository.kallipos.gr 2020).

Συνηθίζεται, πάντως, καθώς είναι και στατιστικά ευκολότερο, να μετράμε την ανισότητα με βάση την κατανομή του ετήσιου εισοδήματος. Ο παραπάνω υπολογισμός γίνεται ως εξής:

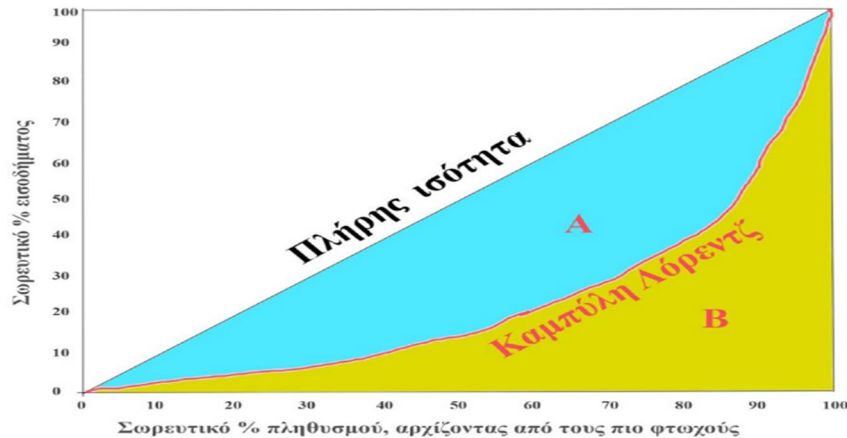
- αρχικά παρατηρούμε τι ποσοστό του εισοδήματος αναλογεί στο «πάνω» 10%, δηλαδή των πλουσιότερων, και πώς αυτό συγκρίνεται με το «κάτω» 10%, δηλαδή των φτωχότερων. Έτσι μπορεί οι πιο πλούσιοι να έχουν εισόδημα τριπλάσιο, πενταπλάσιο, οκταπλάσιο ή και δεκαπενταπλάσιο.
- στην πρώτη περίπτωση έχουμε περισσότερη ισότητα, στην τελευταία μεγάλη ανισότητα. Παρόμοιο υπολογισμό μπορούμε να κάνουμε παίρνοντας ως βάση το 20% των πιο πλούσιων και πιο φτωχών, με ανάλογα, αν και κάπως διαφορετικά, αποτελέσματα – διότι τότε θα έχουμε και μερικούς λιγότερο πλούσιους στο πάνω άκρο και ορισμένους κατά τι πλουσιότερους στο κάτω άκρο.

Αυτή η απλή μέθοδος αποτυπώνεται στην παραπάνω γραμμή, όπου στο αριστερό άκρο είναι οι φτωχοί και στο δεξιό οι πλούσιοι.

Εικόνα 4.1: Αποτύπωση πλούσιων και φτωχών, Πηγή: (repository.kallipos.gr 2020)

Ανάλογη μέθοδος είναι η κατασκευή μιας καμπύλης Lorenz (Lorenz curve).

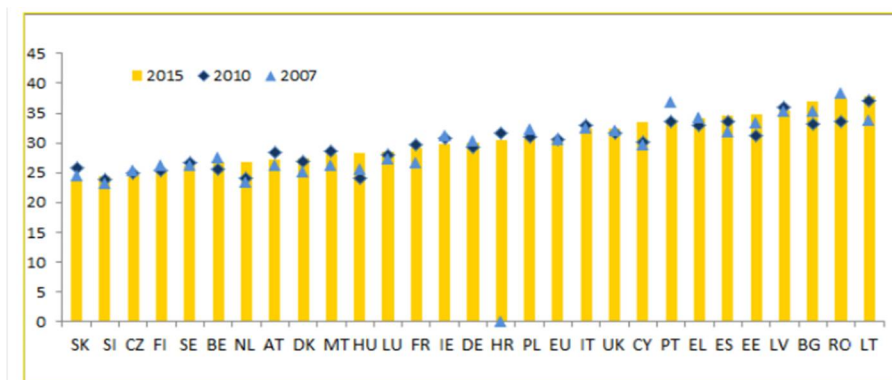
Διάγραμμα 4.2: Καμπύλη Lorenz και συντελεστής Gini (Gini Coefficient), Πηγή: (repository.kallipos.gr 2020)

Ο οριζόντιος άξονας δηλώνει, πάλι σωρευτικά, τον πληθυσμό μιας χώρας, αρχίζοντας αριστερά από τους πιο φτωχούς και καταλήγοντας δεξιά στους πιο πλούσιους. Στον κάθετο άξονα εμφανίζεται το μερίδιο του ΑΕΠ που παίρνει η κάθε πληθυσμιακή ομάδα. Στα αριστερά του διαγράμματος παρατηρούμε ότι το 10% των πιο φτωχών λαμβάνει πολύ κάτω από 10% του ΑΕΠ (περί το 2%). Όσο πιο κοντά στη γραμμή 45 μοιρών είναι μια καμπύλη Lorenz, τόσο πιο ίση η κατανομή, ενώ όσο πιο χαμηλά κοντά στην οριζόντια, τόσο πιο άνιση. Στην ακραία (και απίθανη) περίπτωση που υπάρχει πλήρης ισότητα, το 10% των πιο φτωχών παίρνει το 10% του ΑΕΠ, το επόμενο 10% παίρνει και αυτό 10% κ.ο.κ. Καταλήγουμε έτσι σε μια ευθεία γραμμή των 45 μοιρών, που είναι η γραμμή της πλήρους ισότητας. Η διάκριση φτωχοί - πλούσιοι, στην περίπτωση αυτή, στερείται νοήματος: όλοι στον οριζόντιο άξονα είναι στην ίδια μοίρα (repository.kallipos.gr 2020).

Για να εκφράσουμε τον βαθμό ισότητας - ανισότητας, χρησιμοποιούμε έναν εύχρηστο αριθμό, τον συντελεστή Gini. Τον βρίσκουμε, παίρνοντας το κλάσμα $A/A+B$ που προκύπτει από την καμπύλη Lorenz. Αν έχουμε πλήρη ισότητα, το εμβαδόν του A μηδενίζεται και το κλάσμα αυτό είναι ίσο με μηδέν. Αν έχουμε πλήρη

ανισότητα, το εμβαδόν του A μεγαλώνει τόσο, που το κλάσμα είναι ίσο με 1. Συνεπώς, όσο πιο υψηλός είναι ο συντελεστής αυτός τόσο μεγαλύτερη είναι η ανισότητα (repository.kallipos.gr 2020).

«Ο συντελεστής Gini είναι ο πλέον συνηθισμένος δείκτης μέτρησης της εισοδηματικής ανισότητας διεθνώς. Λαμβάνει υπόψη ολόκληρη την κατανομή (ήτοι τα εισοδήματα όλων), σε αντίθεση π.χ. με κριτήρια μέτρησης που βασίζονται στα μερίδια των ανώτατων κλιμακίων εισοδήματος και τα οποία αγνοούν το σύνολο της κατανομής, με εξαίρεση την κορυφή της. Οι τιμές του συντελεστή Gini κυμαίνονται από 0, στη θεωρητική περίπτωση που όλοι έχουν το ίδιο εισόδημα, έως 1, στην εξίσου θεωρητική περίπτωση που ένα άτομο κατέχει ολόκληρο το εισόδημα μιας χώρας. Ο συντελεστής Gini συνήθως εκφράζεται ως ποσοστό (π.χ. ως 41 και όχι ως 0,41) και αναφέρεται απλώς ως Gini⁵⁶» (Branco Milanovic 2019, 215).

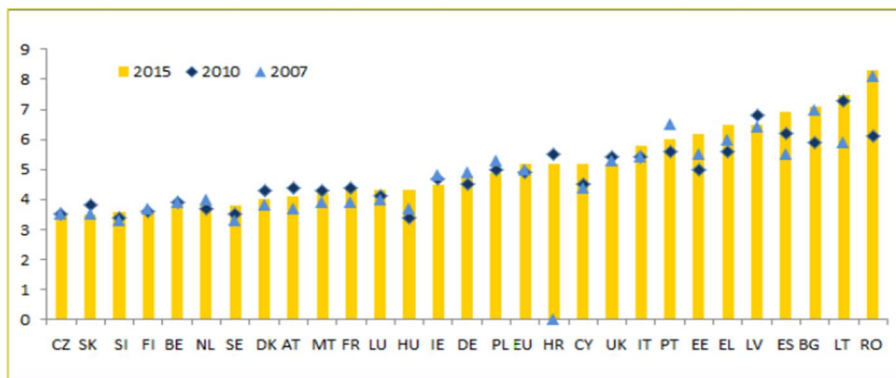

Διάγραμμα 4.3 : Μέτρηση της εισοδηματικής ανισότητας με τον συντελεστή Gini, 2007-2015, Πηγή: (European Commission 2017, 4)

Επιπλέον η εισοδηματική ανισότητα μετριέται και με τον λόγο S80/S20, ο οποίος μετράει μετρά το ετήσιο εισόδημα του 20% των πλουσιότερων νοικοκυριών σε σύγκριση με το 20% των φτωχότερων νοικοκυριών. Είναι ο πρωταρχικός δείκτης για τη μέτρηση της ανισότητας στον κοινωνικό πίνακα. Έτσι υψηλότερος δείκτης S80/S20 ισοδυναμεί με μεγαλύτερη εισοδηματική ανισότητα, ενώ χαμηλότερος δείκτης ισοδυναμεί με μικρότερη ανισότητα.

⁵⁶ Όταν ο Gini αυξηθεί, έστω από 30 στο 33, λέμε ότι αυξήθηκε κατά 3 μονάδες Gini. Στον πραγματικό κόσμο, οι τιμές Gini κυμαίνονται από 25 έως 29 (στις χώρες της Σκανδιναβίας και της Κεντρικής Ευρώπης) και φθάνουν μέχρι το 65 περίπου (στη Νότια Αφρική, τη Ναμίμπια και την Κολομβία) (Branco Milanovic 2019, 215).

Όταν ο λόγος S80/S20 ισούται με 1,0, υπάρχει τέλεια εισοδηματική ισότητα, δηλαδή όλα τα νοικοκυριά έχουν το ίδιο ετήσιο εισόδημα. Για 28 κράτη – μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο λόγος S80/S20 κυμαίνεται γύρω στο 5,1.

Διάγραμμα 4.4 : Μέτρηση της εισοδηματικής ανισότητας με τον λόγο S80/S20, 2007-2015, Πηγή: (European Commission 2017, 4)

4.3 Ιστορική αναδρομή της εισοδηματικής ανισότητας εντός των χωρών

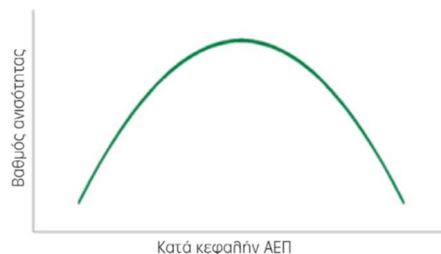
Για να καταφέρουμε να σχηματίσουμε μια πλήρη εικόνα για την πορεία της εισοδηματικής ανισότητας εντός των χωρών από την προβιομηχανική περίοδο (18^{ος} αιώνας) μέχρι και την τέταρτη βιομηχανική επανάσταση (21^{ος} αιώνας), θα εξετάσουμε τις θεωρίες καταξιωμένων οικονομολόγων, του Simon Kuznets⁵⁷ και του Thomas Piketty⁵⁸, για τις ΗΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο, δηλαδή τις δυο χώρες που αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα καπιταλιστικής ανάπτυξης και υπάρχει υπεραφθονία δεδομένων. Αρχικά ο πρώτος νομπελίστας οικονομολόγος τη δεκαετία του 1950, διατύπωσε ότι «καθώς οι χώρες εκβιομηχανίζονται και τα μέσα εισοδήματα αυξάνονται, η ανισότητα αρχικά αυξάνεται και κατόπιν μειώνεται, με αποτέλεσμα, όταν αναπαρίσταται γραφικά το επίπεδο ανισότητας ως προς το εισόδημα, να προκύπτει μια καμπύλη σε σχήμα αντεστραμμένου «U» (Π)» (Branco Milanovic 2019, 3). Όμως πρόσφατα η υπόθεση του Kuznets κρίθηκε ελλιπής, αφού δεν μπόρεσε να εξηγήσει ένα νέο φαινόμενο που παρατηρείται όχι μόνο στις ΗΠΑ, αλλά και σε άλλες πλούσιες χώρες: η εισοδηματική ανισότητα που έβαινε μειούμενη σε μεγάλο μέρος του 20ου αιώνα (κυρίως εξαιτίας των δυο Παγκοσμίων Πολέμων, αλλά και όχι μόνο), πρόσφατα να βρίσκεται πάλι σε άνοδο, γεγονός που

⁵⁷ Βλέπε σελίδα 7.

⁵⁸ Thomas Piketty: Γάλλος οικονομολόγος. Γεννήθηκε στις 7 Μαΐου 1971. Είναι καθηγητής Οικονομικών στη Σχολή Προχωρημένων Σπουδών στις Κοινωνικές Επιστήμες (EHESS), Αναπληρωτής Πρόεδρος στη Σχολή του Παρισιού Οικονομικών και εκατονταετής καθηγητής Οικονομικών στο International Inequalities Institute στο London School of Economics (en.wikipedia.org 2020).

δύσκολα συμβιβάζεται με τον αρχικό ορισμό της υπόθεσης του Kuznets: η ανισότητα δεν θα έπρεπε να έχει αυξηθεί στον πλούσιο κόσμο (Branco Milanovic 2019, 3). Μέχρι και τη δεκαετία του 1980 το καθοδικό τμήμα της καμπύλης Kuznets, σηματοδοτούσε την κάμψη της ανισότητας στις πλούσιες χώρες, αλλά η παραπάνω πρόβλεψη ανατράπηκε με την αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας στις ΗΠΑ, το Ηνωμένο Βασίλειο, αλλά και τη Γερμανία με τη Σουηδία.

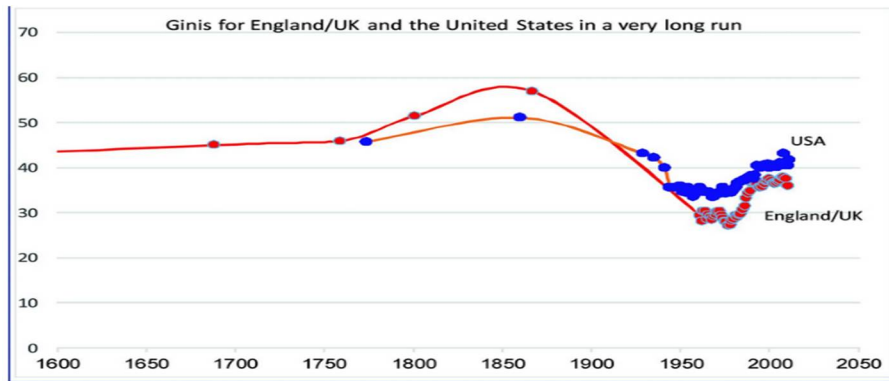
Στο σημείο αυτό έρχεται ο Γάλλος οικονομολόγος Thomas Piketty και αναπτύσσει μια θεωρία που ουσιαστικά «αδειάζει» τη θεωρία του Kuznets, εξηγώντας την αύξηση της ανισότητας στις πλούσιες χώρες του Δυτικού κόσμου από το 1980 και μετά. Αυτή η θεωρία, όμως, παρουσίασε δυσκολία στο να εξηγήσει τόσο τη μείωση της ανισότητας στις πλούσιες χώρες την περίοδο 1918 – 1980 όσο και τη μετέπειτα αύξησή της. *«Ο Piketty υποστήριξε ότι η μείωση της ανισότητας υπήρξε ένα ιδιαίτερο και ασυνήθιστο συμβάν που ήταν αποτέλεσμα δυνάμεων πολιτικού χαρακτήρα, όπως οι πόλεμοι, η φορολόγηση για τη χρηματοδότηση των πολέμων, η σοσιαλιστική ιδεολογία, τα σοσιαλιστικά κινήματα και η οικονομική σύγκλιση (η οποία διατηρούσε τον ρυθμό αύξησης των μισθών σε επίπεδα υψηλότερα του ρυθμού αύξησης τους εισοδήματος από περιουσιακά στοιχεία)»* (Branco Milanovic 2019, 42). Επίσης, αναφέρει ότι η «φυσιολογική καπιταλιστική» συγκυρία την οποία ζούμε σήμερα οδηγεί σε άνοδο της ανισότητας, όπως ακριβώς συνέβη και με την περίοδο πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (γεγονός που αποτέλεσε αίτιο του Πολέμου για πολλούς ιστορικούς και οικονομολόγους) και εξηγεί και τα δυο τμήματα της καμπύλης Kuznets που σύμφωνα με τον Piketty έχει σχήμα «U» και όχι αντεστραμμένου «U» (∩), σύμφωνα με τον Kuznets⁵⁹ (Branco Milanovic 2019, 42).

Διάγραμμα 4.5: Η Καμπύλη Kuznets (kuznets curve), Πηγή: (repository.kallipos.gr 2020).

⁵⁹ Στον κάθετο άξονα, μετράμε την ανισότητα (στη συνέχεια θα δούμε πώς ακριβώς γίνεται). Όσο πιο ψηλά στον κάθετο άξονα τόσο μεγαλύτερη. Στον οριζόντιο άξονα μετράμε το κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Όσο πιο δεξιά τόσο μεγαλύτερο. Η «ιστορία» που διηγείται το διάγραμμα είναι ότι με την ανάπτυξη η ανισότητα αρχικά αυξάνει για να μειωθεί στη συνέχεια και έχει πλήρη εφαρμογή για την προβιομηχανική περίοδο και μέχρι το 1980.

Μελετώντας τη γραφική παράσταση των επιπέδων ανισότητας κατά τους προηγούμενους δυο με τρεις αιώνες, για τις ΗΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο, την περίοδο 1850 – 1980, τα αποτελέσματα σχεδόν ταιριάζουν με την παραπάνω καμπύλη του Kuznets, με τη διαφορά ότι δεν μπορεί να δικαιολογηθεί η ενίσχυση της ανισότητας μετά το 1980 (Branco Milanovic 2019, 43).

Διάγραμμα 4.6: Ανισότητα στην Αγγλία/ΗΒ και ΗΠΑ από τον 17ο μέχρι τον 21ο αιώνα, Πηγή: (epsusa.org 2015).

Στο σημείο αυτό φαίνεται ότι ο Piketty εξηγεί την πορεία της ανισότητας στις ΗΠΑ και την Αγγλία κατά την 100ετή περίοδο από το 1900 έως το 2000, αλλά στον 18ο και στον 19ο αιώνα παρατηρούμε μια αύξηση της ανισότητας που δεν εξηγείται από τη θεωρία του (Branco Milanovic 2019, 43). Η εξήγηση που δίνεται από τον ίδιο είναι ότι η αύξηση της ανισότητας εκείνη την περίοδο ακολούθησε την καπιταλιστική ανάπτυξη (κάτι που γίνεται στις μέρες μας με σχεδόν παρόμοιο τρόπο), εκτός εάν αυτό δεν επιτραπεί από τις κακοήθεις δυνάμεις μείωσης της ανισότητας, οι οποίες θα αναλυθούν παρακάτω.

4.4 Κύματα Kuznets: Επεξήγηση των μεταβολών της εισοδηματικής ανισότητας

Η σύγχρονη ιστορική περίοδος (δηλαδή τα προηγούμενα σχεδόν 500 χρόνια) χαρακτηρίζονται από μεταβολές της εισοδηματικής ανισότητας εντός των χωρών. Έτσι, πριν από τη βιομηχανική επανάσταση⁶⁰ (προβιομηχανική περίοδος), όταν το μέσο εισόδημα παρέμεινε στάσιμο, δεν υπήρχε σχέση μεταξύ μέσου εισοδηματικού επιπέδου και επιπέδου ανισότητας (Branco Milanovic 2019, 44-45). Η υπόθεση Kuznets (αλλιώς κύμα ή κύκλος Kuznets) είναι μια θεωρία που μπορεί να εξη-

⁶⁰ Στην προβιομηχανική περίοδο η ανισότητα ακολούθησε τις διακυμάνσεις κυμάτων Kuznets, γύρω από ένα κατά βάση σταθερό μέσο επίπεδο εισοδήματος (Branco Milanovic 2019, 45).

γήσει τις μεταβολές της εισοδηματικής ανισότητας, την εν λόγω περίοδο. Μια σειρά παραγόντων όπως οι επιδημίες, οι νέες ανακαλύψεις⁶¹, οι εισβολές και οι πόλεμοι οδηγούσαν σε αυξομείωση των μισθών και των ανισοτήτων. Κάθε φορά που οι φτωχοί βελτίωναν τη θέση τους και η ανισότητα μειώνονταν με την αύξηση του μέσου εισοδήματος και των μισθών, ενεργοποιούνταν τα μαλθουσιανά αντίβαρα⁶². Δηλαδή ο πληθυσμός αυξάνονταν σε μεγάλα επίπεδα (σε σημείο που δεν μπορούσε να επιτευχθεί η ευημερία όλων των ανθρώπων) και τελικά ωθούνταν προς τα κάτω (καθώς μειώνονταν το μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα), λόγω αύξησης της θνησιμότητας μεταξύ των φτωχών (κάτι το οποίο παρατηρείται και στις μέρες μας) (Branco Milanovic 2019, 45). Το αποτέλεσμα ήταν οι φτωχοί να επανέλθουν στο επίπεδο της απλής επιβίωσης (σχεδόν να λιμοκτονούν) και η ανισότητα να «σκαρφαλώνει» στα πιο ψηλά επίπεδα.

Όμως τι συμβαίνει στην περίοδο των πολέμων; Όταν το μέσο εισόδημα μιας κοινωνίας είναι πολύ χαμηλό, συμβαίνουν δυο ενδεχόμενα: από τη μια η ανισότητα μειώνεται επειδή το μεγαλύτερο μέρος του κόστους ενός πολέμου, επιβαρύνει τους πλούσιους, από την άλλη οι φτωχοί πεθαίνουν λόγω μείωσης του εισοδήματός τους σε σημείο που να μην μπορούν να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους, με αποτέλεσμα ο πληθυσμός να μειώνεται. Επειδή οι πόλεμοι επέφεραν μεγάλη δυστυχία και καταστροφή στις κοινωνίες και μάλιστα χωρίς διακρίσεις (πλούσιοι – φτωχοί), ελάχιστοι ηγεμόνες ήταν τόσο πολεμοχαρείς, έτσι ώστε να επιλέγουν τις συρράξεις ως εργαλείο μείωσης της ανισότητας. Εντούτοις οι πόλεμοι, πάρα πολύ συχνά επέφεραν τη μείωση της ανισότητας.

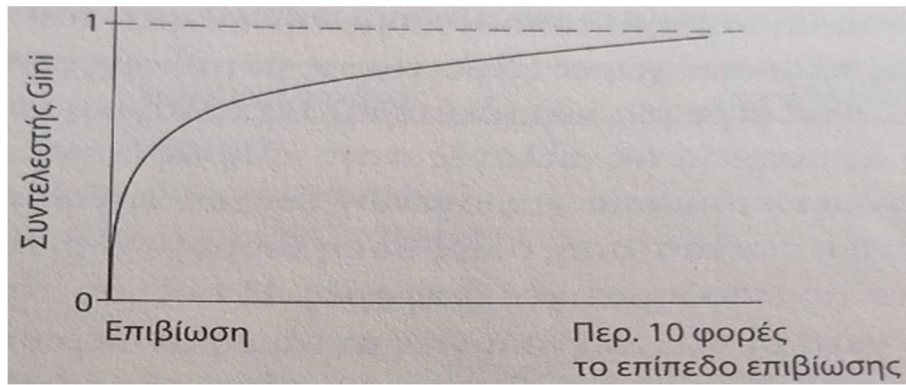
Σύμφωνα με το «Μαλθουσιανό δόγμα» η αύξηση του μέσου εισοδήματος και η μείωση της ανισότητας (με την άνοδο των πραγματικών μισθών) προκαλούν αύ-

⁶¹ Νέων Ηπείρων όπως η Βόρεια Αμερική, η Νότια Αμερική ή νέες εμπορικές οδοί μεταξύ της Ευρώπης και της Ασίας (Branco Milanovic 2019, 45).

⁶² Ο Τόμας Ρόμπερτ Μάλθους ήταν προοδευτικός διανοούμενος, ο οποίος σπούδασε σε ένα ευρύ φάσμα γνωστικών αντικειμένων. Βραβεύτηκε στα Λατινικά και τα Ελληνικά, διέπρεψε στα Μαθηματικά, ορκίστηκε ιερέας της Αγγλικανικής Εκκλησίας, για να γίνει, τελικά, ο πρώτος Βρετανός καθηγητής πανεπιστημίου στην πολιτική οικονομία, το 1805. Ο Μάλθους έγραψε μια ελεγεΐα για την Φτώχεια των Εθνών. Κεντρική του θέση ήταν ότι, ενώ η παραγωγή τροφίμων και πρώτων υλών αναπτύσσεται με ρυθμούς αριθμητικής προόδου (π.χ. 1,3,5,7,9,11...), ο πληθυσμός αναπτύσσεται με ρυθμούς γεωμετρικής προόδου (π.χ. 1,2,4,8,16,32...). Ωστόσο, η φύση ενεργοποιεί ρυθμιστικούς μηχανισμούς που αποτρέπουν την καταστροφή: έγκλημα, αρρώστιες, πόλεμος, ανηθικότητα. Αυτοί οι τέσσερις Ιππότες της Αποκαλύψεως λειτουργούν ως δυσάρεστοι μεν, πλην αναγκαίοι ρυθμιστικοί μηχανισμοί, που επαναφέρουν τον δημογραφικό παράγοντα σε θέση ισορροπίας (lecturesbureau.gr 2008).

ξηση στον πληθυσμό των φτωχών, γεγονός που επιφέρει μείωση μισθών, η ανισότητα ωθείται προς τα πάνω και ανακόπτεται η περαιτέρω πληθυσμιακή αύξηση. Οι κύκλοι Kuznets μπορούν να διαμορφώνονται από μη δημογραφικούς παράγοντες, π.χ. από την ήπια αύξηση ή μια αιφνίδια εκτίναξη της διαθέσιμης ποσότητας χρυσού, οι οποίοι αρχικά αυξάνουν το χάσμα μεταξύ γαιοκτημόνων και εμπόρων από τη μία και εργαζομένων από την άλλη, αλλά μετέπειτα επιδρούν πτωτικά στην ανισότητα, καθώς η εργασία γίνεται πιο δυσεύρετη. Έτσι κάθε φορά που αλλάζει ο κοινός παρονομαστής των κυμάτων Kuznets και του «Μαλθουσιανού δόγματος» (ήτοι ο πληθυσμός) η ανισότητα παρουσιάζει διακυμάνσεις.

Με τη βιομηχανική επανάσταση η κατάσταση αλλάζει και οι μισθοί γενικά, αυξάνονται παράλληλα με το εισόδημα, οπότε έχουμε μια σταθερή αύξηση του μέσου εισοδήματος. Κατά τη διάρκεια της εποχής του καπιταλισμού, το παραπάνω φαινόμενο έλαβε χώρα με ακόμη πιο γρήγορο τρόπο. Εκείνη την περίοδο η εισοδηματική ανισότητα παρουσιάζει δύο συμπεριφορές. Πρώτον, η ανισότητα αυξάνεται περισσότερο από ότι πριν, διότι η αύξηση του συνολικού εισοδήματος επιτρέπει σε μέρος του πληθυσμού να απολαμβάνει πολύ υψηλότερα εισοδήματα, χωρίς να ωθεί όλους τους άλλους ανθρώπους να ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας (Branco Milanovic 2019, 46). Δηλαδή, με δεδομένο ότι, σχεδόν, πάντες θα πρέπει να διαθέτουν τουλάχιστον ένα εισόδημα επιβίωσης, η αύξηση του συνολικού εισοδήματος ωθεί την ανισότητα προς τα πάνω. Η παραπάνω συμπεριφορά εισάγει την έννοια του «συνόρου ενδεχομένων ανισότητας» (inequality possibility frontier), δηλαδή *«όταν το μέσο εισόδημα βρίσκεται πιο λίγο πιο πάνω από το επίπεδο της επιβίωσης και «απαιτούμε» να μην μειωθεί ο πληθυσμός, τότε το πλεόνασμα πέραν του επιπέδου επιβίωσης πρέπει να είναι μικρό και, ακόμη και αν απορροφάται εξ ολοκλήρου από την ελίτ, δεν θα μπορεί να οδηγήσει σε τεράστια ανισότητα (μετρημένη στο σύνολο του πληθυσμού)»* (Branco Milanovic 2019, 46). Ο λόγος που συμβαίνει το παραπάνω γεγονός είναι ότι όλοι θα έχουν το ίδιο εισόδημα, πλην μιας ελίτ ανθρώπων. Βεβαίως η ανισότητα θα αυξάνεται ακόμη περισσότερο, όταν θα αυξάνει και το πλεόνασμα πέραν του επιπέδου επιβίωσης. Συνεπώς το σύνολο ενδεχομένων ανισότητας είναι ένας γεωμετρικός τόπος επιπέδων μέγιστης εφικτής ανισότητας (με μέτρο τον συντελεστή Gini, τα οποία προκύπτουν για διαφορετικές τιμές μέσου εισοδήματος (Branco Milanovic 2019, 46).

Διάγραμμα 4.7: Σύνορο ενδεχομένων ανισότητας: ο γεωμετρικός τόπος των μέγιστων εφικτών συντελεστών Gini ως συνάρτηση του επιπέδου μέσου εισοδήματος, Πηγή: (Branco Milanovic 2019, 47).

«Το σύνορο είναι κυρτό, με τη μέγιστη εφικτή ανισότητα να αυξάνεται όσο αυξάνεται το μέσο εισόδημα, αλλά με ρυθμό που φθίνει. Έτσι όταν το επίπεδο του μέσου εισοδήματος έχει να κάνει με απλή επιβίωση, ο μέγιστος συντελεστής Gini, ισούται με το μηδέν. Εν συνεχεία αυξάνεται για όσο το μέσο εισόδημα ξεπερνάει το επίπεδο της απλής επιβίωσης και όταν πια φτάσει να το υπερβαίνει κατά 15-20 φορές, ο μέγιστος ο συντελεστής Gini πλησιάζει το 1 (ή το 100 αν εκφραστεί σε ποσοστό⁶³)» (Branco Milanovic 2019, 47).

Δεύτερον, μετά την βιομηχανική επανάσταση η ανισότητα και το μέσο εισόδημα συνδέθηκαν με μια σχέση που δεν υπήρχε πριν (όταν το μέσο εισόδημα ήταν σταθερό) και σε αυτό συντέλεσε αφενός μια διαρθρωτική αλλαγή στον μεταποιητικό τομέα, αφετέρου η αστικοποίηση (όπως την εισηγήθηκε ο Kuznets), με αποτέλεσμα να προκληθεί αύξηση της ανισότητας, με σημείο κορύφωσης στις πλούσιες χώρες στα τέλη του 19ου αιώνα ή αρχές του 20ου. Μετά από αυτό το σημείο η εισοδηματική ανισότητα άρχισε να μειώνεται, καθώς αυξάνονταν η προσφορά πιο μορφωμένου εργατικού δυναμικού και το αίτημα για αναδιανομή γίνονταν ισχυρότερο, ενώ μειώνονταν η απόδοση του κεφαλαίου (που ήταν ανέκαθεν στενά συνδεδεμένη με υψηλότερα επίπεδα ανισότητας⁶⁴) (Branco Milanovic 2019,

⁶³ Ο μαθηματικός τύπος για τον μέγιστο δυνατό Gini είναι ο $(\alpha-1)/\alpha$, όπου το α υποδηλώνει πόσες φορές είναι μεγαλύτερο το μέσο εισόδημα από το εισόδημα επιβίωσης. Για $\alpha=2$, ο μέγιστος Gini ισούται με 0,5. Για $\alpha=10$, ο μέγιστος Gini ισούται με 0,9. Αν χρησιμοποιήσουμε το τυπικό επίπεδο επιβίωσης, που ανέρχεται σε περίπου 400 διεθνή δολάρια ανά άτομο ετησίως, το σημερινό μέσο εισόδημα στις ΗΠΑ θα ήταν 100 φορές μεγαλύτερο, άρα ο μέγιστος Gini θα ήταν 0,99 ή σχεδόν ίσος με 1 (Branco Milanovic 2019, 215).

⁶⁴ Ο Kuznets δήλωσε: «Είναι ακόμη πιο εύλογο να υποστηρίξω ότι ο περιορισμός της εισοδηματικής ανισότητας που παρατηρείται πρόσφατα στις ανεπτυγμένες χώρες οφειλόταν σε έναν συνδυασμό περιορισμού των διακλαδικών ανισοτήτων ως προς το προϊόν ανά εργαζόμενο, μείωσης της συμμετοχής των εισοδημάτων από περιουσιακά στοιχεία στο συνολικό εισόδημα των νοικοκυριών

47). Αυτός, όμως, ήταν ένας «καλοήθης» μηχανισμός μείωσης της ανισότητας, προερχόμενος μέσα από οικονομικές και δημογραφικές δυνάμεις, όμως υπήρχε και ένας άλλος «κακοήθης» μηχανισμός που επηρέασε πτωτικά την ανισότητα στον πλούσιο κόσμο μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και αυτός ήταν ο πόλεμος. Στην πτώση της ανισότητας στον πλούσιο κόσμο στο μεγαλύτερο μέρος του 20ου αιώνα (καθοδικό τμήμα του 1ου κύματος Kuznets) συνέβαλαν οι δυο παραπάνω μηχανισμοί, δηλαδή η ευημερία και ο πόλεμος.

Στη συνέχεια για τη δεκαετία του 1980, δηλαδή για την περίοδο όπου τοποθετείται η έναρξη του δευτέρου κύματος του Kuznets για τις πλούσιες χώρες (για τις μεταβιομηχανικές κοινωνίες), είχαν εξαλειφτεί οι δυνάμεις που «ρίχνουν» την ανισότητα, όπως συνέβη την περίοδο μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Έτσι έχουμε μια νέα (δεύτερη) τεχνολογική επανάσταση, όπου η ανθρωπότητα βρέθηκε μπροστά σε σημαντικές αλλαγές στην πληροφορική και στην παγκοσμιοποίηση, ενώ κυριαρχούσε η αυξανόμενη σημασία των ετερογενών θέσεων εργασίας στον τομέα των υπηρεσιών (Branco Milanovic 2019, 48). Ακριβώς όπως και η πρώτη βιομηχανική επανάσταση αρχές του 19ου αιώνα, έτσι και η δεύτερη είχε ως απότοκο να δημιουργηθεί χάσμα στην εισοδηματική ανισότητα. *«Το χάσμα αυτό δημιουργήθηκε, ως ένα βαθμό, γιατί οι νέες τεχνολογίες αντάμειβαν περισσότερο το πιο εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό, ωθούσαν ανοδικά το μερίδιο του κεφαλαίου, αλλά και την απόδοσή του και άφηναν τις οικονομίες των πλούσιων χωρών όλο και πιο εκτεθειμένες στον ανταγωνισμό της Κίνας και της Ινδίας»* (Branco Milanovic 2019, 48). Η ζήτηση, άρα και οι θέσεις εργασίας, μετατοπίστηκε προς τον τομέα των υπηρεσιών, όπου εκεί απασχολούνταν πιο κακοπληρωμένο προσωπικό με λιγότερα προσόντα και ικανότητες. Υπήρχαν, όμως, ορισμένες θέσεις εργασίας στον τομέα των υπηρεσιών⁶⁵ (π.χ. στις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες) με υψηλές απολαβές. Αυτή η διαφορά στην κατανομή των μισθών προκάλεσε αύξηση στην εισοδηματική ανισότητα στις πλούσιες χώρες.

και θεσμικών αλλαγών που συνδέονται με αποφάσεις για την κοινωνική ασφάλιση και την πλήρη απασχόληση» (Kuznets Simon 1966, 217).

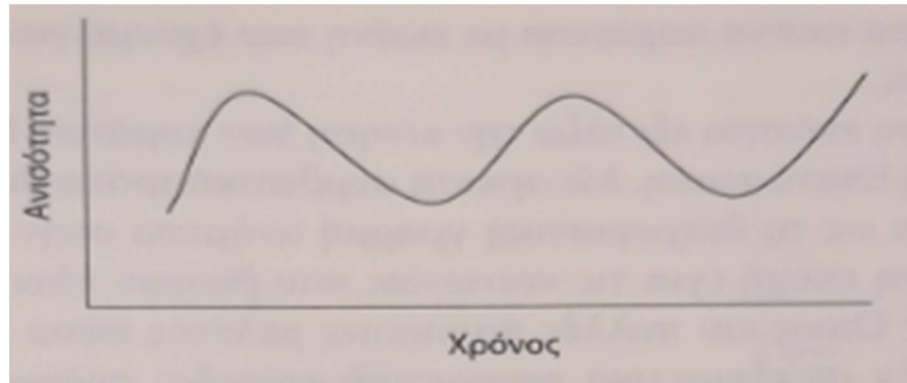
⁶⁵ Η χρήση του όρου «τομέας των υπηρεσιών» ή «τριτογενείς τομέας» είναι προβληματική, ακριβώς επειδή καλύπτει υπό το ίδιο όνομα μια απίστευτη ποικιλία αντικειμένων και δεξιοτήτων εργασίας, με πολύ διαφορετικές κλίμακες αμοιβών. Από ότι φαίνεται, όμως, δεν έχει βρεθεί μια καλύτερη φόρμουλα (Branco Milanovic 2019, 216).

Εκτός από αυτό την εν λόγω περίοδο καθιερώθηκαν και μέτρα πολιτικής που ευνοούσαν τους πλουσίους, τα οποία δεν εκπορεύονταν τόσο από τη δυσαρέσκεια για τις επιδόσεις του κράτους πρόνοιας, όσο από τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης που ήταν παράλληλη με την επανάσταση στον τομέα της πληροφορίας. Σημειώθηκε μείωση των φορολογικών συντελεστών στα υψηλά εισοδήματα, καθώς και φορολόγηση του εισοδήματος από κεφάλαια με συντελεστή χαμηλότερο του εισοδήματος από εργασία. Αυτό συνέβη με σκοπό να μπορέσει μια πλούσια χώρα να διατηρήσει μια αποδοτική πολιτική πρόνοιας και αποτέλεσε οικονομική αναγκαιότητα, «αφού την εποχή της πληροφορικής και της παγκοσμιοποίησης είναι πολύ πιο δύσκολο να φορολογήσει το κράτος «ευκίνητες» μορφές κεφαλαίου που λόγω της ελεύθερης πρόσβασης στην πληροφόρηση και της παγκόσμιας εμβέλειας των τραπεζών και των χρηματιστηρίων, μπορούν άνετα να κινούνται από τη μια ζώνη άσκησης δικαιοδοσίας στην άλλη⁶⁶» (Branco Milanovic 2019, 49). Με άλλα λόγια στην εποχή της παγκοσμιοποίησης βλέπουμε ότι το κεφάλαιο και οι καπιταλιστές δεν έχουν «πατρίδα», αφού ο έλεγχος και η φορολόγηση του κεφαλαίου δεν είναι εύκολο να επιτευχθούν, γεγονός που αυξάνει την ανισότητα.

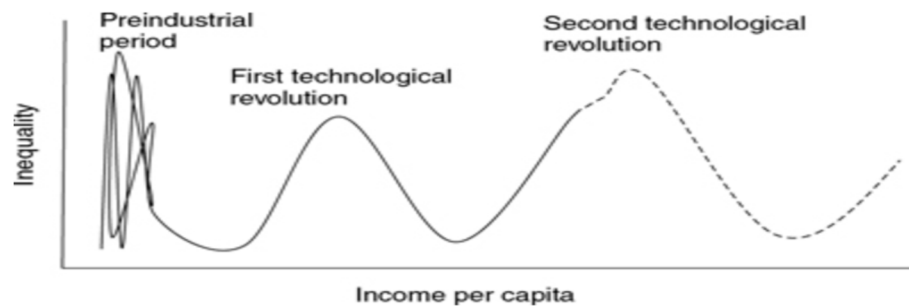
Μπορούμε να απεικονίσουμε σχηματικά τις μεταβολές της ανισότητας από την προβιομηχανική έως την μεταβιομηχανική περίοδο, με τα κύματα ή κύκλους του Kuznets, λαμβάνοντας υπόψη δυο περιπτώσεις: (1) με την εξέταση της διαχρονικής ανισότητας με τυποποιημένο τρόπο, όπου προκύπτει το επαναλαμβανόμενο πρότυπο του διαγράμματος 4.8, και (2) με την εξέταση των μεταβολών της ανισότητας ως προς το κατά κεφαλήν εισόδημα (όπου το εισόδημα ουσιαστικά αποτελεί μια μεταβλητή που αντιπροσωπεύει διαρθρωτικές αλλαγές, όπως η εκβιομηχάνιση ή η αστικοποίηση) και προκύπτει το πρότυπο του διαγράμματος 4.9⁶⁷:

⁶⁶ Η δυσκολία φορολόγησης των ευκίνητων μορφών κεφαλαίου ήταν ήδη γνωστή στον Άνταμ Σμιθ: «Ο ιδιοκτήτης τους κεφαλαίου είναι ένας απόλυτος κοσμοπολίτης και δεν είναι απαραίτητα προσκολλημένος σε μια συγκεκριμένη χώρα. Θα έτινε να εγκαταλείψει τη χώρα, στην οποία θα ήταν έκθετος σε ενοχλητικές έρευνες, προκειμένου να του καταλογιστεί ένας επαχθής φόρος και θα έτινε να μεταφέρει το κεφάλαιό του σε κάποια άλλη χώρα όπου θα μπορούσε να συνεχίσει την επιχειρηματική του δραστηριότητα ή να απολαύσει με μεγαλύτερη άνεση την περιουσία του (Branco Milanovic 2019, 216).

⁶⁷ Στο διάγραμμα φαίνεται ότι το πρότυπο της διαχρονικής εξέλιξης των περιοδικών κύκλων ανισότητας μεταβάλλεται όταν η γραφική παράσταση της ανισότητας γίνεται συναρτήσεως του μέσου εισοδήματος και όχι συναρτήσεως του χρόνου. Οι μεταβολές της ανισότητας συναρτήσεως του μέσου εισοδήματος δεν εμφανίζουν περιοδικότητα στις προβιομηχανικές κοινωνίες, αλλά χαρακτηρίζονται από περιοδικούς κύκλους στις βιομηχανικές και μεταβιομηχανικές κοινωνίες (Branco Milanovic 2019, 51).

Διάγραμμα 4.8: Αναμενόμενο πρότυπο διαχρονικής μεταβολής της ανισότητας, από την προβιομηχανική έως την μεταβιομηχανική περίοδο, Πηγή: (Branco Milanovic 2019, 51).

Διάγραμμα 4.9: Αναμενόμενο πρότυπο μεταβολών της ανισότητας ως προς το κατά κεφαλήν εισόδημα, από την προβιομηχανική έως μεταβιομηχανική περίοδο, αλλά και στο μέλλον (διακεκομμένη γραμμή), Πηγή: (Branco Milanovic 2019, 51).

Παρατηρούμε ότι σε χαμηλά επίπεδα εισοδήματος (ήτοι κάτω από 1000 \$ ή 2000 \$ ετησίως, σε διεθνή δολάρια) σημειώνονται «αυξήσεις όσο και μειώσεις της ανισότητας όταν το μέσο εισόδημα παραμένει στάσιμο, με αποτέλεσμα να βλέπουμε μια εικόνα κάπως μπερδεμένη, η οποία ονομάζεται «σήμα θορύβου», αλλά με την πρώτη και τη δεύτερη τεχνολογική επανάσταση θα αναμέναμε μια πιο σαφή εικόνα ανόδου και επακόλουθης πτώσης της ανισότητας όσο το εισόδημα αυξάνεται» (Branco Milanovic 2019, 51).

4.5 Η άνοδος της εισοδηματικής ανισότητας στην σύγχρονη εποχή της παγκοσμιοποίησης

Το δεύτερο κύμα Kuznets (δεύτερη τεχνολογική επανάσταση), το οποίο φαίνεται στο διάγραμμα 4.9, απεικονίζει σχηματικά την πορεία της εισοδηματικής ανισότητας εντός των χωρών στις εποχή που διανύουμε. Οι κινητήριες ανοδικές δυνάμεις του εν λόγω κύματος είναι η δεύτερη τεχνολογική επανάσταση (απότοκο

της ραγδαίας εξέλιξης στην πληροφορική) και η παγκοσμιοποίηση⁶⁸. Οι δύο τεχνολογικές επαναστάσεις δημιούργησαν προσόδους⁶⁹, όπου στην περίπτωση της δεύτερης «*οι πρόσοδοι δημιουργήθηκαν στις τηλεπικοινωνίες, στα φαρμακευτικά προϊόντα και στον χρηματοπιστωτικό τομέα, τόσο για τους τεχνολογικά κορυφαίους όσο και για εκείνους που χρησιμοποίησαν την πολιτική τους ισχύ για να αποκτήσουν μονοπωλιακή δύναμη και προστασία*⁷⁰» (Branco Milanovic 2019, 90).

Σχετικά με την τεχνολογική αλλαγή κυριαρχεί η άποψη ότι η μισθολογική ανισότητα αυξήθηκε κυρίως, λόγω της «κούρσας» ανάμεσα στην τεχνολογία και τις δεξιότητες (με τις περιόδους αυξημένης ζήτησης για δεξιότητες να μην συνοδεύονται από επαρκή αύξηση της προσφοράς τους). Στο σημείο αυτό επικρατούν δυο απόψεις: (1) η πρώτη άποψη που κυριάρχησε τη δεκαετία του 1980, υποστηρίζει ότι η μεροληπτική υπέρ της ειδικευμένης εργασίας τεχνολογική αλλαγή, αυξάνει το μισθολογικό πριμ σε όλο το εύρος της κατανομής μισθών, οδηγώντας σε αύξηση των μισθολογικών διαφορών ανάμεσα σε όλα τα είδη δεξιοτήτων, (2) η δεύτερη άποψη που κυριάρχησε τη δεκαετία του 1990, θεωρεί ότι η τεχνολογική αλλαγή προκύπτει μέσω της μηχανοργάνωσης και των ρομπότ, που αντικαθιστούν την ανθρώπινη εργασία σε καθήκοντα ρουτίνας, αλλά όχι σε απαιτητικά και ιδιαιτέρως εξειδικευμένα καθήκοντα που βρίσκονται στο ανώτατο άκρο του μισθολογικού φάσματος ή σε χαμηλής ειδίκευσης, αλλά όχι τυποποιημένες, θέσεις εργασίας στον τομέα των υπηρεσιών (Branco Milanovic 2019, 222).

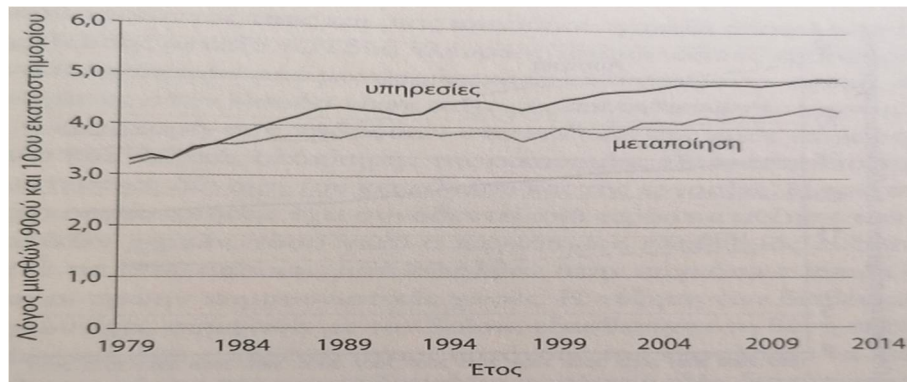
Αναφορικά με τις θέσεις εργασίας σημειώθηκε μια μετακίνηση από τη μεταποίηση στις υπηρεσίες, όπου στον τομέα των υπηρεσιών υπάρχει ανομοιογένεια σε ότι αφορά τα επαγγέλματα και τις δεξιότητες σε σχέση με τον τομέα της μεταποίησης, ενώ η μισθολογική διασπορά είναι πολύ πιο μεγάλη. Στο παρακάτω διάγραμμα φαίνεται η αναλογία των μισθών του 90ου εκατοστημορίου της μισθολογικής κατανομής με τους μισθούς του 10ου εκατοστημορίου της κατανομής, για τους

⁶⁸ Η παγκοσμιοποίηση στην αρχική της μορφή συνόδευε την πρώτη τεχνολογική επανάσταση ή αλλιώς βιομηχανική επανάσταση (Branco Milanovic 2019, 90).

⁶⁹ Όρος που χρησιμοποιείται για το σύνολο των εσόδων που εισπράττει περιοδικά ένα πρόσωπο (τόκοι, μερίσματα, ενοίκια, διατροφές κ.λπ.), ή γενικότερα για το εισόδημα που έχει κάποιος χωρίς να εργάζεται. Στην οικονομία η πρόσοδος (ή συννηθέστερα η έγγεια πρόσοδος), όπως και ο μισθός, ο τόκος και το κέρδος, αντιπροσωπεύει μία από τις τυπικές μορφές αμοιβής των συντελεστών της παραγωγής και ειδικότερα το μέρος του εισοδήματος που εισπράττει εκείνος ο οποίος θέτει στη διάθεση της παραγωγής τη χρήση του φυσικού στοιχείου (enacademic.com 2020).

⁷⁰ Η δεύτερη διαδικασία δεν ήταν ανεξάρτητη από την οικονομική επιτυχία, αφού για να μπορεί κανείς να ασκεί πολιτική πίεση και να επηρεάζει τους αρμόδιους για τη χάραξη πολιτικής πρέπει να είναι πλούσιος (Branco Milanovic 2019, 90).

τομείς της μεταποίησης και των υπηρεσιών στις ΗΠΑ, στο χρονικό διάστημα από το 1974 έως το 2014. Την περίοδο 1979 -1980 οι διαφορές δεν ήταν ουσιαστικές, αλλά στη συνέχεια παρά το γεγονός ότι η μισθολογική ανισότητα αυξήθηκε και στους δυο τομείς, σημαντικό προβάδισμα έλαβε ο τομέας των υπηρεσιών, όπου το 2014 το μισθολογικό χάσμα μεταξύ των εκατοστημορίων 90-10 ήταν 5,0 για τις υπηρεσίες και 4,4 για τη μεταποίηση (Branco Milanovic 2019, 90). Φαίνεται, λοιπόν, ότι η μεταβολή της εργασίας από τον τομέα της μεταποίησης στις υπηρεσίες, συντέλεσε στην αύξηση της ανισότητας.

Διάγραμμα 4.10: Μισθολογική ανισότητα στη μεταποίηση και τις υπηρεσίες στις ΗΠΑ, Πηγή: (Branco Milanovic 2019, 91).

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο που δικαιολογεί την άνοδο της ανισότητας στην τρέχουσα εποχή της παγκοσμιοποίησης είναι η τεράστια αύξηση των διαθέσιμων εργατικών χεριών, τόσο γιατί ο παγκόσμιος πληθυσμός αυξήθηκε κατά τα 2/3 μετά το 1980, όσο και γιατί εισήλθαν στην παγκόσμια αγορά εργασίας χώρες όπως η Κίνα και οι πρώην κομμουνιστικές χώρες. «Αυτή η αύξηση των διαθέσιμων εργατικών χεριών, έχει εξασθενήσει τη θέση της εργασίας παγκοσμίως και επέτρεψε στους κατόχους του κεφαλαίου να καρπωθούν το μεγαλύτερο μέρος της προσόδου» (Branco Milanovic 2019, 93). Έτσι, ιδιοκτήτες πολυεθνικών επιχειρήσεων και επιχειρηματίες έχουν τη δυνατότητα να χρησιμοποιούν εργατικό δυναμικό που αμείβεται με χαμηλούς μισθούς και, έτσι να κερδίζουν υπέρογκα ποσά από τις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες. Από την άλλη μεριά οι τεχνολογικές αλλαγές και η παγκοσμιοποίηση έχουν συντελέσει στην αύξηση της ζήτησης για εργατικό δυναμικό υψηλού επιπέδου, αν και η επίδραση των παραγόντων αυτών συναρτάται σημαντικά με το ευρύτερο θεσμικό περιβάλλον της κάθε χώρας, το οποίο καθορίζει τον τρόπο λειτουργίας των αγορών εργασίας και προϊόντων.

Τέλος στην αύξηση της ανισότητας εντός των χωρών, έχουν συμβάλλει και οι αλλαγές πολιτικής και πιο συγκεκριμένα η μείωση των ανώτατων φορολογικών συντελεστών στα υψηλότερα εισοδήματα, καθώς και η μείωση των φόρων επί του κεφαλαίου. Αυτό σημαίνει ότι η αναδιανεμητική λειτουργία του σύγχρονου ανεπτυγμένου κράτους αποδυναμώθηκε, ενώ ακόμη και σε κάποιες περιπτώσεις κρατών που μπόρεσαν να αυξήσουν την αναδιανομή, δεν το κατάφεραν σε σημείο που να ανακόψει την ενίσχυση της ανισότητας του εισοδήματος πριν από φόρους και μεταβιβάσεις (Branco Milanovic 2019, 93). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η σύγκριση της ανισότητας σε ΗΠΑ και Ευρώπη τις τελευταίες 4 δεκαετίες. Οι οικονομολόγοι αποδίδουν συχνά την αυξανόμενη ανισότητα στις τεχνολογικές αλλαγές ή την ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου. Ωστόσο, αυτό δεν εξηγεί τις έντονα αποκλίνουσες τάσεις ανισότητας τα τελευταία 40 χρόνια στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη, επειδή και οι 2 είχαν παρόμοιες τεχνολογικές διαταραχές και αντιμετώπισαν εξίσου τον εντεινόμενο ανταγωνισμό από τις αναπτυσσόμενες χώρες κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Αντιθέτως, η αντίθεση μεταξύ Ευρώπης και ΗΠΑ αντικατοπτρίζει διαφορετικές πολιτικές επιλογές.

Η αναδιανομή του πλούτου αποσκοπεί στη δημιουργία των προϋποθέσεων για μία πιο ισορροπημένη κατανομή του εισοδήματος στο μέλλον - για παράδειγμα, μέσω επενδύσεων στην υγειονομική περίθαλψη και την εκπαίδευση, αποτελεσματικών αντιμονοπωλιακών νόμων και κανονισμών για την αγορά εργασίας και σχετικά ισχυρών εργατικών συνδικάτων. Όμως, η αναδιανομή του πλούτου στοχεύει και στη μείωση των σημερινών ανισοτήτων μέσω της προοδευτικής φορολόγησης, με την οποία οι πλουσιότεροι άνθρωποι πληρώνουν υψηλότερα ποσοστά φόρου, αλλά και κοινωνικών παροχών προς τους φτωχότερους. Συνεπώς, τα χαμηλότερα επίπεδα ανισότητας στην Ευρώπη δεν είναι συνέπεια μιας περισσότερο αναδιανεμητικής φορολογικής πολιτικής. Είναι αλήθεια ότι ο ανώτατος συντελεστής του ομοσπονδιακού φόρου για τα υψηλά εισοδήματα στις ΗΠΑ μειώθηκε από έναν μέσο όρο 80% το διάστημα 1950-1980 στο 37% σήμερα, ενώ ο Αμερικανός πρόεδρος Donald Trump το 2017, μείωσε τον εταιρικό φορολογικό συντελεστή από το 35% στο 21%. Ωστόσο, οι ευρωπαϊκοί εταιρικοί φορολογικοί συντελεστές έχουν επίσης μειωθεί, από τον μέσο όρο του 50% το 1980 στο 25% σήμερα - ωφελώντας έτσι τους πλουσιότερους πολίτες που όλο και περισσότερο βασίζονται στις εταιρικές συμμετοχές για το εισόδημά τους. Επιπλέον, οι φόροι κατανάλωσης,

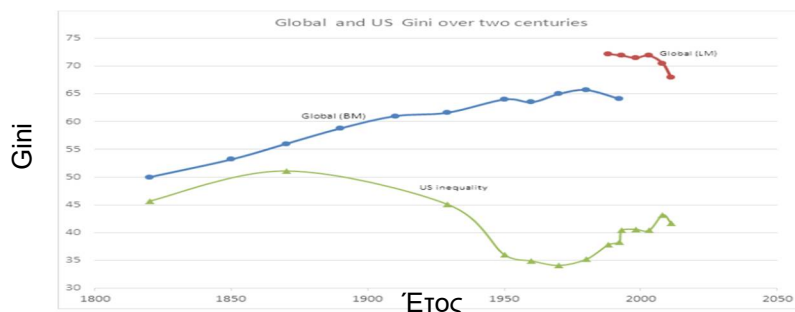
οι οποίοι επιβαρύνουν αναλογικά περισσότερο τους φτωχούς, αυξήθηκαν σημαντικά στην Ευρώπη κατά την ίδια περίοδο (naftemporiki.gr 2019). Δηλαδή βλέπουμε ότι τα μέτρα πολιτικής ευνοούν τους πλούσιους και το κεφάλαιο, αφού οι ιδιοκτήτες τους κεφαλαίου δεν είναι απαραίτητα προσκολλημένοι σε μια συγκεκριμένη χώρα. *«Έχουν την τάση να εγκαταλείψουν τη χώρα, στην οποία θα ήταν έκθετοι σε ενοχλητικές έρευνες, προκειμένου να τους καταλογιστούν επαχθής φόροι και θα έτειναν να μεταφέρουν το κεφάλαιό τους σε κάποια άλλη χώρα όπου θα μπορούσαν να συνεχίσουν την επιχειρηματική τους δραστηριότητα ή να απολαύσουν με μεγαλύτερη άνεση την περιουσία τους»* (Branco Milanovic 2019, 216).

Κεφάλαιο 5: Η ανισότητα μεταξύ των χωρών

5.1 Διαχωρισμός «τοπικής» και «ταξικής» παγκόσμιας ανισότητας

Η σύγκριση της ανισότητας σε παγκόσμιο και σε εθνικό επίπεδο, καθώς και η πορεία που ακολουθεί η καθεμία, έχει μεγάλο ενδιαφέρον, αλλά πιο αναλυτικά τα ερωτήματα που χρειάζεται να απαντηθούν είναι: (1) ο τρόπος με τον οποίο διαμορφώνεται η παγκόσμια ανισότητα, (2) ποιές είναι οι σημαντικότεροι παράμετροί της και, (3) τι την ωθεί ανοδικά ή καθοδικά (Branco Milanovic 2019, 109). Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι να προσδιοριστεί κατά πόσο το βασικό χάσμα προκύπτει μεταξύ ατόμων, πλούσιων ή φτωχών που ζουν στην ίδια χώρα (ταξική ανισότητα) ή μεταξύ ατόμων που ζουν σε διαφορετικές χώρες (τοπική ανισότητα).

Με άλλα λόγια κυριαρχεί το ερώτημα εάν το φαινόμενο της παγκόσμιας ανισότητας αποτελεί απότοκο του «ότι υπάρχουν φτωχοί και πλούσιοι λίγο - πολύ ισομερώς κατανομημένοι μεταξύ χωρών ή αν, η παγκόσμια ανισότητα εξηγείται κυρίως από τη συγκέντρωση πλούσιων ανθρώπων σε ένα σύνολο χωρών και φτωχών ανθρώπων σε ένα άλλο σύνολο. Οι δύο αυτές κατανομές αντιστοιχούν στις δυο συνιστώσες της παγκόσμιας ανισότητας, δηλαδή την ανισότητα εντός των χωρών και την ανισότητα μεταξύ των χωρών» (Branco Milanovic 2019, 110). Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση υπολογισμού της ανισότητας σε παγκόσμιο επίπεδο και στις ΗΠΑ (διάγραμμα 5.1), (υπολογισμένη μεταξύ των πολιτών του κόσμου και των ΗΠΑ, αντίστοιχα). Την τελευταία περίοδο η παγκόσμια ανισότητα⁷¹ μειώνεται, ενώ η ανισότητα στις ΗΠΑ λαμβάνει ανοδική τροχιά, αλλά και πάλι είναι πολύ πιο χαμηλή σε σχέση με τον υπόλοιπο κόσμο (Branco Milanovic 2019, 109).

Διάγραμμα 5.1: Παγκόσμια ανισότητα και ανισότητα στις ΗΠΑ, 1820 - 2011, Πηγή: (Branco Milanovic 2019, 109).

⁷¹ Για να προσδιοριστεί η συνολική σημασία των ανισοτήτων του διαγράμματος, θα πρέπει να προστεθούν, διότι στην περίπτωση που αυξηθούν όλες οι ανισότητες στο εσωτερικό των χωρών, τότε και η παγκόσμια ανισότητα θα λάβει ανοδικές τιμές (Branco Milanovic 2019, 110).

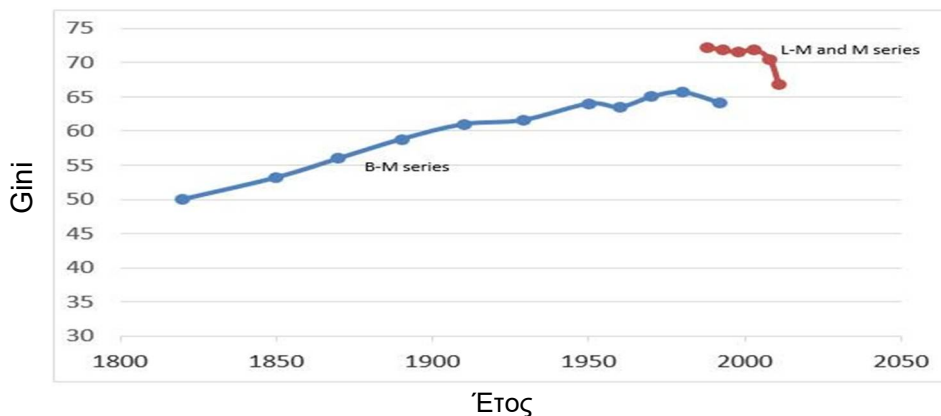
Η ανάλυση της παγκόσμιας ανισότητας σε «τοπική» και «ταξική» έχει όπως στον παρακάτω τύπο: *«Παγκόσμια Ανισότητα = ανισότητα μεταξύ χωρών + ανισότητα εντός των χωρών= (αθροισμένες⁷²) διαφορές στα μέσα εισοδήματα μεταξύ χωρών + (αθροισμένες) στα ατομικά εισοδήματα εντός των χωρών= τοπική συνιστώσα + ταξική συνιστώσα* (Branco Milanovic 2019, 110). Σύμφωνα με τον παραπάνω διακεκριμένο οικονομολόγο του ΔΝΤ, για να εξηγηθεί το τι αντιπροσωπεύει ο παραπάνω διαχωρισμός θα πρέπει να εξετάσουμε ένα σύνολο χωρών με περίπου ίδιο μέσο εισοδηματικό επίπεδο, όπως για παράδειγμα, τα αρχικά μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τα μετέπειτα (την ΕΕ των 15 και την ΕΕ των 28 μελών). Έτσι, εάν υπολογίσουμε *«τη συνολική ανισότητα ατομικών εισοδημάτων στην ΕΕ των 15 μελών, ελάχιστο τμήμα της εξηγείται από τις διαφορές στα μέσα εισοδήματα ανά χώρα, ή από αυτό που αποκαλούμε «τοπική» συνιστώσα, διότι τα μέσα εισοδήματα της Γερμανίας, της Γαλλίας, της Ολλανδίας κ.ο.κ. είναι παρεμφερή»* (Branco Milanovic 2019, 111). Την ευθύνη για τη μεγαλύτερη τιμή της παγκόσμιας ανισότητας έχει η «ταξική» συνιστώσα, δηλαδή οι ανισότητες που υπάρχουν εντός των χωρών (ανισότητες μεταξύ των ατόμων μιας χώρας).

Στην περίπτωση που εξετάσουμε την ανισότητα στην ΕΕ των 28 μελών τα πράγματα, αλλάζουν διότι κατά τον υπολογισμό της ανισότητας εντός των χωρών και μεταξύ χωρών, συμπεριλαμβάνονται και φτωχότερες χώρες. Συνεπώς, επειδή υπάρχουν μεγάλες διαφορές στα μέσα εισοδήματα μεταξύ Βουλγαρίας και Γερμανίας, Ρουμανίας και Γαλλίας κ.ο.κ. η συνολική ανισότητα που οφείλεται σε διαφορές στα μέσα εισοδήματα λαμβάνει ανοδικές τιμές (η τοπική συνιστώσα). Άρα όταν θα εξετάζουμε την ανισότητα μεταξύ των χωρών, πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη τις διαφορές στα μέσα εισοδήματα (π.χ. το χάσμα εισοδημάτων μεταξύ Γαλλίας και Νιγηρίας κ.λπ.), αλλά και το μέγεθος του πληθυσμού της κάθε χώρας, παράγοντες που αυξάνουν την μεταξύ χωρών παγκόσμια ανισότητα.

⁷² Ο ακριβής ορισμός του αθροίσματος θα εξαρτάται από το ποιόν δείκτη μέτρησης ανισότητας χρησιμοποιούμε – Gini ή Theil (ένας άλλος δημοφιλής δείκτης μέτρησης της ανισότητας) ή ίσως κάποιον τρίτο – και πάντα θα πρόκειται για σταθμικό άθροισμα, όπου οι συντελεστές στάθμισης μπορεί να είναι τα μερίδια κάθε χώρας στο συνολικό παγκόσμιο εισόδημα ή και στα δύο. Ο συντελεστής Gini αποτελεί ειδική περίπτωση διότι δεν αναλύεται ακριβώς σε αυτές τις δυο συνιστώσες, αλλά περιλαμβάνει έναν πρόσθετο όρο (ονομάζεται «επικάλυψη»), ο οποίος κινείται ανοδικά ή καθοδικά μαζί με την «εντός» συνιστώσα και μπορεί να θεωρηθεί τμήμα της. Εντούτοις τα κριτήρια Theil μπορούν, αντίθετα, να αναλύονται ακριβώς στη «μεταξύ» και στην «εντός» συνιστώσα (Branco Milanovic 2019, 110).

5.2 Η παγκόσμια ανισότητα από το 1820 έως το 2010

Οι εκτιμήσεις για την παγκόσμια ανισότητα εντός και μεταξύ των χωρών για την περίοδο 1820 – 2010, βασίζονται σε προσεγγιστικά δεδομένα, αφού οι οικονομολόγοι που ασχολήθηκαν με το συγκεκριμένο θέμα δεν έχουν στη διάθεσή τους στοιχεία από έρευνες σε νοικοκυριά, μέχρι και για τη δεκαετία του 1960. «Έτσι, κάνοντας γενικές παραδοχές, σχετικά με την εξέλιξη των ανισοτήτων στο εσωτερικό των χωρών και χρησιμοποιώντας εκτιμήσεις για το κατά κεφαλήν ΑΕΠ και το μέσο εισόδημα κάθε χώρας, διαπίστωσαν ότι η παγκόσμια ανισότητα αυξάνονταν με σταθερό ρυθμό σε όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα, ωθούμενη από αυξήσεις των μέσων εισοδημάτων στη Δυτική Ευρώπη, τη Βόρεια Αμερική και την Αυστραλία, ενώ οι χώρες στον υπόλοιπο κόσμο, ιδίως η Ινδία και η Κίνα, είτε έμειναν στάσιμες είτε βρίσκονταν σε κάμψη» (Branco Milanovic 2019, 104).

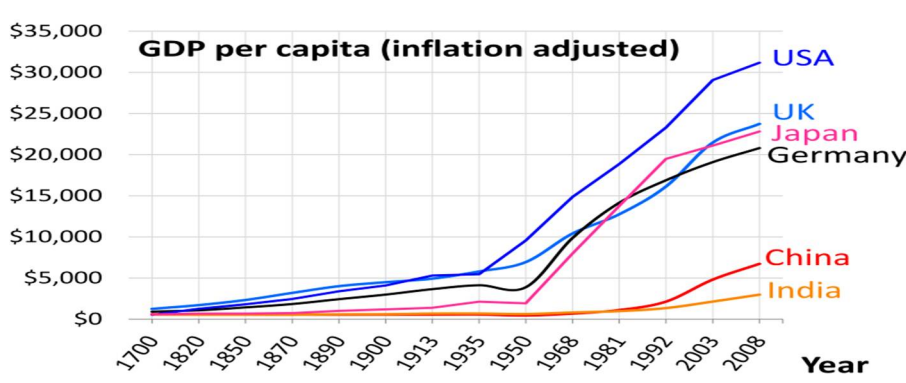
Διάγραμμα 5.2: Παγκόσμια εισοδηματική ανισότητα, Πηγή: (Branco Milanovic 2019, 104)

Στο διάγραμμα 5.2 βλέπουμε μια εκτίμηση της εισοδηματικής ανισότητας (σε τιμές συντελεστή Gini) μεταξύ όλων των πολιτών του κόσμου κατά τους δυο προηγούμενους αιώνες, με επίσημα στοιχεία κορυφαίων οικονομολόγων (Branco Milanovic 2019, 104). Η ανοδική πορεία της ανισότητας⁷³ συνεχίστηκε μέχρι και τα τέλη του 20ου αιώνα, αλλά από εκεί και έπειτα άρχισε να μειώνεται. Για να κατανοήσουμε καλύτερα την πορεία της ανισότητας που βλέπουμε στο διάγραμμα, η πρώτη τεχνολογική επανάσταση είχε σαν αποτέλεσμα ένας αριθμός ανθρώπων να απολαμβάνει υψηλότερα εισοδήματα (καπιταλιστές της εποχής), κάποιιοι να παραμείνουν στην ίδια θέση, ενώ άλλοι να βρεθούν σε δεινή θέση. Αυτή η απόκλιση είχε σαν αποτέλεσμα να διευρυνθεί ακόμη περισσότερο η παγκόσμια ανισότητα,

⁷³ Η σειρά B - M χρησιμοποιεί τιμές σε διεθνή δολάρια 1990, ενώ οι σειρές L - M και M χρησιμοποιούν τιμές σε διεθνή δολάρια 2005, εξού και η διακοπή στη γραφική παράσταση (Branco Milanovic 2019, 104).

εκτός από την περίοδο μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο που το γράφημα αποκτά κυρτό σχήμα (δηλαδή η ανισότητα αυξάνεται ακόμη βραδύτερα με την πάροδο του χρόνου), μέχρι να φτάσει στο ανώτατο επίπεδό της στο χρονικό διάστημα από το 1970 μέχρι το 1995 (Branco Milanovic 2019, 105). Κάπως σχηματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι επειδή το Ηνωμένο Βασίλειο, η Δυτική Ευρώπη και οι ΗΠΑ πλούτισαν, ενώ η Κίνα και η Ινδία παρέμειναν μέσα στη φτώχεια, η παγκόσμια ανισότητα αυξήθηκε τον 19ο αιώνα μέχρι και το μεγαλύτερο μέρος του 20ου αιώνα.

Η διαφορά ανισότητας μεταξύ των χωρών έφτασε στη μεγαλύτερή της τιμή γύρω στο 1970 (διάγραμμα 5.3), όπου αντιπαραβάλλεται το κατά κεφαλήν ΑΕΠ (σε διεθνή δολάρια ΗΠΑ) των χωρών του υπόλοιπου κόσμου (με μεγάλο πληθυσμό), με την Κίνα και την Ινδία, καθότι οι χώρες με μεγάλο πληθυσμό επηρεάζουν αποφασιστικά την κίνηση της ανισότητας, λόγω της υψηλής συμμετοχής τους στο παγκόσμιο εισόδημα. Εκείνη την περίοδο η Κίνα και η Ινδία είχαν περίπου το ίδιο κατά κεφαλήν ΑΕΠ, αλλά και απόσταση από χώρες του υπόλοιπου κόσμου (ΗΠΑ, Ιαπωνία, Γερμανία και Ηνωμένο Βασίλειο).

Διάγραμμα 5.3: Κατά κεφαλήν ΑΕΠ στην Κίνα, στην Ινδία και στον υπόλοιπο κόσμο, 1975 - 2006, Πηγή: (researchgate.net 2020)

Στη συνέχεια στις αρχές της δεκαετίας του 1990 και μέχρι το 2000, το επίπεδο της παγκόσμιας ανισότητας παρέμεινε σχετικά σταθερό (κυμαίνονταν λίγο πιο πάνω από 70 μονάδες Gini - Διάγραμμα 5.2) και σε αυτό συνέβαλλε η Κίνα⁷⁴ (Branco Milanovic 2019, 106). Μέχρι και το 2000 η Κίνα λειτουργούσε ως ο κυριότερος παράγοντας εξίσωσης των εισοδημάτων, ενώ μετά το 2000 τον ίδιο ρόλο άρχισε να διαδραματίζει και η Ινδία, με αποτέλεσμα αυτές οι δυο χώρες να κρατήσουν, αρχικά, υπό έλεγχο την παγκόσμια ανισότητα και στη συνέχεια να συμβάλ-

⁷⁴ Αν η Κίνα εξαιρεθεί από τους υπολογισμούς, η παγκόσμια τιμή του Gini διαχρονικά αυξάνεται (Branco Milanovic 2019, 106).

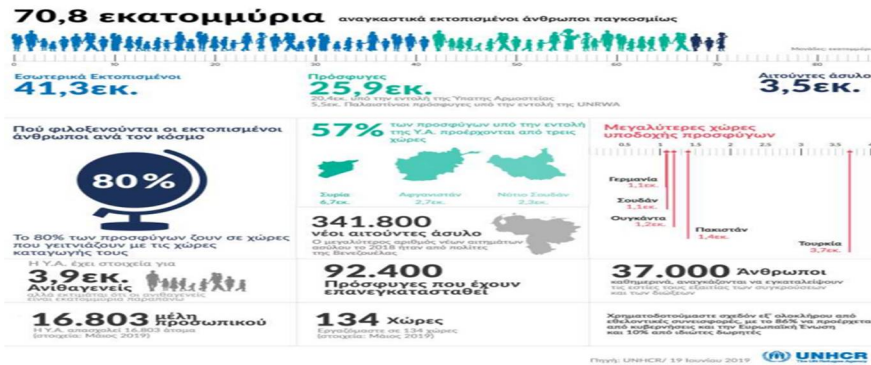
λουν στη μείωση του συνολικού επιπέδου της (Branco Milanovic 2019, 106). Από το 2000 και έπειτα, η παγκόσμια ανισότητα παρουσιάζει μια κάμψη και αυτό οφείλεται αφενός στη στασιμότητα των εισοδημάτων στις ανεπτυγμένες χώρες, αφετέρου στην οικονομική μεγέθυνση των αναπτυσσόμενων χωρών (χώρες της ανατολικής Ασίας, της Λατινικής Αμερικής, πρώην κομμουνιστικές και Αφρικανικές χώρες). Περίπου το 2010 βλέπουμε την εκπληκτική άνοδο του ΑΕΠ της Κίνας που δείχνει την τεράστια μείωση της εισοδηματικής ανισότητας μεταξύ χωρών.

5.3 Η άνοδος των «ασήμαντων παικτών» της παγκόσμιας οικονομίας τα τελευταία 30 χρόνια (1980 – 2010) και οι ανισότητες

Τα τελευταία χρόνια επικρατεί μια τεράστια αγανάκτηση μεγάλου μέρους των πολιτών στον ανεπτυγμένο κόσμο, σχετικά με την παγκόσμια ανισότητα και πολύ συχνά αποτελεί αφορμή πολιτικών διενέξεων και αντιπαραθέσεων. Από τη μια πλευρά κυριαρχεί ο θυμός κατά της πλούσιας ελίτ (πλουσιότερο 1% παγκοσμίως), αφού οι περισσότεροι προκαλούν με τον πλουσιοπάροχο⁷⁵ τρόπο ζωής τους τη στιγμή που η υπόλοιπη χώρα παραμένει στάσιμη, γίνεται φτωχότερη και μεγάλο μέρος του παγκόσμιου πληθυσμού διαβεί σε συνθήκες υποσιτισμού και κάτω από το όριο της φτώχειας⁷⁶. Από την άλλη πλευρά παρά πολλά κράτη κλείνουν τα σύνορά τους και δεν αποδέχονται τους μετανάστες, οι οποίοι φαίνεται να ανταγωνίζονται ή να υπονομεύουν τους ντόπιους εργαζόμενους και να απειλούν τον πολιτισμό και τον τρόπο ζωής τους. Πρόσφατα στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ αποτυπώνουν το μέγεθος της μετανάστευσης σε παγκόσμιο επίπεδο:

⁷⁵ Πάρα πολλοί πλούσιοι γίνονται όλο και πλουσιότεροι, ενώ ζουν σε σπίτια των 50 εκατομμυρίων δολαρίων, με γάμους των 10 εκατομμυρίων δολαρίων και με διακοπές κόστους 10.000 δολαρίων ανά διανυκτέρευση (Jack A. Goldstone 2016).

⁷⁶ Σχεδόν 800 εκατ. άνθρωποι (περίπου 11% του παγκόσμιου πληθυσμού) ζουν με λιγότερα από 1,9 δολ. την ημέρα, αν και το 1990 στην κατάσταση αυτή βρισκόταν 35% του παγκόσμιου πληθυσμού (1,9 δισ. άτομα). Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα, το 2013, 4 δισ. άτομα, περισσότερα από τον μισό παγκόσμιο πληθυσμό, ζούσαν με 1,9 - 10 δολάρια την ημέρα. Η υποσαχάριος Αφρική (Ζώνη του Σαχέλ) είναι η περιοχή με τον περισσότερο φτωχό πληθυσμό, καθώς το 2013, 390 εκατ. άτομα ζούσαν με λιγότερα από 1,90 δολάρια την ημέρα. Το ίδιο έτος υπήρχαν 25 εκατ. εξαιρετικά φτωχοί σε Κίνα και Ινδονησία μαζί, ενώ το 2011 στην Ινδία ζούσαν περισσότερα από 260 εκατ. εξαιρετικά φτωχοί. Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα, επιπλέον 100 εκατ. άτομα θα περάσουν το κατώφλι της φτώχειας αν δεν περιοριστεί η κλιματική αλλαγή (alfavita.gr 2018).

Εικόνα 5.1: Στοιχεία μετανάστευσης Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ, 19 Ιουν 2019, Πηγή: (unhcr.org/gr 2019)

Αν και ο κόσμος στο σύνολό του είναι σε καλύτερη κατάσταση από εποχές του παρελθόντος, αφού οι περισσότεροι άνθρωποι στις περισσότερες χώρες, κατά μέσο όρο, ζουν περισσότερο⁷⁷, μένουν περισσότερο στο σχολείο, γίνονται όλο και πιο παραγωγικοί και χάρη στο διαδίκτυο, απολαμβάνουν φθηνή και σχεδόν απεριόριστη πρόσβαση σε πληροφορίες και ψυχαγωγία, εντούτοις η παγκόσμια ανισότητα κινείται ανοδικά, ιδίως στον ανεπτυγμένο κόσμο. Το γεγονός αυτό εξηγείται με βάση τον τρόπο, με τον οποίο τα παγκόσμια πρότυπα της ανισότητας έχουν αλλάξει στα τελευταία 30 χρόνια. Στην δεκαετία του 1980, ο κόσμος ήταν σε μεγάλο βαθμό χωρισμένος σε «αναπτυγμένες» ή πλούσιες χώρες και σε «υπανάπτυκτες» ή φτωχές. Οι πλούσιες χώρες περιελάμβαναν την Ιαπωνία και τα κράτη στην Ευρώπη και την Βόρεια Αμερική. Συγκριτικά, ο υπόλοιπος κόσμος ήταν ως επί το πλείστον αρκετά φτωχός. «Οι οικονομολόγοι της Παγκόσμιας Τράπεζας «*Christoph Lakner*» και «*Branco Milanovic*», διαπίστωσαν ότι το 1988, το μέσο εισόδημα στις ανεπτυγμένες χώρες ήταν 20 έως 30 φορές υψηλότερο από το αντίστοιχο στις φτωχότερες χώρες» (Jack A. Goldstone 2016).

Την ίδια στιγμή, η ανισότητα μέσα στις πλουσιότερες χώρες είχε υποστεί μια απότομη πτώση, δημιουργώντας εντυπωσιακά εξισωτικές κοινωνίες. Την περίοδο από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (το 1945) μέχρι το τέλος του πολέμου του Βιετνάμ (το 1975), λόγω της έντονης βιομηχανικής ανάπτυξης στον ανεπτυγμένο κόσμο, «άνοιξαν» πολύ καλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας για τους τεράστιους αριθμούς των μετρίως ειδικευμένων εργατών, καθώς και των μεσαίου επιπέδου στελεχών (Jack A. Goldstone 2016). Την ανάπτυξη αυτή προκάλεσε η επέκταση της μεταποίησης, των κατασκευών και των επαγγελματικών υπηρεσιών

⁷⁷ Αυτό το στοιχείο δεν ισχύει για χώρες που μαστίζονται από πολεμικές συγκρούσεις, εμφύλιες διαμάχες και υποσιτισμό.

στον τομέα της εκπαίδευσης, των τραπεζών, της υγειονομικής περίθαλψης, της μεταφοράς και της λιανικής πώλησης, η οποία προσέφερε σταθερή απασχόληση στην μεσαία τάξη.

Έτσι, όσο η μεσαία τάξη αναπτυσσόταν, το μερίδιο του εθνικού εισοδήματος αυξανόταν⁷⁸. Εν τω μεταξύ, οι περισσότεροι άνθρωποι στις φτωχότερες χώρες ζούσαν κάτω από το όριο της φτώχειας⁷⁹, μένοντας ακόμα πιο πίσω από τα πλουσιότερα έθνη. Συνεπώς, η παραπάνω περίοδος αποκαλέστηκε ως η «χρυσή εποχή» για τις μεσαίες τάξεις του αναπτυσσόμενου κόσμου, ωστόσο, η μείωση των παγκόσμιων ανισοτήτων αντιστρέφει απότομα πορεία. *«Από το 1980, το επίπεδο της ανισότητας μεταξύ των ανεπτυγμένων και των αναπτυσσόμενων χωρών έχει μειωθεί σημαντικά, ενώ η ανισότητα στο εσωτερικό των πλουσιότερων χωρών έχει αυξηθεί σημαντικά»* (Jack A. Goldstone 2016).

Στη συνέχεια τη δεκαετία του 1980 η παγκόσμια οικονομία σηματοδοτήθηκε από την άνοδο της Κίνας και της Ινδίας. Οι παγκόσμιες αλυσίδες εφοδιασμού, οι οποίες παρήγαγαν φθηνά αγαθά και υπηρεσίες, μέσω της φθηνής ασιατικής εργασίας, γνώρισαν τεράστια άνθηση. Εκτός από αυτό υπήρξε, επίσης, μια έκρηξη στα εμπορεύματα και τις κατασκευές, καθώς οι αναπτυσσόμενες χώρες έχτιζαν τις δικές τους πόλεις, σιδηρόδρομους, λεωφόρους και εργοστάσια παραγωγής. Παραγωγοί εμπορευμάτων, όπως η Βραζιλία, η Ινδονησία και η Νότια Αφρική έγιναν μεγάλοι παγκόσμιοι εξαγωγείς. Επιπλέον, η υπό την ηγεσία του ΟΠΕΚ⁸⁰ (Οργανι-

⁷⁸ Στον Καναδά, τις Ηνωμένες Πολιτείες και το Ηνωμένο Βασίλειο, το μερίδιο του εθνικού εισοδήματος που πήγαινε το κορυφαίο 1% των μισθωτών πήγε από το 10%-16% πριν από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο στο 7%-8% στα τέλη του 1970. Στην ηπειρωτική Ευρώπη και την Ιαπωνία, οι οποίες είχαν ισχυρές πολιτικές υπέρ της εργασίας, το ποσοστό που πήγαινε στο κορυφαίο 1% εκατό μειώθηκε ακόμη πιο δραματικά, από 11%-18% πριν από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο στο 4%-9% στις αρχές του 1980. Όπως μετράται από το συντελεστή Gini, η ανισότητα με βάση το διαθέσιμο εισόδημα (δηλαδή, μετά από φόρους και κυβερνητικές παροχές) μειώθηκε στα επίπεδα του 0,2 έως 0,3 σε όλη την Ευρώπη και την Ιαπωνία και σε 0,34 στις Ηνωμένες Πολιτείες (Jack A. Goldstone 2016).

⁷⁹ Στην καθημερινή ζωή η «φτώχεια» ορίζεται ως η αδυναμία απόκτησης ενός αξιοπρεπούς τρόπου ζωής. Έτσι, η έλλειψη ενός στοιχειώδους επιπέδου διατροφής, ένδυσης και στέγασης είναι ένα προφανές μέτρο. Ωστόσο, το τι θεωρείται επαρκές και τι θεωρείται αναγκαίο είναι διαφορετικό ανάλογα με την εποχή και την κοινωνία και υπό αυτή την έννοια η φτώχεια είναι σχετική. Πιο συγκεκριμένα, η φτώχεια ορίζεται σε σχέση με το μέσο εισόδημα της χώρας. Έτσι, το όριο της φτώχειας ορίζεται στο 60% του μέσου εισοδήματος. Με άλλα λόγια, οι άνθρωποι που έχουν εισόδημα λιγότερο από το 60% του μέσου εισοδήματος της χώρας τους κινδυνεύουν να ανήκουν στην κατηγορία των φτωχών ή και κοινωνικά αποκλεισμένων (etwinning.gr 2020).

⁸⁰ ΟΠΕΚ - OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries) είναι ένα σύνολο πετρελαιοπαραγωγικών κρατών που ιδρύθηκε το 1960, με σκοπό να παράσχει στα κράτη-μέλη τεχνική και οικονομική βοήθεια. Ο ΟΠΕΚ δρα ως «καρτέλ» πετρελαίου και τα μέλη του συνεργάζονται, ώστε να προσαρμόζουν τα επίπεδα παραγωγής και εξαγωγής αργού πετρελαίου, ασκώντας μεγάλη επιρ-

σμός Εξαγωγών Πετρελαιοπαραγωγών Χωρών) άνοδος των τιμών του πετρελαίου μετατόπισε έσοδα από τον πλούσιο κόσμο στα έθνη που παράγουν πετρέλαιο (Jack A. Goldstone 2016).

Μέσα στις επόμενες δεκαετίες, οι μισθοί στον αναπτυσσόμενο κόσμο αυξήθηκαν ραγδαία, βγάζοντας εκατοντάδες εκατομμύρια ανθρώπους από την φτώχεια σε χώρες όπως την Κίνα, την Ινδία, την Λατινική Αμερική, την Μέση Ανατολή και χώρες της Αφρικής. Πολλά έθνη μετατράπηκαν σε «χώρες μεσαίου εισοδήματος», όχι ακόμη πλούσιες, αλλά και όχι πλέον «βυθισμένες» στην φτώχεια. Ακόμη και οι πιο φτωχές χώρες (συμπεριλαμβανομένης της Ινδίας και της Κίνας, οι οποίες το 1980 ήταν όντως φτωχές) ανέπτυξαν μια σειρά από ταχέως διογκούμενες πόλεις με σημαντική μεσαία τάξη. Άμεσο αποτέλεσμα των παραπάνω αλλαγών, ήταν η διάκριση μεταξύ «πλούσιων» και «φτωχών» χωρών να γίνει πολύ λιγότερο έντονη και μάλιστα ακόμη και δυσδιάκριτη. Έτσι μέχρι και το 2011 δεν υπήρχε πλέον η έντονη διαίρεση όπως το 1988 στο μέσο εισόδημα μεταξύ των ανεπτυγμένων και των αναπτυσσόμενων χωρών. Αυτό ήταν το αποτέλεσμα της ανόδου της νέας «παγκόσμιας μεσαίας τάξης» (άνθρωποι στο σημείο Α της καμπύλης του «Ελέφαντα» του Διαγράμματος 3.1) στον αναπτυσσόμενο κόσμο και της στασιμότητας των εισοδημάτων των μεσαίων τάξεων (άνθρωποι στο σημείο Β της καμπύλης του «Ελέφαντα» του Διαγράμματος 3.1) στις πλουσιότερες χώρες. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω διάγραμμα⁸¹ που δείχνει την εξέλιξη του κινεζικού, του ινδικού ΑΕΠ, καθώς και του ΑΕΠ των χωρών του υπόλοιπου κόσμου, στο χρονικό διάστημα από το 1975 έως το 2006 (μετρημένο σε διεθνή δολάρια 1990).

Οι χώρες⁸² που κάποτε ήταν «ασήμαντοι παίκτες» στην παγκόσμια οικονομία, ξαφνικά εμφανίστηκαν ως μεγάλες οικονομικές δυνάμεις και η αλλοτινή κυριαρχία των Δυτικών εθνών άρχισε να κλονίζεται. Τα τελευταία 30 χρόνια, η ταχεία α-

ροή στην τιμή του στην παγκόσμια αγορά, κυρίως μέσω ποσοστώσεων παραγωγής (euretirio.com 2020).

⁸¹ Ο κατακόρυφος άξονας είναι σε λογαριθμική μορφή. Τα πραγματικά κατά κεφαλήν ΑΕΠ είναι διαχρονικά συγκρίσιμα, τόσο για την ίδια χώρα όσο και μεταξύ των χωρών (researchgate.net 2020).

⁸² Το 1980, η οικονομία των ΗΠΑ ήταν πάνω από δέκα φορές μεγαλύτερη από το μέγεθος της Κίνας, σύμφωνα με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), παρ' όλο που η Κίνα ήταν η μεγαλύτερη οικονομία στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Το ΑΕΠ της ήταν μόνο το 8% εκείνου των Ηνωμένων Πολιτειών. Μέχρι το 2014, η οικονομία της Κίνας ήταν ελαφρώς μεγαλύτερη από εκείνη των Ηνωμένων Πολιτειών, αν προσαρμοστεί στις ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης. Και από το 2014, η Ινδία έχει επίσης αναπτυχθεί εντυπωσιακά, επιτυγχάνοντας ένα ΑΕΠ που ήταν το 40% εκείνου των Ηνωμένων Πολιτειών. Η Βραζιλία ήταν στο σχεδόν 20%

νάπτυξη των αναπτυσσόμενων χωρών, μείωσε και την ανισότητα μεταξύ των πλούσιων και φτωχών χωρών. Ένας μεγάλος αριθμός των πρώην αναπτυσσόμενων χωρών έχουν γίνει οι κορυφαίες 20 πλουσιότερες στον κόσμο: Η Κίνα, η Ινδία, η Βραζιλία, η Ινδονησία, το Μεξικό, κατά σειρά μεγέθους, όλες έχουν μεγαλύτερες οικονομίες από την Ιταλία (η οποία είναι η τέταρτη μεγαλύτερη οικονομία στην Ευρώπη). *«Ακόμα και η Αίγυπτος, το Πακιστάν και η Ταϊλάνδη έχουν τώρα μεγαλύτερες οικονομίες από την Ολλανδία, η οποία μέχρι το 1945 ήταν η μεγαλύτερη αποικιακή δύναμη στη Νοτιοανατολική Ασία»* (Jack A. Goldstone 2016).

Με βάση την κατάταξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, οι πλούσιες χώρες παραμένουν οι πλουσιότερες, με τη διαφορά πολύ λιγότερο από όσο πριν. Σύμφωνα με το ΔΝΤ, όταν τα εισοδήματα προσαρμοστούν σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης⁸³, το κατά κεφαλήν εισόδημα των χωρών όπως η Γαλλία, η Γερμανία και οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν 20 έως 30 φορές εκείνο της Κίνας και της Ινδίας το 1980. Μέχρι το 2014, η διαφορά είχε συρρικνωθεί στις έξι έως δέκα φορές για την Ινδία και μόλις τρεις έως τέσσερις φορές για την Κίνα. Οι μεσαίες τάξεις στα σημερινά πλουσιότερα έθνη είναι σήμερα σε χειρότερη οικονομική κατάσταση από ότι οι μεσαίες τάξεις σε ορισμένες χώρες των αναπτυσσόμενων οικονομιών.

Στο εσωτερικό των κοινωνιών των πλουσιότερων εθνών, οι μεσαίες τάξεις επλήγησαν, διότι η ενσωμάτωση της ασιατικής εργασίας και των παγκόσμιων αλυσίδων εφοδιασμού εμπορευμάτων στην παγκόσμια οικονομία, έχει μετατοπίσει τον πλούτο προς τα πάνω, δηλαδή στους διευθυντές των παγκόσμιων επιχειρήσεων. Αυτοί, μαζί με τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα που παρέχουν πίστωση για τις παγκόσμιες επενδύσεις, το εμπόριο και τις κατασκευές, έχουν δει το μερίδιό τους στο παγκόσμιο εισόδημα να εκτοξεύεται. Για παράδειγμα, στις Ηνωμένες Πολιτείες, το μερίδιο του συνολικού εισοδήματος που πηγαίνει στο κορυφαίο 1% των μισθωτών σχεδόν διπλασιάστηκε κατά την διάρκεια των τελευταίων τριών δεκαετιών, από 8% το 1980 σε 18% το 2010. Στην Αυστραλία, τον Καναδά, την Ιρλανδία, τη Νέα Ζηλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο, το ποσοστό που πηγαίνει στο κορυ-

⁸³ **Ισοδυναμία Αγοραστικών Δυνάμεων (Purchasing Power Parity, PPP):** Η βασική εκδοχή της **ΘΙΑΔ** είναι ο νόμος της μιας τιμής. Η τιμή ενός προϊόντος που παράγεται στην αλλοδαπή εκφρασμένη σε εγχώριο νόμισμα θα πρέπει να ισούται με την τιμή του ίδιου προϊόντος που παράγεται στην ημεδαπή, δηλ. $P_j^* \times e = P_j$. Αν όμως οι δυο τιμές διαφέρουν μεταξύ τους τότε θα αυξηθεί η ζήτηση του εμπορεύματος εκεί που η τιμή του είναι χαμηλότερη και παράλληλα θα μειωθεί η ζήτησή του εκεί που η τιμή του είναι υψηλότερη, προκαλώντας σύγκλιση των τιμών (Δημήτριος Κυρκιλής 2020).

φαίο 1% έχει, ομοίως, αυξηθεί κατά μιάμιση έως δύο φορές από τις αρχές της δεκαετίας του 1980. Έτσι η ανισότητα⁸⁴ εξακολουθεί να είναι σε άνοδο.

Επιπλέον, η άνοδος του διαδικτύου, στο οποίο ανταλλάσσονται τρισεκατομμύρια δολάρια και εκατοντάδες δισεκατομμύρια δολάρια εσόδων που δημιουργούνται με λίγους ή χωρίς καθόλου εργαζομένους μεσαίας ειδίκευσης ή χειρώνακτες, έχει μετατοπίσει περαιτέρω την κατανομή του πλούτου και του εισοδήματος. Δεν είναι τυχαίο το ότι εταιρείες όπως, η «Alphabet Inc.» (ιδιοκτήτρια της Google και η πιο πολύτιμη επιχείρηση στις Ηνωμένες Πολιτείες σήμερα), απασχολεί 61.000 εργαζομένους στις ΗΠΑ και η επόμενη πιο πολύτιμη εταιρεία, η Apple, απασχολεί 76.000 άτομα στην χώρα. Αντίθετα, στο αποκορύφωμά της, η General Motors είχε 618.365 εργαζομένους στις ΗΠΑ. Ακόμη και η «Airbnb» με συνολικά 1.600 εργαζομένους έχει χρηματιστηριακή αξία πάνω από 25 δισεκατομμύρια δολάρια! Απλά δεν είναι πλέον απαραίτητο να υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός εργαζομένων που φτιάχνει πράγματα ή παρέχει υπηρεσίες για να δημιουργηθεί αξία δισεκατομμυρίων δολαρίων (Jack A. Goldstone 2016).

Τέλος, η ροή της παγκόσμιας παραγωγής σε χώρες με χαμηλότερους μισθούς, απότοκο της παγκοσμιοποίησης, στόχευσε εργαζομένους στον αναπτυσσόμενο κόσμο που άλλοτε απολάμβαναν υψηλόμισθη εργασία (σε αμφοτέρους τις βιομηχανίες των υπαλλήλων και των εργατών), με αποτέλεσμα να αυξηθεί η ανεργία. Μια μελέτη από οικονομολόγους στο MIT εκτιμά ότι έχουν χαθεί 2,4 εκατομμύρια θέσεις εργασίας στις ΗΠΑ, λόγω της μετατόπισης από την τοπική παραγωγή στις εισαγωγές (Jack A. Goldstone 2016). Έτσι, τα τελευταία 30 χρόνια, τη μερίδα του «λέοντος» στην παγκόσμια ανάπτυξη εντός των πλούσιων χωρών, «άρπαξαν» οι παγκόσμιοι διευθυντές και τα ανώτερα χρηματοοικονομικά στελέχη. Ως αποτέλεσμα, οι μεσαίες και κατώτερες τάξεις (τα μεσαία στελέχη και οι ιδιοκτήτες των τοπικών επιχειρήσεων μικρής κλίμακας) έμειναν πίσω, χάνοντας το καθεστώς της μεσαίας τάξης μέσα στην ίδια τους την χώρα.

⁸⁴ Στην Γερμανία, για παράδειγμα, ακόμη και αν τα κέρδη στο κορυφαίο 1% ήταν περιορισμένα, η ανισότητα σε ολόκληρη την κατανομή του εισοδήματος εξακολουθεί να αυξάνεται: Ο συντελεστής Gini για το διαθέσιμο εισόδημα αυξήθηκε από 0,25 το 1985 σε 0,29 το 2011, μια μεγαλύτερη αύξηση σε αναλογικούς όρους από ό, τι στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου αυξήθηκε από 0,34 σε 0,39 κατά την ίδια χρονική περίοδο (Jack A. Goldstone 2016).

5.4 Η δυσαρέσκεια των χωρών του αναπτυσσόμενου κόσμου

Παρά το γεγονός ότι οι μεσαίες τάξεις στα σημερινά πλουσιότερα έθνη είναι σήμερα σε χειρότερη οικονομική κατάσταση, από ότι οι μεσαίες τάξεις σε ορισμένες χώρες των αναπτυσσόμενων οικονομιών, δεν λείπει η δυσαρέσκεια ενάντια στην αυξανόμενη ανισότητα και μέσα στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Παρουσιάζεται, εντόνως, το φαινόμενο πάρα πολλοί άνθρωποι να ζουν σε χωριά και παραγκουπόλεις (π.χ. οι φαβέλες⁸⁵ στη Βραζιλία), να εργάζονται σε ορυχεία και άλλες επικίνδυνες εργασίες (πολλές φορές παράνομα και χωρίς ασφάλιση) και να βρίσκονται παγιδευμένοι κάτω από το όριο της φτώχειας. Μόνο όσοι κατάφεραν να αποκτήσουν μια εκπαίδευση ή ένα κομμάτι κεφαλαίου και μετακόμισαν στις πόλεις, ήταν σε θέση να ξεφύγουν από αυτή την απειλητική για τη ζωή τους κατάσταση. Εκατομμύρια απέκτησαν υπαλληλικές θέσεις εργασίας και τα παρελκόμενα της ζωής της μεσαίας τάξης. Πολλοί από αυτούς εντός της μεσαίας τάξης μετανάστευσαν σε αναπτυσσόμενες χώρες αναζητώντας καλύτερη τύχη.

Έτσι στο εσωτερικό των χωρών των αναπτυσσόμενων οικονομιών, αυτοί που μαστιάζονται από τη φτώχεια, εξαγριώνονται με το θέαμα εκείνων που έχουν αποκτήσει σκανδαλώδη ποσά πλούτου. Δεν αποτελεί έκπληξη ότι η «Αραβική Άνοιξη»⁸⁶, η οποία ήταν κατά πολύ ένα σύμπτωμα της βαθιάς οικονομικής κακουχίας, ξέσπασε την συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Αξίζει να σημειωθεί ότι η κραυγή στους δρόμους των χωρών της MENA⁸⁷, κατά την διάρκεια της αιγυπτιακής επανάστασης το 2011 ήταν, «*Φορούν τις τελευταίες τάσεις της μόδας, ενώ ζούμε δέκα σε ένα δωμάτιο!*» (Jack A. Goldstone 2016).

⁸⁵ Στις μέρες μας, ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα κοινωνικής ανισότητας αποτελεί η ύπαρξη των «παραγκουπόλεων - φαβέλων» που συνεπάγεται και τη διάκριση ανάμεσα στους οικονομικά επιφανείς, με τους οικονομικά ασθενέστερους πολίτες. Κατ' επέκταση της διάκρισης αυτής, παρουσιάζεται και η επιλογή της κατοικίας με τους μεν πλούσιους να συγκεντρώνονται στις περιοχές των πόλεων και τους κατώτερα οικονομικά να συνωσιάζονται σε φτωχογειτονιές. Η διάκριση αυτή υπάρχει εξαιτίας της δραματικής αύξησης του πληθυσμού που αντιμετωπίζουν οι περισσότερες χώρες του τρίτου κόσμου, όπως και το Ρίο ντε Τζανέιρο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το άγαλμα του Χριστού στο Ρίο, που αποτελεί το πιο γνωστό αξιοθέατο της Βραζιλίας, καθώς θεωρούν ότι δεν είναι μία ανοιχτή αγκαλιά, αλλά το σύμβολο της κοινωνικής ανισότητας. Από τη μία πλευρά οι φτωχοί και από την άλλη οι πλούσιοι (Νίκη Μουντζούρα 2020).

⁸⁶ Η επίσημη ημερομηνία ενάρξεως του ξεσηκωμού στον αραβικό κόσμο, θεωρείται η 18-12-2010, όταν ο Mohamed Bouazizi, αυτοπυρπολήθηκε στην πόλη Sidi Bouzid της Τυνησίας, διαμαρτυρόμενος για την αστυνομική βία του αυταρχικού καθεστώτος του Zine el-Abidine Ben Ali (Βασίλειος Αρσονιάδης 2018, 322).

⁸⁷ (Middle East and North Africa-MENA): Βόρεια Αφρική και Μέση Ανατολή.

Απότομη άνοδο της ανισότητας γνώρισαν πολλές αναπτυσσόμενες χώρες. Για παράδειγμα στην Ινδονησία και στην Ινδία, ο συντελεστής Gini έχει αυξηθεί σημαντικά (ιδιαίτερα στην Ινδία), σχεδόν όσο και στις Ηνωμένες Πολιτείες από το 1980, ενώ στην Κίνα, ο συντελεστής Gini έχει αυξηθεί κατά δύο φορές περισσότερο από όσο στις Ηνωμένες Πολιτείες, καθιστώντας την Κίνα μια από τις πιο άνισες⁸⁸ χώρες στον κόσμο.

Ένας άλλος λόγος της απογοήτευσης των χωρών των αναδυόμενων οικονομιών στην Ασία, την Λατινική Αμερική και την Μέση Ανατολή, έγκειται στο γεγονός ότι εξακολουθούν να παραμένουν έξω από τους ηγετικούς ρόλους στους μεγάλους θεσμούς της παγκόσμιας διακυβέρνησης, δημιουργημένους από τις αναπτυγμένες χώρες. Το ΔΝΤ, η Παγκόσμια Τράπεζα και το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ εξακολουθούν να είναι κατά κύριο λόγο αποκλειστικά «ευρω – αμερικανικό hub». Η τάση αυτή πιέζει τις αναπτυσσόμενες χώρες να εμφανίζουν πιο επιθετικές συμπεριφορές. Ώθησε την Κίνα, για παράδειγμα, να δημιουργήσει την δική της Ασιατική Τράπεζα Επενδύσεων Υποδομών (Asian Infrastructure Investment Bank) ως εναλλακτική λύση για την Παγκόσμια Τράπεζα (Jack A. Goldstone 2016). Επίσης, και για αυτό εν μέρει η Κίνα έχει αρχίσει να επιβάλλεται στρατιωτικά στην Θάλασσα της Νότιας Κίνας, εφαρμόζοντας τον απεριόριστο πόλεμο με τη μορφή του «Lawfare» (με τη δημιουργία τεχνητών νησιών στην κινεζική Θάλασσα, επιδιώκοντας να αποδείξει ότι κι εκείνη είναι μια περιφερειακή, υπολογίσιμη δύναμη).

5.5 Η ανισότητα μεταξύ των χωρών στο διάστημα από 2008 - 2014 – Νέες εξελίξεις

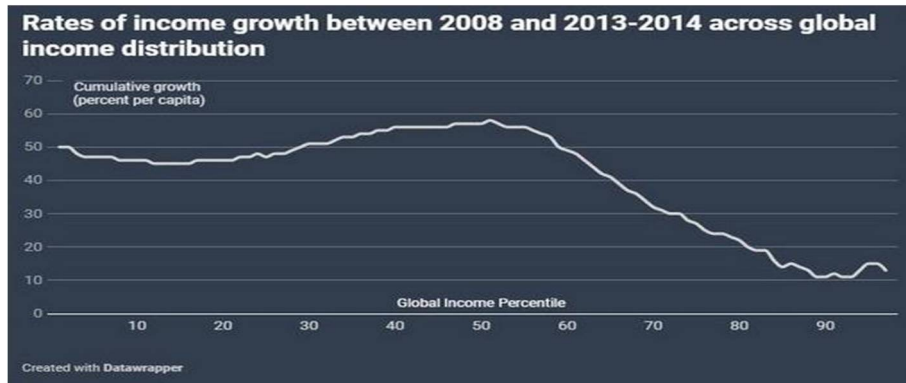
Μέχρι και τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2008, φαίνεται ότι οι πλουσιότεροι άνθρωποι στις πλούσιες χώρες και σχεδόν όλοι στην Ασία, επωφελήθηκαν από την παγκοσμιοποίηση, ενώ μόνο η μεσαία τάξη του πλούσιου κόσμου έχασε σε σχετικούς όρους. Η αύξηση της ανισότητας σε ορισμένες χώρες, ως αποτέλεσμα της πολύ ισχυρής αύξησης των υψηλών εισοδημάτων, για παράδειγμα στις Ηνωμένες Πολιτείες, ή λόγω του ταχέως αυξανόμενου χάσματος μεταξύ του μέσου εισοδήματος στις αγροτικές περιοχές και του μέσου εισοδήματος στις αστικές περιο-

⁸⁸ Μια πρόσφατη έκθεση των Ηνωμένων Εθνών σημειώνει ότι μεταξύ 1990 και 2010, η εισοδηματική ανισότητα στις αναπτυσσόμενες χώρες αυξήθηκε κατά 11%. Περισσότερο από το 75% του πληθυσμού στις αναπτυσσόμενες κοινωνίες ζει σε μέρη όπου η ανισότητα είναι σήμερα μεγαλύτερη από ό, τι το 1990 (Jack A. Goldstone 2016).

χές, για παράδειγμα στην Κίνα, συνέπεσε με την περίοδο αυξανόμενης έκθεσης των χωρών στην παγκοσμιοποίηση μέσω αυξημένων ροών αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίων και εργασίας πέραν των εθνικών συνόρων.

Μελετώντας τα στοιχεία που περιλαμβάνουν περισσότερες από 130 χώρες με λεπτομερείς πληροφορίες σχετικά, με τα εισοδήματα σε επίπεδο νοικοκυριού, προκύπτει το διάγραμμα 3.1 (καμπύλη του «ελέφαντα») που δείχνει την αύξηση του εισοδήματος της μη Δυτικής μεσαίας τάξης (κυρίως της ασιατικής) να υπερβαίνει κατά πολύ την αντίστοιχη της Δυτικής μεσαίας τάξης. Στην πραγματικότητα, το χάσμα ανάπτυξης μεταξύ των δύο ομάδων έχει πραγματικά αυξηθεί. Για παράδειγμα, το μέσο εισόδημα των ΗΠΑ το 2013 ήταν μόλις 4% υψηλότερο από το 2008. Εν τω μεταξύ, τα μεσαία εισοδήματα της Κίνας και του Βιετνάμ υπερδιπλασιάστηκαν, ενώ το μεσαίο εισόδημα της Ταϊλάνδης αυξήθηκε κατά 85% και της Ινδίας κατά 60%. Αυτή η ανισότητα δείχνει το πώς η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση, ειδικά το αρχικό σοκ που αποκαλύπτεται σε αυτά τα δεδομένα, έπληξε την Δύση πολύ πιο σοβαρά από όσο την Ασία και μείωσε την ανισότητα μεταξύ των χωρών (foreignaffairs.gr 2020).

Αλλά στη δεύτερη τεχνολογική επανάσταση, το αυξανόμενο χάσμα μεταξύ των ελίτ και των μεσαίων τάξεων στις Δυτικές χώρες, είναι πολύ λιγότερο αισθητό σε αυτήν την πιο πρόσφατη περίοδο. *«Η χρηματοπιστωτική κρίση μείωσε τον ρυθμό αύξησης των εισοδημάτων (και σε ορισμένες περιπτώσεις συρρίκνωσε το εισόδημα) των πλουσίων στις Δυτικές χώρες που αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος του κορυφαίου ποσοστού του κόσμου»* (foreignaffairs.gr 2020). Αυτή η φάνηκε και από το γεγονός ότι η εισοδηματική ανισότητα σε πολλές πλούσιες χώρες δεν αυξήθηκε. Η πραγματικότητα δείχνει ότι η ύφεση διέκοψε την αύξηση του εισοδήματος των πλουσίων, αλλά για λίγο. Παρόλα αυτά εκτός από την μετά το 2008 επιβράδυνση της αύξησης του εισοδήματος μεταξύ των πλουσίων, η παγκοσμιοποίηση σε αυτή τη νέα περίοδο συνέχισε συμβάλλει στη μείωση της παγκόσμιας ανισότητας. *«Όπως μετράται από τον συντελεστή Gini, ο οποίος κυμαίνεται από το μηδέν (μια υποθετική κατάσταση στην οποία κάθε άτομο έχει το ίδιο εισόδημα) έως το ένα (μια υποθετική κατάσταση στην οποία ένα άτομο λαμβάνει όλο το εισόδημα), η παγκόσμια ανισότητα μειώθηκε από 0,70 το 1988 σε 0,67 το 2008 και στην συνέχεια σε 0,62 το 2013»* (foreignaffairs.gr 2020).

Διάγραμμα 5.4: Ρυθμός ανάπτυξης εισοδήματος μεταξύ 2008 - 2014, σε σχέση με την παγκόσμια διανομή εισοδήματος, Πηγή: (foreignaffairs.gr 2020).

Που οφείλεται το γεγονός ότι η παγκόσμια ανισότητα συνέχισε την καθοδική τάση της κατά την διάρκεια της παραπάνω περιόδου; Οφείλεται στην οικονομική μεγέθυνση της Κίνας. Από αρχή των μεταρρυθμίσεων της αγοράς στα τέλη της δεκαετίας του 1970, η Κίνα, διαδραμάτισε τεράστιο ρόλο στην μείωση της παγκόσμιας ανισότητας, αφού η οικονομική ανάπτυξη του πληθυσμού της (ύψους 1,4 δισεκατομμυρίων ανθρώπων, συνέβαλλε στην αναδιανομή του πλούτου σε όλο τον κόσμο.

Βέβαια από το 2014 και έπειτα η κατάσταση άλλαξε. «*Η Κίνα έχει γίνει αρκετά πλούσια, τόσο που η συνεχιζόμενη ανάπτυξή της δεν παίζει πλέον τόσο σημαντικό ρόλο στη μείωση της παγκόσμιας ανισότητας*» (foreignaffairs.gr 2020). Τα νούμερα μαρτυρούν το παραπάνω φαινόμενο, αφού το 2008, το μέσο εισόδημα της Κίνας ήταν λίγο υψηλότερο από το μέσο εισόδημα στον υπόλοιπο κόσμο, ενώ πέντε χρόνια αργότερα, το μέσο εισόδημα της Κίνας⁸⁹ ήταν 50% υψηλότερο (μάλλον είναι ακόμη υψηλότερο σήμερα). Η υψηλή ανάπτυξη στην Κίνα, με παγκόσμιους όρους, παύει να την καθιστά εξισοροποιητική δύναμη στην παγκόσμια εισοδηματική ανισότητα. Σύντομα, θα συμβάλει στην αύξηση της παγκόσμιας ανισότητας λόγω της συνεχιζόμενης εξέλιξης της τεχνολογίας και της παγκοσμιοποίησης (δεύτερο κύμα Kuznets – Διάγραμμα 4.9) (foreignaffairs.gr 2020).

⁸⁹ Όμως, αντικαταστάτης στο ρόλο της Κίνας στη μείωση της παγκόσμιας ανισότητας θα είναι πλέον η Ινδία, με πληθυσμό που μπορεί σύντομα να ξεπεράσει αυτόν της Κίνας και εξακολουθεί να είναι σχετικά, φτωχός. Την τελευταία 20ετία, η Κίνα και η Ινδία, ήταν χώρες πρωτοπόροι στη μείωση της παγκόσμιας ανισότητας και συνέβαλαν τα μέγιστα στο να γίνει ο κόσμος πιο ίσος. Από τώρα και στο εξής, μόνο η ανάπτυξη στην Ινδία θα έχει την ίδια λειτουργία. Επίσης, η Αφρική, η οποία διαθέτει τα υψηλότερα ποσοστά αύξησης του πληθυσμού στον κόσμο, θα κινεί όλο και περισσότερο το παγκόσμιο ενδιαφέρον (foreignaffairs.gr 2019).

Κεφάλαιο 6: Δυνάμεις που επιδρούν πτωτικά στην Παγκόσμια Ανισότητα

6.1 Καλοήθειες δυνάμεις μείωσης της ανισότητας

Γενικά, ανάλογα με το είδος της κοινωνίας που εξετάζουμε κάθε φορά, δηλαδή τις κοινωνίες με το στάσιμο εισόδημα και τις κοινωνίες με αυξανόμενο μέσο εισόδημα, υπάρχουν μηχανισμοί που επιδρούν πτωτικά στο φαινόμενο της εισοδηματικής ανισότητας. Έτσι, στις προβιομηχανικές, στις βιομηχανικές και στις μεταβιομηχανικές κοινωνίες, οι παράμετροι συστολής της ανισότητας είναι οι ονομαζόμενες καλοήθειες δυνάμεις, όπως η κοινωνική – πολιτική πίεση (ήτοι ο σοσιαλισμός και ο συνδικαλισμός), η δωρεάν παιδεία για όλους, ο πληθυσμός που ανήκει στην τρίτη ηλικία και έχει αυξημένες ανάγκες κοινωνικής φροντίδας και η τεχνολογική αλλαγή (στην περίπτωση που ευνοεί την ανειδίκευτη εργασία) (Branco Milanovic 2019, 49). Οι παραπάνω δυνάμεις συναντούνται, μόνο σε κοινωνίες⁹⁰ με αυξανόμενο μέσο εισόδημα και ο λόγος είναι ότι *«μόνο σε οικονομίες οι οποίες αναπτύσσονται ασκούν πτωτικές πιέσεις στην εισοδηματική ανισότητα παράγοντες, όπως η βελτίωση του μορφωτικού επιπέδου, η αυξημένη συμμετοχή στα κοινά και ένας πληθυσμός που γερνάει και απαιτεί κοινωνική προστασία»* (Branco Milanovic 2019, 49).

Κατ' αρχάς η εισοδηματική ανισότητα πολλές φορές αποτελεί απότοκο πολιτικών αγώνων και κοινωνικών εξεγέρσεων, άλλοτε ειρηνικών και άλλοτε βίαιων. Μια κοινωνική και πολιτική πίεση μπορεί να αποτελέσει αιτία να μειωθεί η εισοδηματική ανισότητα, αρκεί να θυμηθούμε την ιδιαίτερα αιματηρή «Παρισινή Κομμούνα»⁹¹, τις διαδηλώσεις⁹² της πλατείας «Haymarket» του Σικάγου το 1886 (που ο-

⁹⁰ Δεν αποτελεί σύμπτωση ότι κοινωνίες με υψηλότερο (και αυξανόμενο) εισόδημα είναι επίσης, κοινωνίες με υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο και περισσότερα πολιτικά δικαιώματα, οι οποίες συντοίμως έχουν ολοκληρώσει τη διαδικασία δημογραφικής μετάβασης (Branco Milanovic 2019, 49).

⁹¹ Επαναστατική απόπειρα της εργατικής τάξης να πάρει την εξουσία στα χέρια της σε τοπικό επίπεδο, καταργώντας τις συγκεντρωτικές δομές του κράτους. Το πολιτικό πείραμα έλαβε χώρα στο Παρίσι και αποδείχθηκε θνησιγενές. Διήρκεσε 72 ημέρες (18 Μαρτίου - 28 Μαΐου 1871) και πνίγηκε στο αίμα από την κυβέρνηση του Λουί Τιερ (γνωστός και με το εξελληνισμένο επίθετο Θιέρσος). Η Κομμούνα αναπτύχθηκε από το πολιτικό κενό που προέκυψε μετά τη συντριπτική ήττα της Γαλλίας στον πόλεμο με την Πρωσία (19 Ιουλίου 1870 - 10 Μαΐου 1871). Παρά τις αδυναμίες της, το έργο που επιτέλεσε ήταν σημαντικό, ιδιαίτερα στους τομείς της εργασίας και της παιδείας. Στον τομέα της εργασίας είχε τοποθετηθεί επικεφαλής ένας ούγγρος μαρξιστής, ο Λέον Φράνκελ, που πήρε μια σειρά από μέτρα για να ανακουφίσει τους εργάτες και τους μικροαστούς, όπως η κολεκτιβοποίηση βιομηχανιών, χρεοστάσιο στο εμπόριο και τα ενόικια, κατάργηση της νυχτερινής εργασίας στα αρτοποιεία, απαγόρευση τοκογλυφικών γραφείων και καθιέρωση της δεκάωρης ημερήσιας εργασίας (sansimera.gr 2020).

δήγησαν στην καθιέρωση της εργατικής πρωτομαγιάς) ή τις εξεγέρσεις της «Αραβικής Άνοιξης» στις χώρες της MENA⁹³ το 2011 (Branco Milanovic 2019, 76). Η πολιτική πίεση που άσκησε το εργατικό κίνημα κατά τον «βραχύ 20 αιώνα»⁹⁴ βοήθησε σε μια σταθερή πτώση της εισοδηματικής ανισότητας και στην Ευρώπη, αλλά και στις ΗΠΑ (ανεπτυγμένες και πλούσιες χώρες). Η δύναμη των συνδικαλιστικών οργανώσεων και η πολιτική ισχύς των σοσιαλιστικών και κομμουνιστικών κομμάτων, συνέβαλλαν στον περιορισμό της ισχύος του κεφαλαίου. Υπάρχουν πολιτικές δυνάμεις που έχουν την τάση να επιδιώκουν την αύξηση της προσφοράς εργασίας και την τεχνολογική αλλαγή που ευνοεί το κεφάλαιο ή την υψηλή ειδίκευση. Επίσης, το ευρύτερο οικονομικό περιβάλλον που διαμορφώνεται, ενισχύεται πολλές φορές και από μέτρα πολιτικής και χαρακτηρίζεται από την παγκοσμιοποίηση, την προσφορά εξειδικευμένης εργασίας, την αφθονία ή την σπανιότητα του κεφαλαίου και την απουσία ή την παρουσία αξιοποιήσιμων πόρων. Οι συνδικαλιστικές οργανώσεις ανά τον κόσμο ασκούν πιέσεις στις εθνικές κυβερνήσεις να παρθούν μια σειρά από μέτρα ανακούφισης των εργατών και των μεσαίων τάξεων, σε παγκόσμιο επίπεδο, σημειώνοντας και επιτυχίες, πολλές φορές, όμως με αιματηρό τρόπο.

⁹² 01 Μαΐου 1886: Στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής πραγματοποιούνται συλλαλητήρια με αίτημα την οκτάωρη εργασία. Σε ανάμνηση των διαδηλώσεων, η 1η Μαΐου εορτάζεται σε πολλές χώρες ως Εργατική Πρωτομαγιά. Οι αιματοβαμμένες εξεγέρσεις των εργατών του Σικάγο στις αρχές Μάη του 1886, έγιναν ύστερα από επιτυχημένες διεκδικήσεις των εργατών στον Καναδά το 1872. Δύο χρόνια νωρίτερα, το 1884, πάρθηκε στο συνέδριο της Αμερικανικής Ομοσπονδίας Εργασίας η απόφαση να γίνουν την πρώτη Μάη του 1886 απεργιακές κινητοποιήσεις και διαδηλώσεις στο Σικάγο, το μεγαλύτερο τότε βιομηχανικό κέντρο των ΗΠΑ. Αίτημα η μείωση των ωρών εργασίας και σύνθημα «Οχτώ ώρες δουλειά, οχτώ ώρες ανάπαυση, οχτώ ώρες ύπνο». Εκείνη τη μέρα, 1η Μαΐου του 1886, 600.000 άνθρωποι συμμετείχαν στις απεργίες που γίνονταν σε όλη την χώρα, και πάνω από 80.000 στο Σικάγο. Αυτό το Σάββατο του 1886, μια εργάσιμη μέρα, οι εργάτες, ξεκίνησαν με τις γυναίκες και τα παιδιά τους για να διαδηλώσουν ειρηνικά στο χώρο της συγκέντρωσης στην πλατεία «Haymarket» (αγορά αγροτικών προϊόντων). Στη γύρω περιοχή, είχαν παραταχθεί αστυνομικές δυνάμεις αποτελούμενες από 1350 άτομα, οπλισμένα με οπλοπολυβόλα οι οποίοι περίμεναν το σύνθημα για να δράσουν. Κι ενώ το πλήθος παρακολουθούσε τις ομιλίες, ο επικεφαλής της αστυνομικής δύναμης, διατάσσει να διαλυθεί η συγκέντρωση. Μια βόμβα έσκασε κοντά στους αστυνομικούς οι οποίοι άρχισαν να πυροβολούν και να χτυπούν τους συγκεντρωμένους χωρίς καμιά διάκριση. Είναι ακόμα άγνωστος ο αριθμός των θυμάτων αφού πολλοί τραυματισμένοι κατέληξαν τις επόμενες ημέρες, επίσημα μόνο οκτώ νεκροί αστυνομικοί και τέσσερις διαδηλωτές έχουν επαληθευτεί. Οκτώ συλληφθέντες διαδηλωτές δικάστηκαν, τέσσερις εξ αυτών καταδικάστηκαν σε θάνατο και άλλος ένας αφαίρεσε μόνος του τη ζωή του στην φυλακή. Η διεθνής προβολή αυτής της δίκης δημιούργησε τα θεμέλια της Εργατικής Πρωτομαγιάς ως Εργατικής Γιορτής (armynoice.gr 2019).

⁹³ Middle East And North Africa.

⁹⁴ Η περίοδος από το Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο μέχρι και την κατάρρευση της ΕΣΣΔ (Branco Milanovic 2019, 76).

Ένας ακόμη καλοήθης μοχλός μείωσης της εισοδηματικής ανισότητας είναι η επένδυση στην εκπαίδευση και τις δεξιότητες των εργαζομένων. Ως απάντηση στην αλλαγή των εργασιακών πρακτικών που προκαλεί η τεχνολογία, η αναβάθμιση των δεξιοτήτων των εργαζομένων χαμηλής ειδίκευσης παρουσιάζει τις περισσότερες δυνατότητες αντιστάθμισης του χάσματος στους μισθούς, ενώ παράλληλα συμβάλλει στη δημιουργία περισσότερων θέσεων εργασίας. *«Σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης εμφανίζεται μια αλυσίδα σχέσεων αιτίου - αιτιατού, όπως η μειωμένη τιμή κεφαλαιουχικών αγαθών, η τεχνολογική αλλαγή και η αντικατάσταση εργαζομένων σε καθήκοντα ρουτίνας, όπου η μείωση στις τιμές των κεφαλαιουχικών αγαθών καθίσταται δυνατή χάρη στην ύπαρξη φθηνής εργασίας, όπως στην Κίνα και στην υπόλοιπη Ασία»* (Branco Milanovic 2019, 96). Αυτή η μεροληπτική υπέρ της υπέρ της εξειδικευμένης εργασίας τεχνολογική αλλαγή σε συνάρτηση και με την παγκοσμιοποίηση μπορεί να αντισταθμιστεί με την ποιοτική δωρεάν παιδεία και τη βελτίωση του μορφωτικού επιπέδου των εργαζομένων.

Επιπλέον η γήρανση του πληθυσμού αποτελεί παράμετρο μείωσης της ανισότητας, αφού «γεννά» απαιτήσεις για ένα κράτος πρόνοιας. Δηλαδή, αυξάνει τη ζήτηση για κοινωνικές υπηρεσίες, όπως η κοινωνική ασφάλιση, η υγειονομική κάλυψη, η παροχή κοινωνικής στέγης, η προσβάσιμη και υψηλής ποιότητας μέριμνα σε διάφορα κέντρα προστασίας κ.λπ. Προκειμένου να επιτευχθούν όλα τα παραπάνω είναι απαραίτητη η αυξημένη φορολόγηση των πλουσίων, γεγονός που ωθεί την εισοδηματική ψαλίδα μεταξύ πλούσιων, μεσαίων και φτωχών τάξεων να κλείνει.

Τέλος, η τεχνολογική αλλαγή που έχει ως βασικό ενισχυτικό συστατικό το κεφάλαιο (το οποίο μεταφράζεται με την ύπαρξη των μηχανών), συμπληρώνει την ειδικευμένη εργασία και αυξάνει τους μισθούς. Επίσης, αντικαθιστώντας την ανειδίκευτη εργασία, διευρύνει και το μισθολογικό χάσμα, αλλά αυτή είναι η μία άποψη. Μερικές, όμως, φορές είναι δυνατόν κάποιες μορφές της τεχνολογίας να βοηθήσουν στην αύξηση της παραγωγικότητας των ανειδίκευτων εργατών (των πιο φτωχών κοινωνικών στρωμάτων). Όμως, επικρατεί η πρώτη άποψη, διότι η αύξηση των τεχνολογικών αλλαγών, αν και έχει θετικό αντίκτυπο στην οικονομική ανάπτυξη, συνολικά, συμβάλλει στη «διασπορά των μισθών», αφού ανταμείβονται οι υψηλές δεξιότητες, ιδίως στις τεχνολογίες των πληροφοριών και των επικοινωνιών.

νιών. Παράλληλα η αυτοματοποίηση που κυριαρχεί στην εποχή της τέταρτης βιομηχανικής επανάστασης (δηλαδή, η εποχή που διανύουμε), με τις οικονομίες κλίμακας να εξατμίζονται και τα ρομπότ με την τεχνητή νοημοσύνη να αντικαθιστούν όλο και περισσότερο τον άνθρωπο, περιθωριοποιεί τους εργαζόμενους με χαμηλές ή μεσαίες δεξιότητες. Βέβαια σε αυτήν την κατάσταση μεγάλος πρωταγωνιστής είναι και η παγκοσμιοποίηση, η οποία προετοιμάζει το έδαφος για να εξελιχθεί η τεχνολογική αλλαγή και να μπορέσει να απλώσει τα «πλοκάμια» της σε όσο το δυνατόν περισσότερους ανθρώπους και οικονομίες χωρών.

Για να γίνει αυτό πιο χειροπιαστό, αρκεί να αναφέρουμε «ότι το λογισμικό SAP, οι υπολογιστές Lenovo και τα iPhones της αμερικανικής Apple αντικατέστησαν θέσεις εργασίας ή συμπύεσαν τους μισθούς των ταξιδιωτικών πρακτόρων, ξενοδοχοϋπαλλήλων, λογιστών και πωλητών στα καταστήματα λιανικής» (Branco Milanovic 2019, 96). Η τεχνολογική επανάσταση λειτουργεί μεροληπτικά υπέρ της ειδικευμένης εργασίας, διότι το φθηνό υλικό της πληροφορικής για τα παραπάνω προϊόντα παράγεται σε χώρες της Ασίας με χαμηλά ημερομίσθια, με αποτέλεσμα να αυξάνονται τα εισοδήματα των φτωχών ανθρώπων στην εν λόγω ήπειρο, να υποβαθμίζεται ο ρυθμός αύξησης των εισοδημάτων της μεσαίας τάξης των πλούσιων οικονομιών και να γίνονται ακόμη πιο πλούσιοι οι ιδιοκτήτες των μεγάλων πολυεθνικών επιχειρήσεων (πλουσιότερο 1% παγκοσμίως). Συνεπώς, εάν επιχειρήσουμε να περιγράψουμε τη δομή της παγκόσμιας οικονομίας, θα τη χωρίζαμε σε τρεις τομείς (domains): (1) στον τομέα όπου κατασκευάζονται κεφαλαιουχικά αγαθά σε οικονομίες με χαμηλά ημερομίσθια, (2) ο τομέας όπου χρησιμοποιούνται τα ρομποτικά συστήματα, η τεχνητή νοημοσύνη και οι υπολογιστές για να απεμπλακούν από την ανειδίκευτη εργασία οι πλούσιες χώρες, και (3) ο τομέας που χρησιμοποιεί μόνο ειδικευμένη εργασία για να παράγει αγαθά και υπηρεσίες πολυτελείας (Branco Milanovic 2019, 96).

6.2 Κακοήθεις δυνάμεις μείωσης της ανισότητας

Αναφορικά με τις κακοήθεις δυνάμεις εμφανίζονται τόσο σε κοινωνίες με στάσιμο εισόδημα, όσο και σε κοινωνίες ανεπτυγμένες. Τέτοιες είναι οι πόλεμοι, οι εμφύλιες συγκρούσεις και οι πανδημίες. Στην περίπτωση των κατακτητικών πολέμων, η εισοδηματική ανισότητα αυξάνονταν λόγω της καταναγκαστικής εργασίας των κατακτημένων (π.χ. Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία). Σε περιπτώσεις πολέμων που

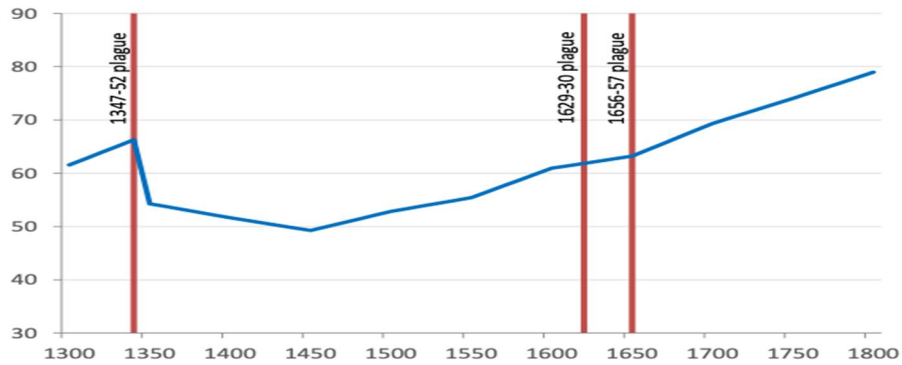
το κράτος έχανε⁹⁵ τα φορτία ισχύος του, η εισοδηματική ανισότητα μειώνονταν. Γιατί, όμως, στην περίπτωση ενός πολέμου η ανισότητα μειώνεται; Αυτό γίνεται *«λόγω της μαζικής κινητοποίησης, της καταστροφής των περιουσιακών στοιχείων και της προοδευτικής φορολόγησης»* (Branco Milanovic 2019, 50). Ένας πόλεμος είτε είναι επιθετικός είτε εμφύλιος αποτελεί μια εξισωτική δύναμη. Ο Γάλλος οικονομολόγος Thomas Piketty περιγράφει πως ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος επηρέασε την εισοδηματική ανισότητα εκείνη την περίοδο. *«Ο Πόλεμος περιορίζει την ανισότητα μέσω της υλικής καταστροφής του κεφαλαίου και μέσω του πληθωρισμού (ο οποίος προξενεί πραγματικές ζημιές στους πιστωτές), που οδηγούν σε γενική μείωση του εισοδήματος από περιουσιακά στοιχεία»* (Branco Milanovic 2019, 57). Εκτός από αυτό, οι κρατικές δαπάνες που απαιτούνται για την αγορά οπλικών συστημάτων, για την πρόσληψη επαγγελματιών οπλιτών, αλλά και εφέδρων, καθώς και για την παραγωγή εφοδίων, καλύπτονται με την αύξηση της φορολογίας που καταβάλλει το σύνολο του πληθυσμού και ιδιαίτερα ο πλούσιος κόσμος. Αυτή η ποσότητα κεφαλαίου που συσσωρεύεται, τυγχάνει διαχείρισης από την κυβέρνηση και όχι από ολιγαρχικές ελίτ. Έτσι αυξάνεται η συνολική ζήτηση για εργασία, άρα και οι μισθοί, για αυτό η ανισότητα περιορίζεται (Branco Milanovic 2019, 57).

Τέλος, μια ακόμη σημαντική κακοήθης δύναμη μείωσης της παγκόσμιας εισοδηματικής ανισότητας είναι η πανδημία. Στα παλιότερα χρόνια (προβιομηχανικές κοινωνίες) η μαζική εξόντωση ανθρώπων, οδηγούσε σε αυξήσεις των πραγματικών μισθών και μειώσεις της ανισότητας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η μελέτη των στοιχείων για τις επιπτώσεις της πανώλης στο κράτος της Φλωρεντίας το 1348. *«Η τρομερή πανδημία εκείνη την περίοδο αποτέλεσε το βαθύτερο αίτιο μιας αρκετά παρατεταμένης φάσης κάμψης της ανισότητας, η οποία στις πόλεις (της Τοσκάνης) κράτησε περίπου μέχρι το 1450»* (Branco Milanovic 2019, 55). Επίσης, η παραπάνω περίοδος της επιδημίας της πανώλης ή του «Μαύρου θανάτου»⁹⁶, αλλά και η περίοδος από το 1628-1631, που ξαναξέσπασε η ίδια επιδημία, στην Βόρεια Ιταλία, αλλά και σε χώρες της Ευρώπης, αποτέλεσε αντικείμενο μελέ-

⁹⁵ Είτε λόγω επίθεσης στο έδαφός του είτε λόγω διεξαγωγής μη ορθολογικού πολέμου, δηλαδή πολέμου όπου το κόστος είναι μεγαλύτερο από το όφελος.

⁹⁶ Με τον όρο «μαύρη πανώλη» ή «μαύρος θάνατος» αναφέρεται η πανδημία των ετών 1348 - 1353, η οποία ήταν από τις πλέον καταστροφικές στην παγκόσμια ιστορία. Ο συνολικός ανθρώπινος απολογισμός της, υπολογίζεται σε 100 έως 200 εκατομμύρια νεκρούς στην Ευρώπη, στην Ασία και στη βόρεια Αφρική. Μάλιστα εκτιμάται ότι μείωσε τότε τον παγκόσμιο πληθυσμό από 450 εκατομμύρια σε 350 - 375 εκατομμύρια (el.wikipedia.org 2020).

της του Guido Alfani, ο οποίος μελέτησε την ετήσια εξέλιξη των οικογενειακών περιουσιών πριν την αρρώστια, στη διάρκεια της, αλλά και μετά την παρέλευσή της σχεδόν για μια 30ετία (Branco Milanovic 2019, 56).

Διάγραμμα 6.1: Διάγραμμα ανισότητας του πλούτου εξαιτίας της Πανώλης στην Ιταλία για πέντε (5) αιώνες, Πηγή: (Guido Alfani 2020).

Στο παραπάνω διάγραμμα φαίνεται ότι κατά τη διάρκεια πέντε αιώνων (1300-1800) ο «Μαύρος θάνατος», φαίνεται να πυροδότησε τη μόνη φάση συστηματικής μείωσης της ανισότητας του πλούτου (αν και αν η ανάλυση προωθηθεί στον 19ο και τον 20ο αιώνα βρίσκουμε μια άλλη μείωση της ανισότητας, που σχετίζεται με τους Παγκοσμίους Πολέμους). Μετά τον «Μαύρο θάνατο», το πλουσιότερο 10% του πληθυσμού υπέστη κατακερματισμό της περιουσίας του, λόγω της υψηλής θνησιμότητας και η γη των μεγαλογαιοκτημόνων διαμοιράστηκε μεταξύ μελών των οικογενειών τους. Αυτή η μείωση της ανισότητας ήταν μακράς διάρκειας, καθώς για να διαμορφωθεί η κατάσταση της ανισότητας στην προ – πανδημίας εποχή πέρασαν σχεδόν, 150 χρόνια. Υπήρχαν δύο κύριες αιτίες της μείωσης της ανισότητας: (1) μετά το πέρας της πανούκλας η εργασία έγινε σπάνια, οι πραγματικοί μισθοί αυξήθηκαν και γενικότερα τα φτωχότερα στρώματα απολάμβαναν την διαπραγματευτική τους δύναμη και ήταν σε θέση να διαπραγματευτούν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης και εργασίας, (2) ο κατακερματισμός των μεγάλων κληρονομιών που προκλήθηκαν από εξαιρετικά υψηλή θνησιμότητα στο πλαίσιο του συστήματος διαχωρισμού κληρονομιάς που, στα τέλη του Μεσαίωνα, χαρακτήρισε πολλές ευρωπαϊκές περιοχές. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα πολλά άτομα να κληρονομήσουν περισσότερες ιδιότητες από ό, τι χρειάζονταν ή ήθελαν και σε μια ασυνήθιστη αφθονία περιουσιών που προσφέρονται στην αγορά. Μαζί με τους υψηλότερους πραγματικούς μισθούς λόγω της έλλειψης εργασίας, αυτή η κατάσταση βοήθησε ένα μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού να αποκτήσει πρόσβαση σε περι-

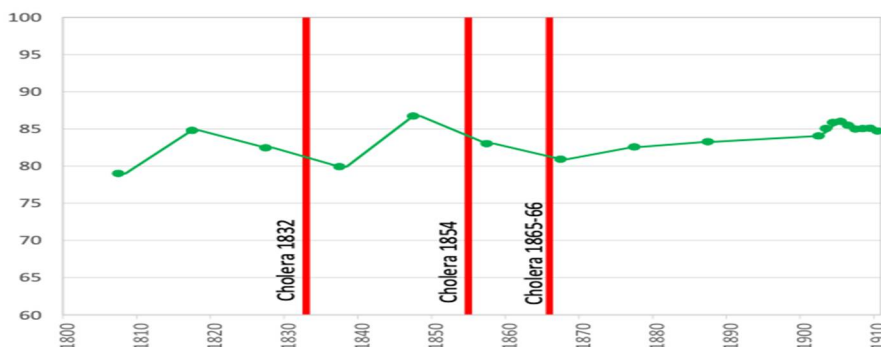
ουσία, μειώνοντας έτσι την ανισότητα του πλούτου. Σημειώστε ότι η αύξηση των πραγματικών μισθών είναι επίσης ενδεικτική της μείωσης της ανισότητας εισοδήματος (Guido Alfani 2020).

Ο «Μαύρος θάνατος» τον 14ο αιώνα είναι ένα εμφανές παράδειγμα πανδημίας που μείωσε δραματικά την ανισότητα του πλούτου, αλλά δεν συμβαίνει το ίδιο στις μετέπειτα εποχές. Στην Ιταλία, η πανούκλα της περιόδου του 1629-1630 που εξαπλώθηκε στη Βόρεια Ιταλία και στην Τοσκάνη, αλλά και της περιόδου του 1656 - 1657 που έπληξε τα κεντρικά και νότια μέρη της χερσονήσου, χαρακτηρίστηκε από ποσοστά θνησιμότητας μεταξύ 30% και 40%, αρκετά κοντά στο 50%. Αλλά σε αυτή την περίπτωση, η μείωση της ανισότητας ήταν εξαιρετικά περιορισμένη: είναι σχεδόν αόρατη στις συνολικές τάσεις (όπως φαίνονται στο διάγραμμα 6.1). Αυτό οφείλεται πιθανώς στα πολύ διαφορετικά θεσμικά πλαίσια που καθιερώθηκαν, κατά την έναρξη αυτών των τελευταίων πανδημιών. Η πιο επικρατέστερη εξήγηση είναι ότι είναι ότι επειδή στους επόμενους αιώνες μετά την επιδημία της πανώλης, είχε καταστεί σαφές ότι αυτή θα παρέμενε ως μια επαναλαμβανόμενη μάστιγα, οι πλουσιότερες οικογένειες άρχισαν να προστατεύουν τις κληρονομίες τους από ανεπιθύμητο κατακερματισμό χρησιμοποιώντας ιδρύματα, όπως το «fideicommissum (entail)»⁹⁷, το οποίο επέτρεψε στα μέλη του να παρεκκλίνουν από τον γενικό κανόνα διαχωρισμού της περιουσίας και της κληρονομιάς. Αυτό διέκοψε έναν από τους βασικούς μηχανισμούς, μέσω των οποίων η πανούκλα θα μπορούσε να έχει μειώσει την ανισότητα του πλούτου.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση της χολέρας που ήταν η νέα ασθένεια του 19ου αιώνα. Αυτή η επιδημία φαίνεται να είχε περιοριστεί αρχικά στην Ινδία. Όμως, από τα τέλη του 1810 παρουσίασε παγκόσμια έξαρση, προκαλώντας μια σειρά έξι κύκλων πανδημιών, σε διάστημα μεγαλύτερο από έναν αιώνα, ήτοι το 1817-1824, 1829-1837, 1840 -1860, 1863-1875, 1881-1896 και 1899-1923. Οι δυτικές χώρες επλήγησαν λιγότερο από την πρώτη έξαρση της πανδημίας, αλλά επηρεάστηκαν, σε διάφορους βαθμούς, τις υπόλοιπες χρονιές. Στην Ευρώπη, η

⁹⁷ Το «fideicommissum» είναι ένας τύπος κληροδοτήματος, στο οποίο ο δικαιούχος επιβαρύνεται να μεταφέρει μέρη της περιουσίας του «εκδίκου» σε κάποιον άλλο. Για παράδειγμα, ένας πατέρας θα αφήσει το οικογενειακό σπίτι στο πρωτότοκο παιδί του (υιός ή κόρη), υπό τον όρο ότι αυτό στη συνέχεια θα κάνει το ίδιο, στο δικό του πρωτότοκο παιδί. Ήταν ένα από τα πιο δημοφιλή νομικά ιδρύματα στον αρχαίο Ρωμαϊκό Νόμο για αρκετούς αιώνες. Η λέξη είναι ένας συνδυασμός των λατινικών λέξεων «fides» (εμπιστοσύνη) και «committere» (να δεσμευτεί), και συνεπώς υποδηλώνει ότι κάτι δεσμεύεται για την εμπιστοσύνη κάποιου (en.wikipedia.org 2020).

δεύτερη, τρίτη και τέταρτη πανδημία είχαν ιδιαίτερα σοβαρές συνέπειες. «*Η Γαλλία επλήγη σοβαρά, ειδικά το 1832 (102.000 θύματα) και το 1853 - 1854 (143.000 θύματα)*» (Guido Alfani 2020). Αν κοιτάξουμε την τάση της ανισότητας του πλούτου (διάγραμμα 6.2), φαίνεται ότι κατά τις παραπάνω χρονολογίες παρατηρήθηκε μείωση της ανισότητας, όχι όμως στο επίπεδο του της επιδημίας της πανώλης 14^{ου} – 15^{ου} αιώνα.

Διάγραμμα 6.2: Διάγραμμα ανισότητας του πλούτου της πανδημίας χολέρας στη Γαλλία, 1800-1910, Πηγή: (Guido Alfani 2020).

Η εξήγηση που δίδεται για το γεγονός ότι δεν υπήρξε μείωση της ανισότητας⁹⁸, στις παραπάνω περιόδους, είναι η εξόντωση των φτωχών. Επειδή η εξάπλωσή της χολέρας ευνοήθηκε από ανθυγιεινές και πολυσύχναστες (συγχρωτισμός) συνθήκες διαβίωσης, επλήγησαν οι φτωχότερες ομάδες πολύ χειρότερα από όλα τα άλλα στρώματα, ειδικά σε πόλεις. Συνεπώς η εισοδηματική ανισότητα συνέχισε να υπάρχει και μάλιστα σε υψηλά επίπεδα, αφού δεν πέθαιναν οι πλούσιοι και οι εύποροι, αλλά οι φτωχοί. Εάν η θνησιμότητα στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα δεν ήταν τόσο μεγάλη, ο πλούτος θα διαμοιράζονταν και δεν θα συγκεντρώνονταν στα χέρια της πλούσιας ελίτ της εποχής.

6.3 Η πανδημία COVID -19 και η εισοδηματική ανισότητα

Αναφερθήκαμε πιο πάνω ότι στην περίπτωση της επιδημίας της πανώλης, η μαζική εξόντωση των ανθρώπων, οδηγούσε σε αυξήσεις των πραγματικών μισθών και μειώσεις της εισοδηματικής ανισότητας. Λόγω της υψηλής θνησιμότητας από την πανδημία, η οποία δεν έκανε διακρίσεις μεταξύ πλούσιων και φτωχών, η γη των μεγαλογαιοκτημόνων (πλούσια «ελίτ» της προβιομηχανικής εποχής) δια-

⁹⁸ Είτε της εισοδηματικής ανισότητας είτε της ανισότητας του πλούτου.

μοιράστηκε μεταξύ μελών των οικογενειών τους. Για τις μετέπειτα αρρώστιες, όπως η χολέρα (Γαλλία το 1832), η Ισπανική Γρίπη (Δυτική Ευρώπη 1918-1920), ο ιός του AIDS⁹⁹ (1981), ο ιός Έμπολα¹⁰⁰ (1976), SARS¹⁰¹ το 2003, το σύνδρομο MERS¹⁰² και ο πανδημικός ιός γρίπης Α (H1N1)¹⁰³ το 2009, δεν υπάρχουν στοιχεία που να δείχνουν ότι η εισοδηματική ανισότητα μειώνεται. Καθώς οι απλοί και φτωχοί άνθρωποι σε όλο τον κόσμο υποφέρουν από τις άσχημες συνθήκες υγιεινής και νοσούν πολύ πιο εύκολα και γρήγορα, οι δισεκατομμυριούχοι έχουν δει την «τύχη» τους να διευρύνεται. Στην περίπτωση της πανδημίας του νέου κοροναϊού SARS – CoV 2 ή COVID - 19, παρατηρήθηκε ότι ο συνδυασμένος πλούτος όλων των δισεκατομμυριούχων των ΗΠΑ, αυξήθηκε κατά 821 δισεκατομμύρια δολάρια (28 %) μεταξύ 18 Μαρτίου 2020 και 10 Σεπτεμβρίου 2020, από περίπου 2,947 τρισεκατομμύρια δολάρια σε 3,768 τρισεκατομμύρια δολάρια, όπως φαίνεται στο διάγραμμα 6.3:

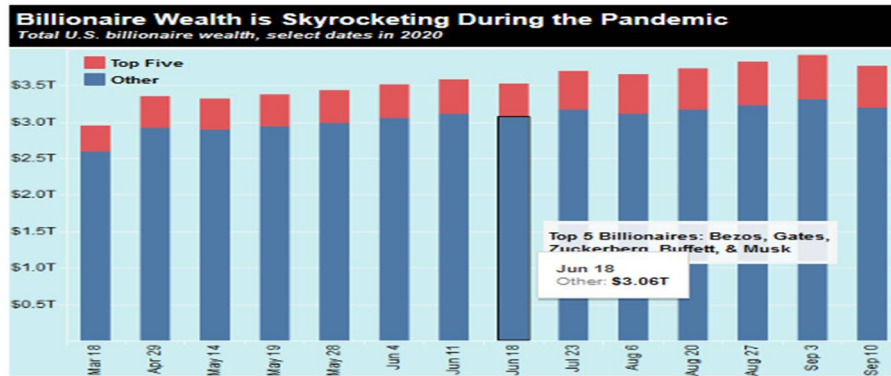
⁹⁹ Χωρίς θεραπεία μέχρι σήμερα.

¹⁰⁰ Χωρίς θεραπεία μέχρι σήμερα.

¹⁰¹ SARS coronavirus (SARS-CoV) (Severe Acute Respiratory Syndrome-Σοβαρό Οξύ Αναπνευστικό Σύνδρομο) - ιός που εντοπίστηκε το 2003. Το SARS-CoV θεωρείται ότι είναι ζωικός ιός από μια ακόμη αβέβαιη δεξαμενή ζώων, ίσως νυχτερίδες, που εξαπλώθηκε σε άλλα ζώα (π.χ. γάτες) και στους πρώτους μολυσμένους ανθρώπους στην επαρχία Guangdong της νότιας Κίνας το 2002. Σχετικά με τη μετάδοσή του επηρέασε 26 χώρες και είχε ως αποτέλεσμα περισσότερες από 8.000 θανάτους το 2003. Η μετάδοση του SARS-CoV γίνεται κυρίως από άτομο σε άτομο. Ο ιός παρουσιάζει πιο έντονα συμπτώματα κατά τη δεύτερη εβδομάδα μετά τη μόλυνση ενός ατόμου, όπου παρατηρείται επιδείνωση της κλινικής εικόνας των ασθενών. Οι αναπνευστικές εκκρίσεις και τα κόπρανα, αποτελούν εστία κινδύνου εξάπλωσης της νόσου. Οι περισσότερες περιπτώσεις μετάδοσης από άνθρωπο σε άνθρωπο σημειώθηκαν στο περιβάλλον της υγειονομικής περίθαλψης, ελλείψει επαρκών προφυλάξεων για τον έλεγχο των λοιμώξεων. Η εφαρμογή των κατάλληλων πρακτικών ελέγχου των λοιμώξεων έθεσε τέλος στην παγκόσμια εστία.

¹⁰² Το αναπνευστικό σύνδρομο της Μέσης Ανατολής (MERS-CoV) είναι μια ιογενής νόσος του αναπνευστικού συστήματος που προκαλείται από έναν νέο κοροναϊό (MERS-CoV), ο οποίος εντοπίστηκε για πρώτη φορά στη Σαουδική Αραβία το 2012. Έκτοτε, ο ιός φαίνεται να κυκλοφορεί σε όλη την Αραβική Χερσόνησο, κυρίως στη Σαουδική Αραβία, όπου έχει αναφερθεί και η πλειοψηφία των κρουσμάτων (>85%). Αρκετά κρούσματα έχουν γνωστοποιηθεί σε πολλές χώρες εκτός της Μέσης Ανατολής. Ο MERS-CoV είναι ιός που μεταδίδεται από τα ζώα στον άνθρωπο. Η προέλευσή του δεν έχει κατανοηθεί πλήρως, αλλά πιστεύεται ότι προέρχεται από τις νυχτερίδες και μεταδόθηκε στις καμήλες κάποια στιγμή στο παρελθόν. Η διαδρομή της μετάδοσης από τα ζώα στον άνθρωπο δεν είναι ακόμη πλήρως γνωστή, αλλά οι καμήλες ενδέχεται να είναι οι σημαντικότεροι ξενιστές και η «δεξαμενή» για τον MERS - CoV, καθώς και η κυριότερη πηγή μόλυνσης για τον άνθρωπο. Ο ιός δεν φαίνεται να περνά εύκολα από άτομο σε άτομο, εκτός εάν υπάρχει στενή επαφή ("Α. Διλιντάς" 2015).

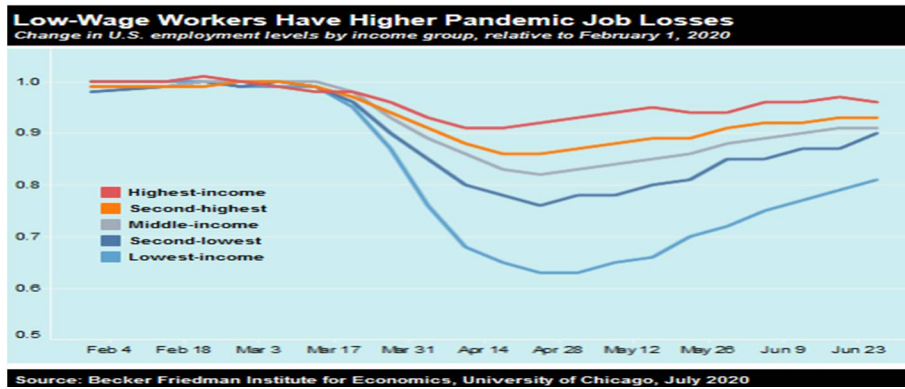
¹⁰³ Τον Απρίλιο του 2009, ένα νέο στέλεχος ιού γρίπης Α(H1N1) εμφανίστηκε στο Μεξικό και εξαπλώθηκε ραγδαία σε όλον τον κόσμο. Ο ιός αυτός δεν συγγενεύει αντιγονικά ή γενετικά με ανθρώπινα στελέχη, αλλά έχει γενετικά στοιχεία από γνωστούς ιούς γρίπης που προσβάλλουν χοίρους. Στις 11 Ιουνίου 2009, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (ΠΟΥ) διακήρυξε την πανδημία γρίπης του 2009 από το νέο τύπο του ιού της γρίπης Α ("Γ. Γκιούλα, Α. Μελίδου, Μ. Εξηνητάρη, Δ. Χατζηδημητρίου, Ε. Χατζοπούλου, Ε. Δίζα, Ν. Μαλισιόβας" 2010).

Διάγραμμα 6.3: Ο πλούτος των δισεκατομμυριούχων των ΗΠΑ κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19 το 2020, Πηγή: ("inequality.org" 2020).

Από τους περισσότερους από 600 περίπου δισεκατομμυριούχους των ΗΠΑ, οι πλουσιότεροι πέντε (Jeff Bezos, Bill Gates, Mark Zuckerberg, Warren Buffett και Elon Musk) σημείωσαν αύξηση 59% του συνδυασμένου πλούτου τους, κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου (ήτοι από 358 δισεκατομμύρια δολάρια σε 569 δισεκατομμύρια δολάρια). Και ενώ οι δισεκατομμυριούχοι των ΗΠΑ, αλλά και ανά τον κόσμο, βλέπουν την περιουσία τους να επεκτείνεται, η πανδημία έπληξε τους εργαζομένους χαμηλού εισοδήματος σε πολύ μεγάλο βαθμό.

Σύμφωνα με τους ερευνητές του Πανεπιστημίου του Σικάγο, η ομάδα χαμηλού εισοδήματος είχε το υψηλότερο ποσοστό απωλειών θέσεων εργασίας μεταξύ της 1ης Φεβρουαρίου 2020 και τέλους Ιουνίου 2020, ενώ οι εργαζόμενοι με το υψηλότερο εισόδημα είχαν το χαμηλότερο ποσοστό απωλειών θέσεων εργασίας κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Ενώ τα κενά μειώθηκαν κάπως μέχρι τα τέλη Ιουνίου, η ομάδα χαμηλότερου εισοδήματος είχε μόνο το 81% των θέσεων εργασίας που είχαν την 1η Φεβρουαρίου, ενώ η ομάδα υψηλότερου εισοδήματος είχε το 96% των θέσεων εργασίας που είχαν πριν από την πανδημία. Από την παραπάνω έρευνα διαπιστώνεται άνοιγμα της ψαλίδας της εισοδηματικής ανισότητας στις πλούσιες χώρες, αφού περισσότερο πλήττεται η μεσαία και φτωχότερη τάξη, σε σχέση με τους υψηλόμισθους εργαζομένους.

Διάγραμμα 6.4: Οι χαμηλόμισθοι και οι απώλειες θέσεων εργασίας, Πηγή: ("inequality.org" 2020).

Η επιδημία COVID-19 δεν είναι μια νόσος ίσων ευκαιριών, αφού επηρεάζει περισσότερο τα άτομα με κακή υγεία (υποκείμενα νοσήματα), επαγγελματίες υγείας και ανθρώπους που έρχονται σε καθημερινή επαφή με αρρώστους λόγω της φύσεως της εργασίας τους (τραπεζικοί υπάλληλοι, καταστηματάρχες, υπάλληλοι σε καταστήματα εστίασης, επαγγελματίες οδηγοί κ.λπ.). Επίσης μετά από τους φτωχούς, πλήττει περισσότερο χώρες προηγμένων οικονομιών, όπως οι ΗΠΑ, όπου δεν έχουν όλοι οι πολίτες¹⁰⁴ εγγυημένη πρόσβαση σε υγειονομική περίθαλψη, δηλαδή έχουν υψηλότερα επίπεδα ανισοτήτων στην υγεία.

Επίσης, στην περίπτωση του COVID -19, εκφράστηκε μεγάλη ανησυχία για την ταχέως αυξανόμενη ανεργία, ιδίως μεταξύ των φτωχότερων κοινωνικών στρωμάτων, όχι μόνο λόγω της ίδιας της πανδημίας (π.χ. απώλεια θέσεων εργασίας για μολυσμένα άτομα ή για εκείνους που θα υποφέρουν καιρό από κακή υγεία ως συνέπεια της λοίμωξης), αλλά και ως αποτέλεσμα των πολιτικών περιορισμού (όπως κλειδώματα διαφόρων ειδών - lockdown) που έχουν εφαρμοστεί παγκοσμίως στις χώρες του ΟΟΣΑ, κυρίως. Υπό αυτές τις συνθήκες η εισοδηματική ανι-

¹⁰⁴ Οι έγχρωμοι άνθρωποι έχουν πιο υψηλά επίπεδα θνησιμότητας εάν έχουν μολυνθούν με Covid-19. Από τις 13 Ιουνίου 2020, τα δεδομένα του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (ΠΟΥ) δείχνουν ότι τα ποσοστά νοσηλείας για τους αυτόχθονες, τους Μαύρους, τους Ισπανόφωνους και τους Λατίνους είναι σημαντικά υψηλότερα από ό, τι για τους Λευκούς και τους Ασιάτες, ανεξάρτητα από την ηλικία τους. Ανά 100.000 άτομα, 221 αυτόχθονες άνθρωποι, 178 Μαύροι και 160 Λατίνοι είχαν συμπτώματα Covid-19 αρκετά σοβαρά, ώστε να απαιτούν νοσηλεία, σε σύγκριση με 48 Ασιάτες και 40 Λευκούς. Σύμφωνα με το ερευνητικό εργαστήριο APM, οι Μαύροι Αμερικανοί έχουν ποσοστά θνησιμότητας που είναι διπλάσια από τα άλλα, και οι αυτόχθονες έχουν επίσης σημαντικά υψηλότερα ποσοστά θνησιμότητας. Για κάθε 100.000 Αμερικανούς (της αντίστοιχης ομάδας τους), περίπου 98 Μαύροι και 82 Αυτόχθονες, 72 από Νησιά του Ειρηνικού και 65 Λατίνοι έχουν πεθάνει από τον Κορωνοϊό, σε σύγκριση με 40 Ασιάτες και 47 Λευκούς, από τις 15 Σεπτεμβρίου 2020. Σε σύγκριση με τους Λευκούς, το ποσοστό θνησιμότητας από Covid-19 (προσαρμοσμένο σε αντίστοιχες ηλικίες στις ΗΠΑ) οι Μαύροι έχουν 3,2 φορές υψηλότερο ποσοστό, οι Λατίνοι 3,2 φορές, οι αυτόχθονες 3,1 φορές, οι κάτοικοι ειρηνικού 2,4 φορές και οι Ασιάτες 1,2 φορές υψηλότερο ("apmresearchlab" 2020).

σότητα διευρύνθηκε και θα συνεχίσει να διευρύνεται ακόμη περισσότερο, με δεδομένο ότι στον κοντινό χρονικό ορίζοντα δεν φαίνεται να διατίθεται κάποιο εμβόλιο¹⁰⁵ για την αντιμετώπιση της νόσου.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι η ανισότητα εντός των χωρών βρίσκονταν σε υψηλά επίπεδα και πριν από την πανδημία, αλλά όλα δείχνουν ότι ο μετά-πανδημικός κόσμος μπορεί να βιώσει ακόμη μεγαλύτερες ανισότητες, εκτός εάν οι κυβερνήσεις λάβουν μέτρα. Ο λόγος είναι απλός: η νόσος COVID-19 δεν θα φύγει γρήγορα. Επιπλέον, ο φόβος μιας επόμενης πανδημίας θα παραμείνει. Τόσο ο ιδιωτικός όσο και ο δημόσιος τομέας θα αντιμετωπίσουν τεράστια κρίση. Ορισμένες δραστηριότητες, αγαθά, υπηρεσίες, καθώς και διαδικασίες παραγωγής θα θεωρηθούν όχι μόνο επικίνδυνες, αλλά και πιο δαπανηρές, αφού θα πρέπει να λαμβάνονται μέτρα περιορισμού της νόσου. Τα ρομπότ θα αντικαταστήσουν, όπου είναι δυνατόν, την εργασία, ιδίως στον τομέα της παραγωγής και της μεταποίησης, αφού δεν αντιμετωπίζουν κίνδυνο να νοσήσουν. Το «Zooming» θα αντικαταστήσει σε μεγαλύτερο βαθμό, τα αεροπορικά ταξίδια. Συνεπώς, η έξαρση της πανδημίας θα επηρεάσει ακόμη περισσότερο τους εργαζόμενους με χαμηλή εξειδίκευση (π.χ. εργαζόμενους σε εργοστάσια, στον τομέα της μεταποίησης, στο χώρο της εστίασης κ.λπ.) και η ζήτηση για ορισμένους τύπους εργασίας θα μειωθεί σημαντικά. Αυτή η αλλαγή σίγουρα θα αυξήσει την ανισότητα – επιταχύνοντας την ήδη υπάρχουσα τάση (JOSEPH STIGLITZ 2020).

6.4 Η πανδημία COVID -19 και η παγκοσμιοποίηση

Δεν είναι λίγοι αυτοί που πιστεύουν ότι η παγκοσμιοποίηση έχει κατηγορηθεί για τις χρηματοπιστωτικές κρίσεις (όπως η κρίση του 2008 και η ασιατική κρίση του 1997) και ότι εξαιτίας της ο κόσμος έχει εγκλωβιστεί στη δίνη ενός αδυσώπητου διεθνούς ανταγωνισμού, διευρύνοντας το χάσμα ανισοτήτων, τόσο μεταξύ χωρών όσο και εντός των συνόρων (naftemporiki.gr 2020). Επίσης, ο κίνδυνος μετάδοσης ασθενειών έχει συνδεθεί με την παγκοσμιοποίηση, όπως με την επιδημία SARS CoV το 2003, τη γρίπη H1N1, το σύνδρομο MERS, τον ιό Έμπολα και στις μέρες μας, τη νόσο COVID -19.

¹⁰⁵ Μέχρι στιγμής (24 Οκτ 2020) το μοναδικό μέτρο αντιμετώπισης του ιού, είναι η αποφυγή συγχρωτισμού και η χρήση μάσκας.

Οι επικριτές της παγκοσμιοποίησης διατείνονται ότι προωθεί τα συμφέροντα της παγκόσμιας «ελίτ» σε βάρος των υπόλοιπων κοινωνικών στρωμάτων. Το παράδοξο είναι ότι παρόλο που το παγκόσμιο ΑΕΠ αυξάνεται, η φτώχεια μειώνεται και το βιοτικό επίπεδο των περισσότερων ανθρώπων (ιδίως στις αναπτυσσόμενες χώρες) καλυτερεύει, εξαιτίας της παγκοσμιοποίησης, όμως, υπάρχουν παράπλευρες απώλειες, όπως π.χ. οι χαμένες θέσεις εργασίας στον τομέα της μεταποίησης. Όμως, η πανδημία του νέου κορωνοϊού SARS CoV-2, έφερε στην επιφάνεια τους κινδύνους που απορρέουν από την υπερβολική εξάρτηση από τις παγκόσμιες εφοδιαστικές αλυσίδες. Δεν είναι τυχαίο ότι όταν η πανδημία εξαπλώθηκε στις ΗΠΑ, οι αμερικανοί αλλά και ο υπόλοιπος κόσμος, έμαθαν ότι το 72% των μονάδων παραγωγής φαρμακευτικού υλικού που διανέμεται στην αμερικανική αγορά βρίσκεται στο εξωτερικό (κυρίως σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την Ινδία και την Κίνα). *«Στην περίπτωση των αντιβιοτικών, το ποσοστό των εισαγομένων με τα αντίστοιχα αμερικανικά φθάνει έως και το 97%»* (naftemporiki.gr 2020). Έτσι στο πλαίσιο των προσπαθειών περιορισμού της εξάπλωσης της νόσου, έκλεισαν σύνορα, επιβλήθηκαν ταξιδιωτικοί περιορισμοί, ενώ παρέλυσαν οι αλυσίδες εφοδιασμού. Λήφθηκαν μέτρα προστατευτισμού από τις κυβερνήσεις των περισσότερων χωρών, υψώθηκαν εμπόδια στην ελεύθερη κυκλοφορία αγαθών και υπηρεσιών, ενώ περιορίστηκε και το παγκόσμιο εμπόριο. *«Χώρες που υπό άλλες συνθήκες τάσσονται υπέρ της παγκοσμιοποίησης – όπως η Γαλλία και η Γερμανία - όχι μόνο έκλεισαν τα σύνορά τους για τους ξένους ταξιδιώτες, αλλά απαγόρευσαν προσωρινά και τις εξαγωγές μασκών, ακόμη και προς τα φίλια προσκείμενα κράτη»* (naftemporiki.gr 2020).

Επίσης, οι πολιτικές συζητήσεις των τελευταίων ετών δεν κινούνται προς την κατεύθυνση ενός κόσμου χωρίς εμπόδια στις ροές κεφαλαίων και στο παγκόσμιο εμπόριο, αλλά σε έναν πιο από-παγκοσμιοποιημένο κόσμο. Μια σειρά φαινομένων όπως η προσπάθεια ανάσχεσης των μεταναστευτικών ροών από πολλές χώρες, οι αντιδράσεις στην εμπορική εξάρτηση από την Κίνα, οι εμπορικοί πόλεμοι λόγω Brexit, αλλά και το δόγμα Trump «πρώτα η Αμερική»¹⁰⁶, δείχνουν ότι στη με-

¹⁰⁶ Την πρώτη εβδομάδα της προεδρίας του ο αμερικανός πρόεδρος Donald Trump αποσύρθηκε από την Trans-Pacific Partnership (TPP), την συμφωνία ελευθέρων συναλλαγών των 12 εθνών που ενορχηστρώθηκε από τον προκάτοχο του Trump και έχει δεσμευτεί να επαναδιαπραγματευθεί τη Συμφωνία Ελεύθερων Συναλλαγών της Βόρειας Αμερικής (North American Free Trade Agreement, NAFTA), την οποία χαρακτήρισε «ίσως την χειρότερη εμπορική συμφωνία μπορεί που υπο-

τά – COVID -19 εποχή θα έχουμε έναν λιγότερο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον, με απότοκο την επιδείνωση της εισοδηματικής ανισότητας όχι μόνο εντός, αλλά και μεταξύ των χωρών.

Κεφάλαιο 7: Συμπεράσματα και προτάσεις για περαιτέρω έρευνα

Τα τελευταία 40 χρόνια περίπου ένα άνευ προηγουμένου κύμα ανοίγματος των οικονομικών συνόρων σημειώθηκε στις περισσότερες χώρες του κόσμου. Το χρήμα ήταν ελεύθερο να ταξιδέψει παντού, λόγω της παγκοσμιοποίησης και της τεχνολογικής επανάστασης στον τομέα της ψηφιοποίησης (digitization) και της ει-κονικοποίησης (virtualization), ενώ δημιουργήθηκε μια οικονομία απεριόριστης, σχεδόν κινητικότητας με τις ηλεκτρονικές πλατφόρμες να έχουν επιβάλλει μια κά-θετη ολοκλήρωση, παρακάμπτοντας τους παραδοσιακούς μεσάζοντες. Παράλλη-λα εργοστάσια και βιομηχανίες χτίστηκαν σε χώρες με άφθονο και φθινό εργατικό δυναμικό, όπως η Κίνα και η Ινδία, και παρήγαγαν προϊόντα που σχεδιάστηκαν στις ΗΠΑ και σε άλλες πλούσιες χώρες. Επίσης, ανέκυψαν διεθνής πολιτικοί ορ-γανισμοί από κορυφαίες αναδυόμενες αγορές, όπως η BRICS¹⁰⁷ και η Νέα Ανα-πτυξιακή Τράπεζα (NBD), με στόχο την κινητοποίηση πόρων για έργα υποδομής και αειφόρου ανάπτυξης σε αναπτυσσόμενες, κυρίως, χώρες και παράλληλα εμ-φανίστηκε στο παγκόσμιο οικονομικό τοπίο και η κινέζικη μεσαία τάξη.

Παράλληλα η εισοδηματικά ανισότητα εντός των περισσότερων χωρών και κυρίως των ανεπτυγμένων (χώρες του ΟΟΣΑ)¹⁰⁸, έχει διευρυνθεί σε μεγάλο βαθ-μό. Αντίθετα, μεταξύ των κρατών η ψαλίδα της ανισότητας έχει μειωθεί. Αυτό το παράδοξο φαινόμενο, δείχνει δυο αντίθετες τάσεις που επικράτησαν στο παγκό-σμιο οικονομικό περιβάλλον, όπου ενώ η θέση των εργαζόμενων της μεσαίας τά-ξης των αναπτυσσόμενων οικονομιών έχει βελτιωθεί, η θέση των εργαζόμενων της μεσαίας τάξης των ανεπτυγμένων οικονομιών έχει χειροτερέψει. Με λίγα λόγια, οι εργαζόμενοι στις αναδυόμενες οικονομίες επωφελήθηκαν από την παγκοσμιοποί-ηση, όχι όμως και οι εργαζόμενοι των πλούσιων χωρών.

¹⁰⁷ Το BRICS είναι ένα ακρωνύμιο που αναφέρεται στις χώρες (Brazil, Russia, India, China, and South Africa), οι οποίες θεωρούνται ότι βρίσκονται σε παρόμοιο στάδιο οικονομικής ανάπτυξης. Η Νέα Αναπτυξιακή Τράπεζα (NBD) είναι μια πολυμερής αναπτυξιακή τράπεζα που λειτουργεί από τις χώρες BRICS, ως εναλλακτική λύση στην υπό αμερικανική και ευρωπαϊκή ηγεμονία Παγκόσμια Τράπεζα και ΔΝΤ. Στόχος της είναι η κινητοποίηση πόρων για έργα υποδομής και αειφόρου ανά-πτυξης τόσο σε χώρες BRICS, όσο και σε άλλες αναδυόμενες και αναπτυσσόμενες οικονομίες. Η έδρα της τράπεζας είναι στη Σαγκάη και ο πρόεδρος ορίζεται εκ περιτροπής από τις χώρες BRICS. Το αρχικό κεφάλαιο της τράπεζας είναι 50 δισ. \$ (Χάρρυ Παπαπανάγος 2019).

¹⁰⁸ Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης – μια ομάδα κυρίως πλούσιων χωρών (foreignaffairs.com 2017).

Το φαινόμενο αυτό απεικονίστηκε γραφικά από έναν πρώην οικονομολόγο της Διεθνούς Τράπεζας, τον Σερβο-Αμερικανό Branko Milanovic, με τη γνωστή «καμπύλη (ή διάγραμμα) του ελέφанта» (διάγραμμα 3.1). «Αυτό το γράφημα, δημοσιεύτηκε σε μια μελέτη του 2012 της Παγκόσμιας Τράπεζας (έφερε την υπογραφή του οικονομολόγου Branko Milanovic)» και παρουσιάζει ποια τμήματα του παγκόσμιου πληθυσμού είδαν αύξηση στο πραγματικό τους εισόδημα από το 1988 έως το 2008, την εποχή που η παγκοσμιοποίηση άνθιζε» (newsbeast.gr 2016). Και ενώ με την παγκοσμιοποίηση επιτεύχθηκε η διασύνδεση το τοπικού με το παγκόσμιο, οι άνθρωποι ανάλογα με την κατανομή εισοδήματος κατηγοριοποιήθηκαν σε τρεις ομάδες: (1) στα άτομα που είδαν το πραγματικό τους εισόδημα να σημειώνει άνοδο (κάπου στο 80% σε διάρκεια 20 ετών και αποτελούν το ένα πέμπτο του παγκόσμιου πληθυσμού) και προέρχονται από τις αναδυόμενες ασιατικές οικονομίες, κυρίως την Κίνα, την Ινδία, την Ταϊλάνδη, το Βιετνάμ την Ινδονησία και τη Σιγκαπούρη, αλλά και οικονομίες της Λατινικής Αμερικής-Νοτίου Αφρικής (σημείο Α του διαγράμματος 3.1), (2) στα άτομα με μηδαμινή αύξηση του πραγματικού τους εισοδήματος, τα οποία προέρχονται σχεδόν αποκλειστικά από τις πλούσιες οικονομίες των χωρών του ΟΟΣΑ (σχεδόν τα τρία τέταρτα προέρχονται από χώρες της Δυτικής Ευρώπης, των ΗΠΑ, της Αυστραλίας και της Ιαπωνίας) (σημείο Β του διαγράμματος 3.1), (3) στα άτομα που είναι παγκοσμίως πολύ πλούσιοι (το πλουσιότερο 1% παγκοσμίως), των οποίων τα πραγματικά εισοδήματα αυξήθηκαν, ουσιαστικά, μεταξύ 1988 και 2008 (σημείο C του διαγράμματος 3.1).

Συνεπώς, κατά τη διάρκεια της περιόδου της «υψηλής παγκοσμιοποίησης» [χρονικό διάστημα από την πτώση του τείχους του Βερολίνου (1989) μέχρι και την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση (2008)], οι χαμηλότερες μεσαίες τάξεις του πλούσιου κόσμου είχαν τα μικρότερα κέρδη και χαρακτηρίστηκαν ως οι «χαμένοι της παγκοσμιοποίησης». Αντίθετα, οι πλουσιότεροι συμπατριώτες τους αποκόμισαν τεράστια κέρδη, ενώ μια νέα «παγκόσμια ανώτερη - μεσαία τάξη» παρουσιάστηκε στο προσκήνιο περιλαμβάνοντας πολίτες από πρώην κομμουνιστικές χώρες, χώρες της Λατινική Αμερικής και της Νότιας Αφρικής. Έτσι, οι ανισότητες διευρύνθηκαν στις πλούσιες χώρες αφενός, λόγω της στασιμότητας στα εισοδήματα των κατώτερων και μεσαίων τάξεων αφετέρου, εξαιτίας του ασύλληπτου πλουτισμού των αντίστοιχων πλουτοκρατών σε εθνικό επίπεδο.

Φαίνεται, λοιπόν, ξεκάθαρα ότι υπάρχει αιτιώδης σχέση ανάμεσα στην παγκοσμιοποίηση και στην εισοδηματική ανισότητα εντός και εκτός των χωρών. Και αυτό διότι η παγκοσμιοποίηση αντιπροσωπεύει ένα σύνολο οικονομικών, πολιτικών και πολιτιστικών ακόμη, διαδικασιών που λειτουργούν ταυτόχρονα, οι οποίες προκάλεσαν μια σειρά αλυσιδωτών αντιδράσεων όπως: (1) τη διεθνοποίηση των αγορών με τη φθίνουσα σημασία των συνόρων για την οικονομία κάθε έθνους, (2) το σκληρότερο φορολογικό ανταγωνισμό μεταξύ των χωρών, (3) την αυξανόμενη παγκόσμια διασύνδεση των εθνικών ψηφιακών και εικονικών συστημάτων μέσω της τεχνολογικής έκρηξης στον κυβερνοχώρο και (4) την αυξανόμενη αστάθεια των αγορών. Όλα τα παραπάνω συντέλεσαν στην αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας και για αυτό, οι επικριτές της παγκοσμιοποίησης υποστηρίζουν μια λαϊκή αντίδραση κατά του ελεύθερου εμπορίου και των απεριόριστων διασυνοριακών κινήσεων των κεφαλαίων.

Πολλές χώρες ύψωσαν και συνεχίζουν να υψώνουν εμπόδια για να διαχειριστούν τις αρνητικές επιπτώσεις του ξέφρενου ρυθμού της παγκόσμιας οικονομικής ολοκλήρωσης. *«Για παράδειγμα οι αναπτυσσόμενες χώρες, καθυστερούν συχνά το άνοιγμα ορισμένων τομέων των οικονομιών τους στο εξωτερικό εμπόριο για να προστατέψουν τις λεγόμενες νηπιακές βιομηχανίες και επέβαλαν κεφαλαιακούς ελέγχους για να αποφύγουν την αποσταθεροποίηση των χρηματοπιστωτικών τους συστημάτων»* (foreignaffairs.com 2017). Επίσης, παρά το γεγονός ότι οι περισσότερες ανεπτυγμένες χώρες ανέχτηκαν το κόστος μιας παγκοσμιοποιημένης αγοράς, δεν ήταν λίγες οι φορές που οι κυβερνήσεις τους επενέβησαν με μέτρα προστατευτισμού για την εξομάλυνση των διαταραχών του παγκόσμιου εμπορίου. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση που *«η διοίκηση «Reagan», για να βοηθήσει την εγχώρια αμερικανική αυτοκινητοβιομηχανία, επέβαλε περιορισμούς στις εισαγωγές αυτοκινήτων και ώθησε τις αυτοκινητοβιομηχανίες της Ιαπωνίας να κατασκευάσουν εργοστάσια στις ΗΠΑ»* (foreignaffairs.com 2017).

Όμως το νέο κύμα της παγκοσμιοποίησης που χαρακτηρίζεται από πρωτοποριακή καινοτομία στον τομέα της τεχνολογικής εξέλιξης, διευρύνει ακόμη περισσότερο το χάσμα της εισοδηματικής ανισότητας εντός των χωρών και της παγκόσμιας ανισότητας κατ' επέκταση. Λόγω της δυναμικής της τεχνολογίας στον τομέα της ψηφιοποίησης και της τεχνητής νοημοσύνης, εμφανίστηκαν νέα χρηματοπι-

στωτικά συστήματα που βασίζονται στο κρυπτονομίσματα¹⁰⁹ (cryptocurrencies - bitcoins¹¹⁰) και οικονομίες κοινής χρήσης (sharing economies¹¹¹) και πλατφόρμας (platform economies¹¹²). Αυτές οι νέες μορφές «επιχειρήσεων», δεν απαιτούν εκατοντάδες χιλιάδες υπαλλήλους για να εκτελεστούν οι οικονομικές τους δραστηριότητες με χαμηλή ή και υψηλή εξειδίκευση, αλλά μια μικρή ομάδα αρχικών επενδυτών και υπαλλήλους με υψηλή εξειδίκευση. Επίσης, περικόπτουν τις ενδιάμεσες εταιρείες, ζημιώνουν τα εθνικά ταμεία, καθώς και πολλές επιχειρήσεις που λειτουργούσαν με τους παραδοσιακούς μεσάζοντες. Σε αυτό το νέο οικονομικό περιβάλλον, οι εργαζόμενοι με χαμηλή εξειδίκευση βυθίζονται στη ανεργία και στην απόγνωση ή βασίζονται στον ελάχιστο μισθό για να επιβιώσουν, ενώ μια μικρή

¹⁰⁹ Τα κρυπτονομίσματα είναι ψηφιακά (ή εικονικά) νομίσματα τα οποία χρησιμοποιούν κρυπτογραφία, δηλαδή μια τεχνική για ασφαλή (κρυπτογραφημένη) επικοινωνία. Λόγω αυτού του χαρακτηριστικού ασφαλείας που διαθέτουν, τα περισσότερα κρυπτονομίσματα είναι αδύνατο να παραχαραχθούν, παρόλο που η ασφάλειά τους εξαρτάται επίσης και από διάφορους άλλους παράγοντες. Τα περισσότερα κρυπτονομίσματα είναι αποκεντρωμένα συστήματα που βασίζονται στην τεχνολογία blockchain. Αυτή συνιστά ένα δημόσιο λογιστικό βιβλίο συναλλαγών (public ledger), το οποίο τηρείται και ενημερώνεται από χιλιάδες ανθρώπους (ανθρακωρύχους) σε όλο τον κόσμο. Όλες οι συναλλαγές είναι ανώνυμες, αλλά δημόσια διαθέσιμες. Τα κρυπτονομίσματα υφίστανται μόνο στους υπολογιστές, καθώς δεν αποτελούν απτά χαρτονομίσματα ή νομίσματα εντός του συστήματος. Τα εικονικά χρήματα μπορούν να είναι είτε συγκεντρωμένα, όπου υπάρχει ένα κεντρικό σημείο ελέγχου όσον αφορά την προσφορά χρήματος, είτε αποκεντρωμένα, όπου ο έλεγχος στην προσφορά χρήματος μπορεί να προέλθει από διάφορες πηγές. Κάθε κρυπτονομίσμα ανήκει στη δεύτερη κατηγορία (kriptomat.io/gr 2019).

¹¹⁰ Το Bitcoin είναι ένα συναινετικό δίκτυο που παρέχει τη δυνατότητα ενός νέου συστήματος πληρωμών και μιας εντελώς ψηφιακής μορφής χρημάτων. Είναι το πρώτο αποκεντρωμένο δίκτυο πληρωμής μεταξύ ομότιμων (peer-to-peer) που λειτουργεί από τους χρήστες του χωρίς κεντρική αρχή ή μεσάζοντες. Από τη σκοπιά του χρήστη, το Bitcoin είναι λίγο πολύ σαν τα μετρητά χρήματα του Διαδικτύου. Το Bitcoin μπορεί επίσης να θεωρηθεί ως το πιο περίφημο λογιστικό σύστημα τριπλής καταχώρησης που υπάρχει. Επίσης, ο Bitcoin είναι η πρώτη εφαρμογή μιας έννοιας που ονομάζεται «κρυπτονομίσμα», η οποία περιγράφηκε για πρώτη φορά το 1998 από τον Wei Dai στην λίστα αλληλογραφίας «cypherpunks», υποστηρίζοντας την ιδέα μιας νέας μορφής χρήματος, η οποία κάνει χρήση κρυπτογραφίας για να ελέγξει τη δημιουργία και τις συναλλαγές του, παρά μια κεντρική αρχή. Οι πρώτες προδιαγραφές του Bitcoin και η απόδειξη της έννοιας του δημοσιεύθηκαν το 2009 από τον Satoshi Nakamoto. Ο Satoshi αποσύρθηκε από το έργο αυτό στα τέλη του 2010 χωρίς να αποκαλύψει πολλά για τον εαυτό του. Από τότε, η κοινότητα του Bitcoin μεγάλωσε εκθετικά με πολλούς προγραμματιστές που ασχολούνται με το Bitcoin (bitcoin.org 2020).

¹¹¹ Η οικονομία κοινής χρήσης είναι ένα οικονομικό μοντέλο που ορίζεται ως δραστηριότητα που βασίζεται σε «peer-to-peer» (P2P) για απόκτηση, παροχή ή κοινή χρήση πρόσβασης σε αγαθά και υπηρεσίες που συχνά διευκολύνεται από μια διαδικτυακή πλατφόρμα που βασίζεται στην κοινότητα. Η οικονομία κοινής χρήσης περιλαμβάνει βραχυπρόθεσμες συναλλαγές «peer-to-peer», για κοινή χρήση αδρανούς περιουσιακών στοιχείων και υπηρεσιών ή για τη διευκόλυνση της συνεργασίας. Η οικονομία κοινής χρήσης συχνά περιλαμβάνει κάποιο είδος διαδικτυακής πλατφόρμας που συνδέει αγοραστές και πωλητές. Η κατανομή της οικονομίας αναπτύσσεται ραγδαία και εξελίσσεται, αλλά αντιμετωπίζει σημαντικές προκλήσεις υπό μορφή κανονιστικής αβεβαιότητας και ανησυχιών για καταχρήσεις (investopedia.com 2020).

¹¹² Η οικονομία της πλατφόρμας είναι οικονομική και κοινωνική δραστηριότητα που διευκολύνεται από πλατφόρμες. Τέτοιες πλατφόρμες είναι συνήθως διαδικτυακοί «αντιστοιχιστές» ή τεχνολογικά πλαίσια. Ο πιο συνηθισμένος τύπος είναι οι «πλατφόρμες συναλλαγών», γνωστές και ως «ψηφιακοί παίκτες»| Παραδείγματα πλατφορμών συναλλαγών περιλαμβάνουν τα Amazon, Airbnb, Uber και Baidu. Ένας δεύτερος τύπος είναι η «πλατφόρμα καινοτομίας», η οποία παρέχει ένα κοινό τεχνολογικό πλαίσιο πάνω στο οποίο μπορούν να οικοδομήσουν άλλοι, όπως οι πολλοί ανεξάρτητοι προγραμματιστές που εργάζονται στην πλατφόρμα της Microsoft (en.wikipedia.org 2020).

συλλογή ιδρυτών, επενδυτών και πλούσιων βλέπουν καθημερινά τα κέρδη τους να εκτοξεύονται.

Ποιά, όμως, είναι εκείνα τα μέτρα που είναι αναγκαίο να ληφθούν για να μειωθεί η εισοδηματική ανισότητα, αρχικά εντός των χωρών και κατά συνέπεια η παγκόσμια ανισότητα; «Πολύ συχνά στο διάβα της ιστορίας οι δυνάμεις που περιόριζαν την ανισότητα ήταν ακριβώς οι κακοήθεις δυνάμεις του πολέμου, των συγκρούσεων, των κατακτήσεων ή των επιδημιών» (Branco Milanovic 2019, 99). Το ζητούμενο, όμως, είναι να περιοριστεί ένα φαινόμενο όχι με τον χειρότερο τρόπο, αλλά με ωφέλιμες μεθόδους για το σύνολο των ανθρώπων στις περισσότερες κοινωνίες. Έτσι, οι καλοήθεις δυνάμεις που εάν κυριαρχήσουν θα ωθήσουν της εισοδηματική ανισότητα, στις πλούσιες χώρες, προς τα κάτω είναι:

- η αύξηση του κατώτατου μισθού: με την εφαρμογή «γενναίων» πολιτικών αλλαγών, είναι δυνατόν οι υψηλότεροι μισθοί για τους εργαζόμενους με τις χαμηλότερες αποδοχές, να βοηθήσουν σχεδόν 4,6 εκατομμύρια ανθρώπους να ξεφύγουν από το κατώτατο όριο της φτώχειας και να προσθέσουν περίπου 2 δισεκατομμύρια δολάρια στο συνολικό πραγματικό εισόδημα μιας χώρας. Επιπλέον, η αύξηση του κατώτατου μισθού δεν βλάπτει την απασχόληση ούτε επιβραδύνει την οικονομική ανάπτυξη ("john a. powell" 2020).

- η δημιουργία περιουσιακών στοιχείων για τις εργαζόμενες οικογένειες: στα περισσότερα δημοκρατικά καθεστώτα, τα οποία χαρακτηρίζονται για τα πλήρη πολιτικά δικαιώματα που αποδίδονται στους πολίτες τους, θα πρέπει να εφαρμόζονται πολιτικές μεταρρυθμίσεις που να ενθαρρύνουν τα υψηλότερα ποσοστά αποταμίευσης και να μειώνουν το κόστος κατασκευής περιουσιακών στοιχείων, για τα περισσότερα νοικοκυριά των εργαζομένων και μεσαίων τάξεων. Επιπλέον, αποτελεί προϋπόθεση για να χαρακτηριστεί ένα κράτος, ως κράτος πρόνοιας, να μπορεί να παρέχει την καλύτερη οικονομική ασφάλεια, για τις οικογένειες που αντιμετωπίζουν προβλήματα. Νέα προγράμματα που εγγράφουν αυτόματα εργαζόμενους σε προγράμματα συνταξιοδότησης και παρέχουν μια αποταμιευτική πίστωση ή μια ομοσπονδιακή αντιστοίχιση για αποταμιευτικούς λογαριασμούς, θα μπορούσαν να βοηθήσουν τα νοικοκυριά χαμηλού εισοδήματος να ευημερήσουν και να δημιουργήσουν μια περιουσία. Η πρόσβαση σε δίκαιες, χαμηλού κόστους χρηματοοικονομικές υπηρεσίες, καθώς και σε διαδικασίες ιδιοκτησίας κατοικίας,

είναι επίσης, σημαντικά προαπαιτούμενα για τη δημιουργία ενός μικρού πλούτου για μια οικογένεια.

- η επένδυση στην εκπαίδευση και στις δεξιότητες: υπάρχουν δυο παράγοντες που συμβάλλουν στη διαρκή και αυξημένη εισοδηματική ανισότητα μεταξύ των γενεών και είναι οι διαφορές στην πρώιμη εκπαίδευση και οι διαφορές στην ποιότητα του σχολείου. Υπάρχουν προγράμματα που ξεκινούν από την παιδική ηλικία, όπως τα «Head Start»¹¹³ και «Universal Pre-K»¹¹⁴, τα οποία παρέχουν ολοκληρωμένες υπηρεσίες προσχολικής εκπαίδευσης και συμβάλλουν στη δημιουργία κατάλληλου περιβάλλοντος ανάπτυξης ισχυρών γνωστικών δεξιοτήτων ("john a. powell" 2020). Αυτού του είδους τα προγράμματα, αποτελούν σημαντική επένδυση για το μέλλον του κάθε παιδιού (λαμβάνοντας ως δεδομένο προϋπόθεση ότι τα περισσότερα παιδιά έχουν πρόσβαση σε υψηλής ποιότητας εκπαίδευση, ανεξάρτητα από την κοινωνική τους θέση), ενώ μακροχρόνια μπορούν να αυξήσουν την οικονομική κινητικότητα, να συμβάλουν στην αύξηση της παραγωγικότητας και τέλος στη μείωση της εισοδηματικής ανισότητας. Το παραπάνω αποτελεί αντίβαρο στην αλλαγή των εργασιακών πρακτικών που προκαλεί η τεχνολογία, σε έναν κόσμο όπου η ρομποτική, η νανοτεχνολογία και η τεχνητή νοημοσύνη «κλέβουν» όλο και περισσότερες θέσεις εργασίας και αντικαθιστούν τους εργαζόμενους

¹¹³ Το «Head Start» είναι ένα πρόγραμμα του Υπουργείου Υγείας και Ανθρωπίνων Υπηρεσιών των Ηνωμένων Πολιτειών που παρέχει ολοκληρωμένες υπηρεσίες προσχολικής εκπαίδευσης, υγείας, διατροφής και συμμετοχής γονέων για παιδιά και οικογένειες χαμηλού εισοδήματος. Οι υπηρεσίες και οι πόροι του προγράμματος έχουν σχεδιαστεί για την προώθηση σταθερών οικογενειακών σχέσεων, την ενίσχυση της σωματικής και συναισθηματικής ευεξίας των παιδιών και τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος για την ανάπτυξη ισχυρών γνωστικών δεξιοτήτων. Η μετάβαση από το προσχολικό στο δημοτικό σχολείο επιβάλλει ποικίλες αναπτυξιακές προκλήσεις που περιλαμβάνουν την απαίτηση από τα παιδιά να αλληλεπιδράσουν επιτυχώς με τους συνομηλίκους τους εκτός του οικογενειακού δικτύου, να προσαρμοστούν στο χώρο μιας τάξης και να ανταποκριθούν στις προσδοκίες που παρέχει το σχολικό περιβάλλον. Ξεκίνησε το 1965 από τον δημιουργό του και τον πρώτο σκηνοθέτη Jule Sugarman. Το «Head Start» αρχικά σχεδιάστηκε ως ένα προπονητικό καλοκαιρινό σχολικό πρόγραμμα που θα διδάσκει σε παιδιά χαμηλού εισοδήματος σε λίγες εβδομάδες τι πρέπει να γνωρίζουν για να ξεκινήσουν το δημοτικό σχολείο. Το «Head Start Act» του 1981 επέκτεινε το πρόγραμμα. Το πρόγραμμα αναθεωρήθηκε και επανεγκρίθηκε τον Δεκέμβριο του 2007. Από τα τέλη του 2005, περισσότερα από 22 εκατομμύρια παιδιά είχαν συμμετάσχει. Ο σημερινός διευθυντής του «Head Start» είναι ο Δρ Deborah Bergeron (en.wikipedia.org 2020).

¹¹⁴ Το προσχολικό πρόγραμμα «**Universal preschool** (pre-k)», είναι ένα διεθνές κίνημα για τη χρήση δημόσιας χρηματοδότησης για να διασφαλιστεί ότι η προσχολική εκπαίδευση υψηλής ποιότητας (pre-k), είναι διαθέσιμη σε όλες τις οικογένειες. Τα σχολεία αξιολογούν τα εκπαιδευτικά τους συστήματα με την ακαδημαϊκή απόδοση των μαθητών τους και τα συγκρίνουν με τα σχολεία σε εθνικό επίπεδο, αλλά και παγκοσμίως. Υπάρχει μια διαρκής ανταγωνιστική προσπάθεια, ώστε τα σχολεία να είναι μεταξύ των κορυφαίων επιδόσεων και επιτευγμάτων. Η εισαγωγή ενός καθολικού προγράμματος προσχολικής ηλικίας θα επιτρέψει σε μικρά παιδιά διαφορετικών κοινωνικοοικονομικών υποβάθρων να χτίσουν και να βελτιώσουν τις ακαδημαϊκές και κοινωνικές τους δεξιότητες, ώστε να τα προετοιμαστούν καλύτερα για το νηπιαγωγείο και το υπόλοιπο της ακαδημαϊκής τους σταδιοδρομίας (en.wikipedia.org 2020).

χαμηλών δεξιοτήτων. Για να επιτευχθεί η αντιστάθμιση της διασποράς των μισθών, ιδιαίτερα στις ανεπτυγμένες χώρες, απαιτείται να πραγματοποιηθεί αναβάθμιση των δεξιοτήτων των εργαζομένων χαμηλής ειδίκευσης.

- η καθιέρωση ενός δίκαιου συστήματος φορολόγησης: οι αλλαγές στο σύστημα φόρων και παροχών αποτελούν βασικό μοχλό πολιτικής για την άμβλυνση του φαινομένου της εισοδηματικής ανισότητας. Είναι εξαιρετικά άδικο το γεγονός ότι οι φορολογικοί συντελεστές για αυτούς που βρίσκονται στην κορυφή (πλούσια ελίτ) να μειώνονται ακόμη, ενώ παράλληλα το μερίδιο των εσόδων και του πλούτου τους να έχει αυξηθεί με γεωμετρική πρόοδο. Η εφαρμογή μιας μη βιώσιμης και κακής για το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, φορολογικής πολιτικής, παραχωρεί στα κέρδη κεφαλαίου και στα κέρδη από την πώληση ακινήτων ή επενδύσεων, ειδικά προνόμια στον φορολογικό κώδικα των περισσότερων πλούσιων χωρών. Προνόμια τέτοιου είδους που έχουν σαν αποτέλεσμα να δίδεται στα έσοδα από επενδύσεις μεγαλύτερη αξία από την πραγματική εργασία. Οι συντελεστές του φόρου των κεφαλαιουχικών κερδών θα πρέπει να προσαρμοστούν ανάλογα, έτσι ώστε να είναι σύμφωνοι με τους συντελεστές φόρου εισοδήματος. Πολλές κυβερνήσεις οφείλουν να μην πέσουν στην παγίδα εφαρμογής των μέτρων πολιτικής που ευνοούν τους πλούσιους και το κεφάλαιο. Λόγω της παγκοσμιοποίησης οι ιδιοκτήτες τους κεφαλαίου δεν είναι υποχρεωμένοι να ασκούν τις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες μόνο σε μια συγκεκριμένη χώρα. Θα εγκαταλείψουν τη χώρα εκείνη, η οποία θα «τολμήσει» να καταλογίσει επαχθείς φόρους στα κέρδη τους και θα εγκαταστήσουν το κεφάλαιό τους σε φορολογικά καταφύγια¹¹⁵.

¹¹⁵ Με τον όρο **φορολογικός παράδεισος** ή **φορολογικό καταφύγιο**, καλύτερη μετάφραση του όρου «tax haven», χαρακτηρίζονται γενικά οι χώρες – κράτη που διαθέτουν ειδική φορολογική πολιτική με χαμηλή ή και καθόλου φορολογία, για όσους ξένους επενδυτές ιδρύουν εκεί εταιρείες, μεταφέρουν εκεί τα κεφάλαια ή τα περιουσιακά τους στοιχεία. Έτσι, οι επενδυτές καταβάλουν πολύ μειωμένη ή και καθόλου φορολογία έναντι της προβλεπόμενης εκείνης στη χώρα της μόνιμης διαμονής του. Σε ορισμένες περιπτώσεις προκειμένου να προσελκύουν ξένους επενδυτές, οι χώρες αυτές έχουν ως πάγια πολιτική να μην διαθέτουν σε τρίτους οποιαδήποτε πληροφορία σχετικά με τις οικονομικές δραστηριότητες των επενδυτών που δραστηριοποιούνται στο έδαφός τους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα διάφορα άτομα, φυσικά ή νομικά πρόσωπα, ή και διεθνείς εταιρείες να καταφεύγουν σ' αυτά τα κράτη και να δημιουργούν εταιρείες τις λεγόμενες «Οφ-σορ» εκ του αγγλικού όρου «Offshore (=υπεράκτιες εταιρίες ή υπερπόντιες εταιρίες)», με έδρα αυτούς τους «παραδείσους» έχοντας ως απώτερο σκοπό την μικρότερη δυνατή φορολογική τους επιβάρυνση και κατ' επέκταση την απαλλαγή φορολογίας τους από τη χώρα της μόνιμης διαμονής τους, αλλά και η απόκρυψη δραστηριοτήτων οι οποίες μπορεί σε κάποιες περιπτώσεις να είναι παράνομες (el.wikipedia.org 2020).

- τέλος, στη μείωση της εγχώριας εισοδηματικής ανισότητας στις πλούσιες χώρες, αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο, θα μπορούσε συμβάλλει η εισοδηματική σύγκλιση. *«Με δεδομένο ότι οι μισθοί των εργαζομένων στις αναπτυσσόμενες χώρες, όπως στην Κίνα και στην Ινδία, αυξάνονται για να πλησιάσουν τους αντίστοιχους στις σημερινές πλούσιες χώρες, μια εισοδηματική σύγκλιση θα μπορούσε να βάλει τέλος στην αποκένωση των μεσαίων τάξεων στις πλούσιες χώρες»* (Branco Milanovic 2019, 100).

Όλα τα παραπάνω μέτρα δεν αποτελούν αποκύημα της φαντασίας ορισμένων οικονομολόγων ή πολιτικών. Εάν εφαρμοστούν κατόπιν προγραμματισμού και με αίσθημα ευθύνης απέναντι στους πολίτες όλου του κόσμου, μακροπρόθεσμα, αλλά και μεσοπρόθεσμα μπορούν να αποδώσουν καρπούς και να συμβάλουν στη δημιουργία ενός πιο δίκαιου κόσμου. Οι ηγέτες των ανεπτυγμένων, αλλά και των αναπτυσσόμενων χωρών, απαιτείται να αναπτύξουν μια νέα προσέγγιση, η οποία να διαμορφώνει το παγκόσμιο μέλλον μέσω μιας δέσμευσης για τη μείωση της εισοδηματικής ανισότητας εντός, αλλά και μεταξύ των χωρών. Οι προκλήσεις της τέταρτης βιομηχανικής επανάστασης επηρεάζουν όλο και περισσότερους εργαζόμενους σε παγκόσμια βάση, ενώ η σύγχρονη παγκοσμιοποίηση είναι ακόμη περισσότερο χωρίς σύνορα, διασυνδεδεμένη, αλληλοεξαρτωμένη και πιο μεροληπτική υπέρ της ειδικευμένης εργασίας. Στο σημείο αυτό το βάρος πέφτει στους ώμους των κυβερνήσεων, οι οποίες καλούνται να ανατρέψουν την ισορροπία ισχύος που έχει γείρει υπέρ των καπιταλιστών και να εφαρμόσουν οικονομικά μοντέλα που να συνδυάζουν τη χαμηλή ανισότητα εισοδήματος προ φόρων και μεταβιβάσεων.

Σελίδες 107, Λέξεις: 26381

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bayley C.A. *"The Birth of the Modern World"*. Oxford: Blackwell, 2004.

Daron Acemoglu. "Import Competition and the GreatUS Employment Sag of the 2000s". *Journal of Labor Economics*, Vol. 34, 18 Δεκέμβριος 2015: 59.

Dunning J.H. *"Multinational Enterprises and the Global Economy"*. Addison: Wesley Publishing Company, 1993.

A.G.Kenwood and A.L.Lougheed. *"The Growth of the International Economy 1820– 2000"*. London: Taylor & Francis e-Library, 2002.

Hatton T.J. και Williamson J.G. *"The Age of Mass Migration"*. Oxford: Oxford University Press, 1988.

Jones G. *"Multinationals and Global Capitalism"*. Oxford: Oxford University Press, 2005.

Keohane R.O. & Nye J.S. *"Power and interdependence"*. Boston: Little & Brown, 1977.

Piggot J. and Cook M. *"International Business Economics: A European Perspective"*. U.K: Longman, 1999.

Polard S. *"The International Economy since 1945"*. Sheffield: Taylor & Francis Ltd, 1997.

Kuznets Simon. *"Modern Economic Growth"*. Νιου Χέιβεν: Yale University Press, 1966.

Shariff Ismail. *"Global economic integration: prospects and problems"*. UK: International Journal of Development Economics, Development Review, 2003.

Thomas Piketty. *"Το Κεφάλαιο τον 21ο Αιώνα"*. ΑΘΗΝΑ: ΠΟΛΙΣ, 2014.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Branco Milanovic. *"Παγκόσμια Ανισότητα"*. ΗΡΑΚΛΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ: ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΑΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ, 2019.

Δημήτρης Κυρκιλής. *"Άμεσες Ξένες Επενδύσεις"*. Αθήνα: Κριτική, 2010.

Δημήτριος Κυρκιλής. "ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΙΚΕΣ ΙΣΟΤΙΜΙΕΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ". Θεσσαλονίκη: Δημήτριος Κυρκιλής, 19 Φεβρουάριος 2020.

Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης . *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις* . Αθήνα: Ποιότητα, 2007.

Ιωάννης Αθ. Χατζηδημητρίου. *Διεθνείς Επιχειρηματικές Δραστηριότητες*. Θεσσαλονίκη: ΑΝΙΚΟΥΛΑ, 2003.

Ιωάννης Τζιώρας. «Εισήγηση στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου - ΑΔΙΣΠΟ 2018.» *Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου*. Θεσσαλονίκη: Ιωάννης Τζιώρας, 25 Απρ 2018.

Χάρρυ Παπαπανάγος. «"Διεθνή Οικονομικά: Α΄ Εξάμηνο".» *ΔΠΜΣ/ΑΔΙΣΠΟ*. Θεσσαλονίκη: ΠΑΜΑΚ - ΑΔΙΣΠΟ, 11 Δεκεμβρίου 2019.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Sergi Basco, Martí Mestieri . *"The new globalisation and income inequality"*. 19 Μαΐου 2019. <https://voxeu.org/article/new-globalisation-and-income-inequality> (πρόσβαση Μαΐου 19, 2019).

"apmresearchlab". *"The color of coronavirus: COVID-19 deaths by race and ethnicity in the U.S."*. 15 Οκτώβριος 2020. <https://www.apmresearchlab.org/covid/deaths-by-race> (πρόσβαση Οκτώβριος 15, 2020).

"inequality.org". *"Covid-19 and Inequality"*. 24 Οκτώβριος 2020. <https://inequality.org/facts/inequality-and-covid-19/> (πρόσβαση Οκτώβριος 24, 2020).

"john a. powell". *"Six policies to reduce economic inequality"*. 31 Οκτώβριος 2020. <https://belonging.berkeley.edu/six-policies-reduce-economic-inequality> (πρόσβαση Οκτώβριος 31, 2020).

"Α. Διλιντάς". *"Η αναδυόμενη απειλή του κοροναϊού αναπνευστικού συνδρόμου Μέσης Ανατολής (MERS-CoV)"*. 30 Αύγουστος 2015. <https://www.mednet.gr/archives/2016-3/pdf/411.pdf> (πρόσβαση Αύγουστος 30, 2015).

"Γ. Γκιούλα, Α. Μελίδου, Μ. Εξηντάρη, Δ. Χατζηδημητρίου, Ε. Χατζοπούλου, Ε. Δίζα, Ν. Μαλισιόβας". *"Επιδημιολογικά δεδομένα της πανδημίας γρίπης (H1N1) 2009 στη Βόρεια Ελλάδα"*. 18 Μαΐος 2010. <https://www.mednet.gr/archives/2011-1/pdf/103.pdf> (πρόσβαση Μαΐος 18, 2010).

4economist.wordpress.com. *"Οικονομία κλίμακας"*. 15 Οκτώβριος 2020. <https://4economist.wordpress.com/2015/01/20/οικονομία-κλίμακας> (πρόσβαση Οκτώβριος 15, 2020).

alfavita.gr. *"Στοιχεία για τη φτώχεια στον κόσμο"*. 18 Οκτώβριος 2018. https://www.alfavita.gr/epistimi/270947_stoiheia-gia-ti-ftoheia-ston-kosmo (πρόσβαση Οκτώβριος 18, 2018).

arcadiaportal.gr. *"Ψηφιακός Κόσμος και Τεχνολογία"*. 11 Σεπτέμβριος 2011. <https://www.arcadiaportal.gr/news/psifiakos-kosmos-kai-texnologia> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 11, 2011).

armyvoice.gr. *"1 Μαΐου 1886: Εργατική Πρωτομαγιά – Η διαδήλωση στο Σικάγο"*. 30 Απρίλιος 2019. <https://www.armyvoice.gr/2019/04/1-maiou-1886-ergatiki-protomagia-i-diadilosi-sto-sikago> (πρόσβαση Απρίλιος 30, 2019).

bitcoin.org. *"Τι είναι το Bitcoin;"*. 28 Οκτώβριος 2020. <https://bitcoin.org/el/faq#general> (πρόσβαση Οκτώβριος 28, 2020).

Business Review. *"Πως η 4η βιομηχανική επανάσταση επηρεάζει τον κόσμο"*. 24 Μάρτιος 2020. <https://businessrev.gr> (πρόσβαση Μάρτιος 24, 2020).

—. "Τι είναι το VC Fund; (Venture Capital)" . 26 Απρίλιος 2019. <https://businessrev.gr/-vc-fund-venture-capital> (πρόσβαση Απρίλιος 26, 2019).

Christoph Lakner & Branko Milanovic. "Global Income Distribution From the Fall of the Berlin Wall to the Great Recession". 20 Δεκέμβριος 2013. <https://openknowledge.worldbank.org> (πρόσβαση Δεκέμβριος 20, 2013).

digitalzoot.weebly.com. "Ψηφιακό Σχολείο, Ιστορία ΣΤ΄ Κεφ. 1: Η Βιομηχανική Επανάσταση". 12 Σεπτέμβριος 2020. <https://digitalzoot.weebly.com> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 12, 2020).

ecb.europa.eu. "Τι είναι πληθωρισμός;". 7 Σεπτέμβριος 2020. <https://www.ecb.europa.eu/ecb/educational/hicp/html/index.el.html> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 7, 2020).

el.wikipedia.org. "Δράκοι Ανατολικής Ασίας". 27 Ιούλιος 2020. <https://el.wikipedia.org/wiki/> (πρόσβαση Ιούλιος 27, 2020).

—. "Μαύρη πανώλη". 22 Οκτώβριος 2020. <https://el.wikipedia.org/wiki/> (πρόσβαση Οκτώβριος 22, 2020).

—. "Φορολογικός παράδεισος". 20 Οκτώβριος 2020. <https://el.wikipedia.org/wiki/> (πρόσβαση Οκτώβριος 20, 2020).

en.wikipedia.org. "Fideicommissum". 08 Σεπτεμβρίου 2020. <https://en.wikipedia.org/wiki/Fideicommissum> (πρόσβαση Σεπτεμβρίου 08, 2020).

—. "Head Start (program)". 20 Οκτώβριος 2020. [https://en.wikipedia.org/wiki/Head_Start_\(program\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Head_Start_(program)) (πρόσβαση Οκτώβριος 20, 2020).

—. "Platform economy". 27 Οκτώβριος 2020. https://en.wikipedia.org/wiki/Platform_economy (πρόσβαση Οκτώβριος 27, 2020).

—. "Thomas Piketty". 08 Σεπτέμβριος 2020. https://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Piketty (πρόσβαση Σεπτέμβριος 08, 2020).

—. *"Universal preschool"*. 20 Οκτώβριος 2020. https://en.wikipedia.org/wiki/Universal_preschool (πρόσβαση Οκτώβριος 20, 2020).

—. *Simon Smith Kuznets*. 14 Ιούλιος 2020. https://en.wikipedia.org/wiki/Simon_Kuznets (πρόσβαση Ιούλιος 2020, 2020).

enacademic.com. *"Dictionary of Greek: Πρόσοδος"*. 06 Οκτώβριος 2020. <https://greek.greek.enacademic.com> (πρόσβαση Οκτώβριος 06, 2020).

epsusa.org. *"Ginis for England/UK and the United States in a very long run"*. 15 Σεπτεμβρίου 2015. <http://www.epsusa.org/publications/newsletter/2015/sep15/milanovic.html> (πρόσβαση Σεπτεμβρίου 15, 2015).

etwinning.gr. *"Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός"*. 09 Οκτώβριος 2020. <http://www.etwinning.gr/courses/povertysocialexclusion> (πρόσβαση Οκτώβριος 09, 2020).

euractiv.gr. *"Από τη Βιομηχανική Επανάσταση στην Τεχνολογική Επανάσταση: στον αστερισμό ενός αβέβαιου μέλλοντος"*. 02 Μάρτιος 2019. <https://www.euractiv.gr> (πρόσβαση Μάρτιος 02, 2019).

euretirio.com. *"ΟΠΕΚ – Οργανισμός Εξαγωγών Πετρελαιοπαραγωγών Χωρών (OPEC - Organization of the Petroleum Exporting Countries)"*. 10 Οκτώβριος 2020. <https://www.euretirio.com/opec/> (πρόσβαση Οκτώβριος 10, 2020).

European Commission. *"ΘΕΜΑΤΙΚΟ ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ ΓΙΑ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΕΞΑΜΗΝΟ: ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ"*. 22 Νοέμβριος 2017. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester-thematic-factsheet-addressing-inequalities_el.pdf (πρόσβαση Νοέμβριος 22, 2017).

foreignaffairs.com. *"Why Globalization Stalled"*. 22 Αύγουστος 2017. <https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2017-06-13/why-globalization-stalled> (πρόσβαση Αύγουστος 22, 2017).

foreignaffairs.gr. "Ο κόσμος γίνεται πιο ίσος". 31 Αύγουστος 2020. www.foreignaffairs.gr/articles/72887/branko-milanovic/o-kosmos-ginetai-pio-isos (πρόσβαση Αύγουστος 31, 2020).

—. "Γλαγκοσμιοποίηση". 22 Ιανουάριος 2019. www.foreignaffairs.gr/articles/72126/klaus-shhwab/pagosmiopoiisi (πρόσβαση Ιανουάριος 22, 2019).

Grinvest.gr. "Ενδιάμεσα Αγαθά". 26 Σεπτέμβριος 2020. <http://grinvest.gr> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 26, 2020).

—. "Κεϋνσιανή Οικονομική Θεωρία". 25 Αύγουστος 2020. <http://grinvest.gr/> (πρόσβαση Αύγουστος 25, 2020).

Guido Alfani . "Pandemics and inequality: A historical overview". 15 Οκτώβριος 2020. <https://voxeu.org/article/pandemics-and-inequality-historical-overview> (πρόσβαση Οκτώβριος 15, 2020).

investing.com/economic-calendar. "ΗΠΑ - Δείκτης Τιμών Καταναλωτή CPI (Μηνιαία)". 11 Σεπτεμβρίου 2020. <https://gr.investing.com/economic-calendar/cpi-69> (πρόσβαση Σεπτεμβρίου 11, 2020).

investopedia.com. "Sharing Economy". 03 Οκτώβριος 2020. <https://www.investopedia.com/terms/s/sharing-economy.asp> (πρόσβαση Οκτώβριος 03, 2020).

Jack A. Goldstone. "Πλουσιότερος κόσμος, φτωχότερα έθνη: Το πρόβλημα με την άνοδο των υπολοίπων". 30 Μάρτιος 2016. <https://www.foreignaffairs.gr/articles> (πρόσβαση Μάρτιος 30, 2016).

JOSEPH STIGLITZ . "Conquering the Great Divide". 20 Σεπτέμβριος 2020. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2020/09/COVID19-and-global-inequality-joseph-stiglitz.htm> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 20, 2020).

kathimerini.gr. "Η πρώτη πετρελαϊκή κρίση". 26 Αύγουστος 2019. <https://www.kathimerini.gr/1039669/gallery/epikairothta/kosmos/h-prwth-petrelaikh-kri-sh> (πρόσβαση Αύγουστος 26, 2019).

Klaus Schwab. *"Globalization 4.0: A New Architecture for the Fourth Industrial Revolution"*. 16 Ιανουάριος 2019.

<https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2019-01-16/globalization-40>

(πρόσβαση Ιανουάριος 16, 2019).

kpanagnostopoulos.wordpress.com. *"Η καμπύλη του ελέφαντα"*. 20 Νοέμβριος 2016. <https://kpanagnostopoulos.wordpress.com/2016/11/20> (πρόσβαση

Νοέμβριος 20, 2016).

kriptomat.io/gr. *"Τι είναι τα Κρυπτονομίσματα; Πράγματα που Πρέπει να Γνωρίζετε"*. 02 Σεπτέμβριος 2019. <https://kriptomat.io/gr/kryptonomismata/ti-einai-kryptonomisma/> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 02, 2019).

lecturesbureau.gr. *Thomas Robert Malthus – Το «Μαλθουσιανό Δόγμα»*. 10 Μαΐου 2008. <https://www.lecturesbureau.gr/1/thomas-robert-malthus-1890/> (πρόσβαση Μαΐου 10, 2008).

Martin Feldstein. *"Η κληρονομιά των Ρίγκαν και Θάτσερ"*. 03 Ιανουάριος 2010. <https://www.tovima.gr/2010/01/03/opinions/i-klironomia-twn-rigkan-kai-thatser/> (πρόσβαση Ιανουάριος 03, 2010).

mckinsey. *"digitalglobalization: the new era of global flows"*. 24 Φεβρουάριος 2016. <http://www.mckinsey.com/business-functios/digital-mckinsey/our-insghts/digital-globalization-the-new-era-of-global-flows> (πρόσβαση Φεβρουάριος 24, 2016).

naftemporiki.gr. *"Ο χάρτης των ανισοτήτων και ο ελέφαντας... στην κάλπη"*. 20 Φεβρουάριος 2017. <https://www.naftemporiki.gr/finance/story/1206878/o-xartis-ton-anisotiton-kai-o-elefantas-stin-kalpi> (πρόσβαση Φεβρουάριος 20, 2017).

—. *"Αρχισε για την παγκόσμια κοινότητα η είσοδος στη «μετά - πετρέλαιο» εποχή"*. 13 Δεκέμβριος 2007. <https://m.naftemporiki.gr/story> (πρόσβαση Δεκέμβριος 13, 2007).

—. *"Η εισοδηματική ανισότητα σε ΗΠΑ και Ε.Ε."*. 06 Δεκέμβριος 2019. <https://www.naftemporiki.gr/story/1538518/i-eisodimatiki-anisotita-se-ipa-kai-ee> (πρόσβαση Δεκέμβριος 06, 2019).

—. "Πώς ο Covid-19 «σκοτώνει» την παγκοσμιοποίηση". 18 Μαΐος 2020. <https://m.naftemporiki.gr/story/1599838/pos-o-covid-19-skotonei-tin-pagkosmioiisi> (πρόσβαση Μαΐος 18, 2020).

newsbeast.gr. "Ο «Ελέφαντας» που εξηγεί την άνοδο της Ακροδεξιάς, τη νίκη του Τραμπ και το Brexit". 04 Δεκέμβριος 2016. <https://www.newsbeast.gr/weekend/arthro/2483533/to-diagramma-tou-elefanta-pou-exiqi-tin-anodo-tis-akrodexias-ti-niki-tou-trab-ke-to-brexit> (πρόσβαση Δεκέμβριος 04, 2016).

Nicholas Crafts. "Globalization and Growth in the Twentieth Century" *IMF Working Paper 00/44*. 10 March 2000. <https://www.imf.org/external/pubs> (πρόσβαση March 10, 2000).

phestos.blogspot.com. "Η έννοια της παγκοσμιοποίησης". 01 Δεκέμβριος 2011. http://phestos.blogspot.com/2011/12/blog-post_1.html (πρόσβαση Δεκέμβριος 01, 2011).

philenews.com. "Ξεχάστηκε η οικονομική κρίση του 2008". 9 Σεπτέμβριος 2020. <https://www.philenews.com/koinonia/epistoles/article> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 9, 2020).

powerpolitics.eu. "Το Κραχ του '29, το New Deal και ο Keynes". 25 Απρίλιος 2017. <https://powerpolitics.eu/> (πρόσβαση Απρίλιος 25, 2017).

repository.kallipos.gr. "ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ". 27 Σεπτέμβριος 2020. <https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/5861/1/2.pdf> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 27, 2020).

researchgate.net. "CDP per capita in China and India 1975-2006". 10 Οκτώβριος 2020. https://www.researchgate.net/figure/GDP-per-capita-in-China-and-India-1975-2006_fig2_23777881 (πρόσβαση Οκτώβριος 10, 2020).

sansimera.gr. "Η Παρισινή Κομμούνα". 19 Οκτώβριος 2020. <https://www.sansimera.gr/articles> (πρόσβαση Οκτώβριος 20, 2020).

Sean Kilachand. *"Original 1987 List Of International Billionaires"*. 21 Μάρτιος 2012. <https://www.forbes.com/sites/seankilachand/2012> (πρόσβαση Μάρτιος 21, 2012).

The Atlantic: Chrystia Freeland. *"The Rise of the New Global Elite"*. 31 Ιανουάριος 2011. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2011> (πρόσβαση Ιανουάριος 31, 2011).

the balance - Kimberly Amadeo. *"Bretton Woods System and 1944 Agreement"*. 03 Σεπτέμβριος 2020. <https://www.thebalance.com/bretton-woods-system-and-1944-agreement> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 03, 2020).

tvxs ANEΞΑΡΤΗΤΗ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ. *"Bretton Woods: Ένα θέρετρο, μια συνθήκη, δυο μηχανισμοί"*. 22 Ιούλιος 2020. <https://tvxs.gr/news> (πρόσβαση Ιούλιος 22, 2020).

unhcr.org/gr. *"The UN Refugee Agency"*. 19 Ιούνιος 2019. <https://www.unhcr.org/gr> (πρόσβαση Ιούνιος 19, 2019).

USA HOLOCAUST MEMORIAL MUSEUM. *"Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος"*. 25 Αύγουστος 2020. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/el/article/world-war-i-abridged-article> (πρόσβαση Αύγουστος 25, 2020).

vlioras.gr. Θέμα: *Παγκοσμιοποίηση - Διεθνισμός*. 26 Σεπτέμβριος 2020. <http://www.vlioras.gr/Philologia/Composition/Pagkosmiopoiisi.htm> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 26, 2020).

weforum.org. *"Economists explain the link between inequality and globalization"*. 26 Σεπτέμβριος 2020. <https://www.weforum.org/agenda/2019/05/the-new-globalisation-and-income-inequality> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 26, 2020).

www.antapocrisis.gr. *"Οι κερδισμένοι και οι χαμένοι της Παγκοσμιοποίησης"*. 27 Ιούνιος 2019. <https://www.antapocrisis.gr> (πρόσβαση Ιούνιος 27, 2019).

www.dw.com. *"Γαλλία: Πέντε χρόνια από την επίθεση στο Charlie Hebdo"*. 7 Ιανουάριος 2020. <https://www.dw.com/el/γαλλία-πέντε-χρόνια-από-την-επίθεση-στο-charlie-hebdo> (πρόσβαση Ιανουάριος 7, 2020).

www.imerodromos.gr. "30 Δεκεμβρίου 1922: Η γέννηση της Σοβιετικής Ένωσης" . 30 Δεκέμβριος 2019. <https://www.imerodromos.gr/soviet-union/> (πρόσβαση Δεκέμβριος 30, 2019).

www.tanea.gr. "Αυτοδιάθεση, ένα δικαίωμα που παίρνει ο άνεμος ". 13 Μάρτιος 2014. <https://www.tanea.gr/2014/03/13/world/aytodiathesi-ena-dikaiwma-poy-pairnei-o-anemos/> (πρόσβαση Μάρτιος 13, 2014).

www.worldbank.org. "Yes, Global Inequality Has Fallen. No, We Shouldn't Be Complacent". 23 Οκτώβριος 2019. <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2019/10/23/yes-global-inequality-has-fallen-no-we-shouldnt-be-complacent> (πρόσβαση Οκτώβριος 23, 2019).

Αλέξανδρος Μανωλάτος. "Η παγκοσμιοποίηση και το παράδοξο της ανισότητας". 15 Ιούνιος 2019. <https://www.euro2day.gr> (πρόσβαση Ιούνιος 15, 2019).

Γεωργία Παγιαβλά. "Παγκόσμια οικονομική ανισότητα: Ο ελέφαντας μέσα στο δωμάτιο". 30 Απρίλιος 2020. <https://www.offlinepost.gr> (πρόσβαση Απρίλιος 30, 2020).

Νίκη Μουντζούρα. "Φαβέλες: Φαινόμενα Κοινωνικής Ανισότητας". 13 Ιούλιος 2020. <http://www.crimetimes.gr> (πρόσβαση Ιούλιος 13, 2020).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Α»

Παγκοσμιοποίηση και Στρατηγικές Άσκησης Διεθνών Επιχειρηματικών Δραστηριοτήτων κατά τον 19ο αιώνα

Σχετικά με την παγκοσμιοποίηση των αγορών στην προαναφερόμενη χρονική περίοδο, αξίζει να αναφερθεί τι είδους μορφή έλαβε η διεθνής επέκταση της παραγωγής των επιχειρήσεων. Ο απώτερος σκοπός του στρατηγικού σχεδιασμού μιας επιχείρησης, κατά κανόνα, είναι η διατήρηση, η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και σε τελική ανάλυση η αύξηση της κερδοφορίας της. *«Έτσι, αρχές του 19ου εμφανίστηκε μια νέα μορφή διεθνών συναλλαγών για τις Βρετανικές επιχειρήσεις, οι οποίες ανέθεταν σε βρετανικούς εμπορικούς οίκους εγκατεστημένους στις υπερπόντιες κτήσεις (αποικίες), κατά κύριο λόγο στις Ινδίες, στη Βιρμανία και στη Μαλαισία, την αντιπροσώπευσή τους μέσω συμβολαίων, τα οποία έθεταν ένα γενικό πλαίσιο οδηγιών όσον αφορά την προώθηση των εξαγωγών τους, όμως άφηναν μεγάλο μέρος της λήψης αποφάσεων στους εμπορικούς αντιπροσώπους για όλα σχεδόν τα τρέχοντα θέματα»* (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 45). Αυτό συνέβαινε λόγω της γεωγραφικής απόστασης και της μεγάλης δυσχέρειας ελέγχου των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων στις απομακρυσμένες περιοχές.

Εκτός από αυτό, την ίδια περίοδο παρουσιάστηκε μια ακόμη μορφή οργάνωσης διεθνούς επιχειρηματικής δραστηριότητας, *«οι λεγόμενες «Free standing companies», δηλαδή ευρωπαϊκές εταιρείες που δεν ασκούσαν καμία οικονομική δραστηριότητα στις χώρες προέλευσης (όπου είχαν την έδρα τους τα διοικητικά τους συμβούλια), αλλά ασκούσαν αποκλειστικά και μόνο διεθνή δραστηριότητα»* (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 46). Αυτές οι εταιρείες συγκέντρωναν διεθνή κεφάλαια, ήταν μια μορφή εταιρειών «venture capital» της εποχής που είχαν σκοπό την εκμετάλλευση των άφθονων επιχειρηματικών ευκαιριών που παρουσίαζαν αφενός η ακμάζουσα παγκόσμια οικονομία, αφετέρου η επεκτατική πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής. Εντούτοις, αυτές οι εταιρείες δύσκολα θα χαρακτηρίζονταν πολυεθνικές και οι επενδύσεις που αναλάμβαναν Α.Ξ.Ε. (Άμεσες Ξένες Επενδύσεις), διότι το κέντρο λήψης αποφάσεων ήταν εγκατεστημένο στις χώρες ανάληψης των επενδύσεων και όχι στη χώρα όπου βρίσκονταν το διοικητικό συμβούλιο. Οι ΑΞΕ (Foreign Direct Investment - FDI) αποτελούν μια στρατηγική άσκησης διεθνών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, όπου παρατηρείται η μεταφορά από την επιχείρηση κεφαλαίων, τεχνολογίας και ανθρώπινου δυναμικού σε μια ξένη χώρα

για τη δημιουργία δικών της παραγωγικών εγκαταστάσεων και την παραγωγή των προϊόντων της ή/και την προσφορά των υπηρεσιών της στη χώρα αυτή. «*Η διάθεση των προϊόντων της επιχείρησης μπορεί να γίνεται όχι μόνο στην αγορά της χώρας εγκατάστασης και παραγωγής, αλλά και στις αγορές άλλων χωρών, συμπεριλαμβανομένης και της μητρικής χώρας*» (Ιωάννης Αθ. Χατζηδημητρίου 2003, 217). Με βάση τον ορισμό των ΑΞΕ προκύπτει ξεκάθαρα, ότι μια επιχείρηση δεν προχωρά σε άμεσες ξένες επενδύσεις με μοναδικό σκοπό την παραγωγή υλικών προϊόντων και αγαθών, αλλά και την παροχή υπηρεσιών .

«*Οι ΑΞΕ με βάση τον σύγχρονο ορισμό, έκαναν την εμφάνιση τους μετά το 1830, με τη μορφή μιας διασυνοριακής δραστηριότητας στη μεταποίηση, με σημαντικότερα παραδείγματα την εγκατάσταση θυγατρικών επιχειρήσεων από ελβετικές υφαντουργικές εταιρείες στη νότια Γερμανία, από τη γερμανική εταιρεία Siemens στην Αγία Πετρούπολη της Ρωσίας και στο Λονδίνο, καθώς και στη Γλασκόβη της Σκωτίας από την αμερικανική εταιρεία Singer*» (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 47). Ακόμη, ευρωπαϊκές ΑΞΕ άρχισαν να παρουσιάζονται στις ΗΠΑ στην καλλιέργεια αγροτικών εκτάσεων (χαρακτηριστικό παράδειγμα η γαλλική εταιρεία DuPont), στους τομείς της κλωστοϋφαντουργίας, της σιδηρουργίας, αλλά και σε παράγωγα του άνθρακα (από βρετανικές επενδύσεις) (Dunning J.H. 1993). «*Η Βρετανία κυριαρχούσε στις ΑΞΕ και το 1830, όσον αφορά στην εξόρυξη χρυσού στη Νότια Αμερική (με σημαντικότερη αυτή της St. John d' el Rey Mining Company) και το 1850 ιδρύθηκαν οι πρώτες τράπεζες βρετανικής ιδιοκτησίας με υπερπόντιες δραστηριότητες*» (Δημήτρης Κυρκιλής 2010, 47).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «B»

Η θεωρία της αλληλεξάρτησης

Η θεωρία της αλληλεξάρτησης¹¹⁶, δηλαδή της αμοιβαίας εξάρτησης μεταξύ των κύριων δρώντων του διεθνούς συστήματος, δεν πρέπει να συγχέεται με τον ορισμό της παγκοσμιοποίησης. *«Η αλληλεξάρτηση στην παγκόσμια πολιτική περιγράφει καταστάσεις που χαρακτηρίζονται από αμοιβαίες συνέπειες (effects) μεταξύ των κρατών ή μεταξύ παραγόντων σε διάφορες χώρες»* (Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης 2007, 449). Και όταν αναφερόμαστε στις συνέπειες, εννοούμε το αποτέλεσμα των διεθνών ανταλλαγών – διακίνηση χρημάτων, αγαθών, ατόμων και μηνυμάτων πέρα από τα εθνικά όρια. *«Το σύνολο των παραπάνω επαφών σημαίνουν διασύνδεση και όχι απαραίτητα αλληλεξάρτηση, αφού η δημιουργία της αλληλεξάρτησης εξαρτάται από το κατά πόσο οι ανταλλαγές δημιουργούν αμοιβαία – και όχι απαραίτητα συμμετρικά δεσμεύσεις, περιορισμούς ή κόστος»* (Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης 2007, 450).

Εντούτοις η αλληλεξάρτηση είναι θεωρία και όχι κατάσταση, όπως συμβαίνει με την παγκοσμιοποίηση. Εμφανίστηκε στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα, μετά τον Β΄ ΠΠ, με την έναρξη της από – αποικιοποίησης, οπότε παρουσιάστηκαν ζητήματα οργάνωσης, ανάπτυξης, δανειοδότησης, ανάπτυξης εμπορίου μεταξύ των νέων κρατών που προέκυψαν και των ανεπτυγμένων χωρών. Η επιστημονική καταγραφή της παραπάνω θεωρίας πραγματοποιήθηκε από δυο ερευνητές τους Keohane and Nye, με αφορμή την πετρελαϊκή κρίση του 1973, όπου εκδηλώθηκε η επιβολή θελήσεως των Αραβικών Κρατών.¹¹⁷

¹¹⁶ Λέγοντας αλληλεξάρτηση εννοούμε της αμοιβαία εξάρτηση μεταξύ των κρατών ή παραγόντων σε διάφορες χώρες, που χαρακτηρίζεται από αμοιβαίες, όχι απαραίτητα συμμετρικές, συνέπειες (effects), δηλαδή δεσμεύσεις, περιορισμούς ή κόστος ως αποτέλεσμα διεθνών ανταλλαγών διακίνησης χρημάτων, αγαθών, ατόμων, μηνυμάτων πέρα των εθνικών ορίων (Keohane R.O. & Nye J.S. 1977).

¹¹⁷ Η θρυσάλιδα για την έναρξη της πρώτης πετρελαϊκής κρίσης υπήρξε η έκρηξη του Πολέμου του Γιομ Κιπούρ τον Οκτώβριο του 1973. Συγκεκριμένα, λίγο μετά την ανάληψη της εξουσίας στην Αίγυπτο από τον Ανουάρ Σαντάτ τον Σεπτέμβριο του 1970, εκείνος έθεσε σε κίνηση το σχέδιό του να επιτύχει την επιστροφή της κατεχόμενης από το Ισραήλ Χερσονήσου του Σινά. Έτσι, ο Αιγύπτιος ηγέτης συνέχιζε να επανεξοπλίζει τις αιγυπτιακές δυνάμεις με σύγχρονο σοβιετικό υλικό, ενώ παράλληλα ήρθε σε μυστικές συνεννοήσεις με άλλα αραβικά κράτη. Η Συντονισμένη και δυναμική αντίδραση μεγάλου μέρους του αραβικού κόσμου, που χρησιμοποίησε αποτελεσματικά το πετρέλαιο ως μοχλό οικονομικής πίεσης, συνεχίστηκε και μετά τη λήξη των εχθροπραξιών, ώστε να πιεστούν οι ΗΠΑ να μεσολαβήσουν για μια δίκαιη επίλυση της αραβοϊσραηλινής διαμάχης (kathimerini.gr 2019). Αυτό αποτέλεσε μεγάλη έκπληξη και σοκ για τους κυβερνητικούς ιθύνοντες και τους αναλυτές στη Δύση. Λίγο μετά τη λήξη του αραβοϊσραηλινού πολέμου, κι ενώ ο ΟΑΡΕC προχώρησε σε

Η χρησιμότητα της παραπάνω θεωρίας έγκειται στο γεγονός ότι περιγράφει μια κατάσταση στο πλαίσιο του διεθνούς συστήματος που οφείλεται σε σχέσεις οικονομικού χαρακτήρα. Παράλληλα, εξηγεί τη μεταβολή της δυναμικής των συντελεστών ισχύος, όπως για παράδειγμα την αποτελεσματικότητα της στρατιωτικής ισχύος σε οικονομικούς τομείς. *«Ως προς την ευρωπαϊκή ενοποίηση εξηγεί τη δημιουργία καθεστώτων σε ορισμένους τομείς και όχι σε άλλους, ενώ περιγράφει με λεπτομέρεια το περιβάλλον, στο οποίο εκτυλίσσονται οι διαπραγματεύσεις, γιατί οδηγούνται σε συμβιβασμούς και τη βιωσιμότητα των τελευταίων»* (Keohane R.O. & Nye J.S. 1977).

Κατά τους υποστηρικτές της θεωρίας, η αλληλεξάρτηση έχει επιφέρει αλλαγές στην ιεράρχηση των εθνικών συμφερόντων, καθώς η εθνική ευημερία πλέον βρίσκεται στην κορυφή των προτεραιοτήτων. Έτσι, η όποια προσπάθεια μείωσης της αλληλεξάρτησης θα έχει αρνητικές συνέπειες στην αγορά εργασίας, στην πολιτική πρόνοιας και στην περιφερειακή ανάπτυξη, κάτι που θα δημιουργήσει πολύ μεγάλο πολιτικό κόστος, σε οποιαδήποτε κυβέρνηση, αφού οι πολίτες δεν είναι έτοιμοι να δεχθούν οποιαδήποτε μείωση του επιπέδου ζωής τους. Ας δούμε, όμως, τις συνέπειες της αλληλεξάρτησης, παρακάτω πιο αναλυτικά.

Εξέχουσα θέση κατέχει ο περιορισμός των εθνικών οικονομικών λειτουργιών. Αυτό συμβαίνει διότι τα έθνη - κράτη με σκοπό την καλύτερη εξυπηρέτηση οικονομικών σκοπιμοτήτων και για τις ανάγκες του κράτους πρόνοιας, αναγκάστηκαν να παραχωρήσουν αρμοδιότητες σε αμερόληπτους μηχανισμούς ή υπερεθνικούς οργανισμούς που είναι αποδεκτοί από όλες τις κυβερνήσεις, με απότοκο να περιορίζεται σημαντικά η εθνική οικονομική λειτουργία. Μια άλλη συνέπεια είναι το γεγονός, ότι το έθνος – κράτος παγιδεύεται σε έναν ιστό οικονομικής αλληλεξάρτησης. Εδώ αξίζει να τονιστεί ότι η λειτουργία των διεθνοποιημένων αγορών προσφέρει

νέες αυξήσεις της τιμής του πετρελαίου και σε νέους περιορισμούς στις εξαγωγές του, ο Αμερικανός υπουργός Εξωτερικών Χένρι Κίσινγκερ και ο υπουργός Άμυνας Τζέιμς Σλέσινγκερ προχώρησαν σε ανοικτές απειλές για αμερικανική στρατιωτική επέμβαση στον Περσικό Κόλπο εναντίον αραβικών κρατών, ώστε να αποκατασταθεί η ομαλή ροή πετρελαίου προς τις ΗΠΑ και εν γένει τη Δύση. Αυτή η στάση των ΗΠΑ προκάλεσε αμηχανία στους Δυτικοευρωπαίους εταίρους της Ουάσιγκτον, ιδίως εφόσον κυριαρχούσε δυσπιστία σχετικά με τους χειρισμούς και τα κίνητρα της αμερικανικής ηγεσίας κατά τη διάρκεια της κρίσης. Σε κάθε περίπτωση, μέχρι τον Δεκέμβριο του 1973 η διεθνής τιμή του πετρελαίου είχε σχεδόν τριπλασιαστεί σε σύγκριση με τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους. Το εμπάργκο, τελικά, ήρθη τον Μάρτιο του 1974, με πρωτοβουλία των Σαουδαράβων, αφού πρώτα οι Αμερικανοί συνέβαλαν εποικοδομητικά στη συνομιλότητα συμφωνιών απαγκίστρωσης των αιγυπτιακών, συριακών και κυρίως ισραηλινών δυνάμεων από τις προκεχωρημένες θέσεις τους στη μεθόριο (kathimerini.gr 2019).

οικονομικά οφέλη όχι μόνο μεταξύ των εθνικών κυβερνήσεων, αλλά και μεταξύ των επιχειρήσεων, από τα οποία δεν μπορούν εύκολα να ξεφύγουν, καθώς οποιαδήποτε εθνικιστική επιδίωξη συνεπάγεται και αυξημένο κόστος. «*Δηλαδή, αρνητικές συνέπειες στην αγορά εργασίας, στην περιφερειακή ανάπτυξη, αλλά και στην πολιτική πρόνοιας*» (Keohane R.O. & Nye J.S. 1977).

Με δεδομένα τα παραπάνω δεν εκπλήττει το γεγονός ότι με την αλληλεξάρτηση παρατηρείται μείωση στην σημασία της στρατιωτικής ισχύος ως γενικού μέσου για την επίτευξη στόχων στη διεθνή σκηνή και χρησιμοποιείται περισσότερο η πειθώ, παρά ο εξαναγκασμός. Έτσι, προκαλούνται αλλαγές στη λειτουργία του διεθνούς συστήματος, καθότι το κόστος της ιεραρχίας μειώνεται, αφού ανίσχυροι μπορούν να επιτύχουν ευνοϊκά για αυτούς αποτελέσματα, ενώ οι Μεγάλες Δυνάμεις όλο και λιγότερο μπορούν να επιτύχουν το σκοπό τους. Παρατηρείται, λοιπόν, ότι οποιαδήποτε επιδίωξη αυτονομησης από μια σχέση αλληλεξάρτησης θα επιφέρει υψηλό κόστος. Τέλος, άλλη μια συνέπεια της αλληλεξάρτησης είναι η αύξηση του βαθμού συνεργασίας και η δημιουργία διεθνών καθεστώτων, με σκοπό την επίλυση των προβλημάτων που αναδεικνύονται. Αυτό, όμως, δε σημαίνει ότι η παραπάνω κατάσταση είναι και απολύτως αθώα. Οι χώρες λόγω της αλληλεξάρτησης είναι εκτεθειμένες, δηλαδή ένα κράτος είναι πιο ευάλωτο, είναι σε δύσκολη θέση, αφού η δημιουργία κοινής αγοράς δημιουργεί πιέσεις για συνεργασία, στις τιμές, στις επενδύσεις, στις ασφάλειες, στη φορολογία, στις μεταφορές, στους μισθούς, στην κοινωνική ασφάλιση, στο τραπεζικό σύστημα και τέλος στις νομισματικές πολιτικές. Για αυτό παρατηρείται το παράδοξο οι λιγότερο εξαρτημένοι να μπορούν να χρησιμοποιήσουν τη σχέση της αλληλεξάρτησης ως πηγή ισχύος, αφού οποιαδήποτε αλλοίωση της σχέσης τους, θα τους κοστίζει λιγότερο.